
MAGYAR

ORVOSI

NYELV

TARTALOM

EMLÉKEZÉS	
Bősze Péter	■ Emlékezéstörödékek a <i>Magyar Orvosi Nyelv</i> húsz évéből . . . 2
KÖSZÖNTŐK ■ A 20 éves <i>Magyar Orvosi Nyelv</i> köszöntése Bertók Lóránd, Berényi Mihály, Gaál Csaba , Grétsy László, Keszler Borbála, Kiss Jenő, Makra Júlia, Matekovits György, Palkovits Miklós, Rosivall László, Szabó T. Attila 6	
A SZERKESZTŐSÉG LEVELESLÁDÁJÁBÓL	■ Bősze Péter, Gaál Csaba, Kiss Jenő, Makra Júlia, Nyáry Szabó László, Palkovits Miklós 17
TANULMÁNYOK	
Kapronczay Károly	■ Flór Ferenc, az orvos és szerkesztő 27
Gaál Csaba	■ Újabb félrevezető fogalom: „mesterséges intelligencia” . . 31
MORZSÁK	
Makra Júlia	■ Vermerán doktor orvosi műszavai Hamvas Béla <i>Karneváljában</i> . Kísérlet egy kórisme értelmezésére 35
Nyáry Szabó László	■ Görög rögök – hellén nevek. Klasszikus helyesírás magyarul! 38
SZÓCSISZOLÁS	
Bősze Péter, Nyáry Szabó László	■ Ez is, az is Hozzászólók: Berényi Mihály, Gaál Csaba, Kemény Gábor 42
SZÖVEGCISISZOLÁS	
Berényi Mihály, Bősze Péter, Varga Csaba	■ Szövegezési hibák 45

Bősze Péter

Emlékezéstöredékek a Magyar Orvosi Nyelv húsz évéből

„A szó elrepül, az írás megmarad.” Nincs ez másképpen eme visszatekintéssel sem. Homályosan él bennem, hogy hol, pontosan mikor és hogyan fogant meg a folyóirat létrehozásának gondolata. Az első szám indítójaként ezt írtam (1):

„Sokan ma is úgy érzik, hogy a szakma a magyar kifejezésekkel írt dolgozatot megmosolyogja. Mások azt mondják, hogy közös világ felé haladunk, és az idegen kifejezéseket azok is megértik, akik nem tudnak magyarul. A magyar kifejezések zavart keltenek, mert idegennek tűnnek, sokak számára érthetetlenek. A kérdések egyre-másra gyűltek és válaszra vártak. Még az is felmerült, hogy egyáltalán szükséges-e a magyar orvosi nyelv. A magamban megfogalmazott válasz természetesen igen volt. Cselekedni, és nem tőprengeni. A kérdés nyilvánosságot igényel, és megfogant a »Betű- és szóvetés a magyar orvosi irodalomban« című tudományos rendezvény ötlete. Lelkesítő volt a fogadtatás és a támogatás, a közös gondolkodás és szervezés. Az is világossá vált, hogy egyetlen tudományos értekezés csak kezdet lehet, és hogy folytatásra van szükség. Így született a Magyar Orvosi Nyelv.”

Igen, a rendezvényt követően jött a gondolat; talán akkor, amikor Grétsy László tanár úr megkérdezte tőlem a rendezvényt záró lelkes hangulatban, hogy hogyan tovább. Nem tudom felidézni a percet – meglehet, még ott válaszolhattam: folyóiratot alapítunk a magyar orvosi nyelvnek.

Rémlik, hogy a rendezvény estéjén – a szokásos esti borozgatásunkon – feleségemnek lelkesen meséltem az ötletet. A földi valósághoz nálamnál sokkal közelebb álló asszony kérdően nézett rám. Szépmerők – írta Ady. Hogymint akarsz? Ki ír majd bele? Van elképzelésed a tartalmáról? Még vagy száz hasonló kérdés volt a tekintetében. A kitűnő és megfelelő hőmérsékletű vörösborot tágas nagy pohárba öntöttem, és koccintottunk a nyomtatott jövővényre.

Szerelemgyermek ez a lap, miként a szerelmespár önfeledt ölelésében, fontolgtatás nélkül fogant gyermek. A nyelvünkért rajongásom gyümölcse. Nem készült sem felmérés, sem előzetes tanulmány, sem semmi. Mindig vallottam, hogy a „tett halála az okoskodás”, így hát nekivágtunk.

Már akkor is mindennap jártam az ösztönző erdőt, és jöttek az ötletek: megszületett az első szám. Természetesnek találtam, hogy megvalósult, noha soha nem járt úton haladtunk. Ünnepi érzésem sem volt, a sajtóbemutató még eszembe se jutott, pedig a világ első tudománynyelvvvel foglalkozó folyóirata volt. Az azonban világossá vált előttem, hogy nyelvészeti ismereteimben hatalmas hiányosságok vannak. Grétsy Zsombor volt segítségemre. Iránta érzett nagyrabecsülésem itt is hangsúlyozom. Korai távozása óriási veszteség.

A lapot köszöntők magvas gondolatokat fogalmaztak meg, és intelmeket is. Egy-kettőt idézek, avagy ismét idézek, mert a tizedik évi köszöntőben is idéztem (3):

Kupcsulik Péter: „A most induló újság a mai kor terméke. Célja a magyar orvosi nyelv gondozása és fejlesztése, de születésének talán oka a szaknyelv megőrzésének kényszere is. Van mit megőriznünk, hiszen hagyományaink nagyon régről valók.”

Valóban van mit megőrizni: nyelvünk fehér holló ókori nyelv. A folyóirat pedig korunk terméke, sugallva, hogy vesztélyben van a nyelv.

Grétsy László: „Azt kívánom ennek az új folyóiratnak [...], amit valamely kiváló pályatársunk ünnepi köszöntésekor szoktunk mondani, tisztelettel és féltő szeretettel: Ad multos annos!”

Nos, ebből már két évtized eltelt.

Palkovits Miklós: „Lesznek idegen (zömmel angol) szavak, melyek beépülnek majd a magyar orvosi nyelvbe – hasonlóan az új szavak beépüléséhez a magyar nyelv egészébe –, és lesznek új magyar orvosi szavak, kifejezések. Hogy ezek az új szavak milyenek lesznek, és közülük melyek simulnak nyelvünkhöz úgy, hogy tartalmukat olyannyira tökéletesen fejezik ki, hogy gyorsan és spontán váljanak nyelvünkünk részévé, az rajtunk is múlik. Ennek elérése érdekében a Magyar Orvosi Nyelv folyóirat nagyon sokat tehet. De ne felejtsük, egy folyóirat csupán keret, lehetőség, amelyet tartalommal kell megtölteni – ez sokunk feladata: megtisztelő feladat, és – véleményem szerint – valahol művészet is. Tekintsük így, és műveljük ennek szellemében.”

Igen, minden rajtunk múlik; az orvostársadalom szemléletén. A folyóirat nem elég hozzá, de összegyűjti az erőfeszítéseket, hogy tudományunk szabatosan íródjék magyarul.

Eckhardt Sándor: „A huszonnegyedik órában vagyunk. A globális kultúrának eddig is részesei voltunk, de hamarosan még inkább előtérbe kerül a kérdés, hogy felhasználó szolgálja vagy azt gazdagító szereplői leszünk-e. Semmi kétség, hogy az utóbbi feladatra kell vállalkoznunk.”

Fábián Pál: „A világban most végbemenő hatalmas változások a nyelvtől (pontosabban a társadalmaktól) nagy erőfeszítéseket kívánnak. Csak azok a nemzeti közösségek lesznek képesek önazonosságuk megőrzésére, amelyek saját nyelvükön tudják birtokukba venni a rohamosan bővülő szaktudományi ismeretanyagot. Nagyarányú szókincs-bővítésre – harmadik nyelvújításra – van tehát szükség. Szá-

mos jel – most induló folyóiratunk is – arra mutat, hogy ebben már javában benne is vagyunk.”

Lapis Károly: „Napjainkban az orvosbiológia területén végbemenő hihetetlen tempójú és egyben lenyűgöző fejlődés, az orvostudomány rendkívüli specializálódása, a rohamosan fejlődő technológia vívmányainak egyre szélesebb körű orvosi felhasználása következtében naponta számos angol terminus technicus születik. Ha ezeket változatlan vagy ami még rosszabb, kissé kitekert formában vesszük át és használjuk, torz lesz a magyar orvosi nyelv fejlődése, illetve meg is áll. Márpedig ha egy nyelv valamelyik összetevőjének, a mindennapi élet vagy az emberi tevékenység bármelyik területén használatos ágának fejlődése megáll, akkor az a nyelv egészének a fejlődésére is károsan hat, megtorpanítja azt, ami azután előbb-utóbb a nyelv halálát okozza.”

Eckhardt Sándor, Fábián Pál és Lapis Károly intelme a Magyar Orvosi Nyelv vezérfonala.

ÖTÖDIK SZÜLETÉS NAP

Cseperedett a jövevény. Néhány gondolat az ötödik évfordulóra írottakból (1):

„Az első öt év a folyóirat életében is a tanulásé volt: sokat csiszolódtam, formálódtam, s – gyermekbetegségeit levetkőzve – megújultam...”

A tanulás mellett – a felmérések, az együttgondolkodás gyümölcseként – állásfoglalások kialakításához is eljutottunk. Tervezzük, hogy javaslatainkat eljuttatjuk az MTA Magyar Nyelvi Bizottságához, akadémiai állásfoglalást kérünk. Hisszük, hogy így számos szabályozatlan írásmódot, összevisszaságot egységesíthetünk...

Örvendek, hogy a Magyar Orvosi Nyelv köré orvosok, kutatók, nyelvészek, írók, újságírók és más szakemberek sokasága sorakozott fel – talán mint Ady idejében a Nyugat köré –, mert fontosnak tartják a magyar orvosi nyelv művelését. Tudják, hogy nincs magyar orvostudomány magyar orvosi nyelv nélkül. E szellemi tőke értéke felbecsülhetetlen, s közvetve is kétségtelenül bizonyítja, hogy a nyelv művelése igenis szükséges...

Az olvasók érdeklődése sem lanyhult, sőt az olvasótábor napról napra bővül mindnyájunk örömeire. A Magyar Orvosi Nyelv szaklapot változatlanul ingyen küldjük határainkon belülre és kívülre is.”

TIZEDIK SZÜLETÉS NAP

A tizedik születésnap egy lap életében már serdülés a javából. Ezt a születésnapot sem ünnepeltük, csak köszöntöttük (3):

„Egy szaklap életében a tizedik születésnap nemcsak az első évtized lezárása, hanem remény is arra, hogy van jövője, hogy nem hasztalan gondolat született, szükség és igény van rá...”

A tíz év alatt bizonyossá vált, hogy a magyar orvosi nyelv, ámbár az orvostudomány művelésére még alkalmas, mégis hiányos (számos idegen szakszónak/fogalomnak nincs meg a magyar megfelelője), tele van idegen és ami még rosszabb, öszvér (felemás) szavakkal, csorbult a magyar mondat szerkesztés, az angol nyelv hatása a szövegezésben is fertőz, a rövidítések, betűszók szükségtelen használata pedig mindennapos. Mindez együtt bizony, néha-néha már a megértést, a félreérthetetlen tájékoztatást is zavarja. Egyszóval hígul az orvosi nyelv, és úton van a versenyképességét veszélyeztető fogyatékoság felé. Az egyszerű, szabatos, mindenki számára érthető fogalmazás magyar szavakkal, szakkifejezésekkel lassan a homályba vész.

A megjelent tanulmányok sokasága közül nem egy a magyar orvosi nyelv jelentőségét és a hazai értelmiség felelősségét is tüzetesen elemezte. Ezekből is kikristályosodott, hogy túl azon, miszerint a magyar

szakmák, a magyar tudományok is – miként a nemzetek – nyelvükben élnek, és csak addig, míg magyar szaknyelvük megfelelő. Ha a társadalmat kellőképp nem tudjuk tájékoztatni, mert a szaknyelvek magyarsága csorbult, a közösség kettéhasad egy vékony, művelt, idegen nyelvet beszélő rétegre és az elmaradt nagy többségre, annak súlyosan hátrányos gazdasági, műveltségi stb. következményeivel.”

Kaptunk leveleket, idézek is kettőt belőlük, mert fényt vetnek a lap jelentőségére.

Balogh Lajos: „A Magyar Orvosi Nyelv 10. születésnapja alkalmából – mások mellett én is fejet hajtván – köszönöm meg [...] a magyar nyelv ápolása terén kifejtett, felbecsülhetetlen értékű munkásságát. Kívánom, hogy a Gondviselés óvja utatokat: a nemes, hazafias küldetésű, tudományos lapét és remélt hosszú életét kísérő valamennyi segítőjét.”

Gyéresi Árpád: „Örömmel vettem kezembe a lap 2010. évi augusztusi számát, benne az eltelt 10 évre való emlékezéssel. A kezdetektől nagyra becsültem ezt az anyanyelv-ápolás szempontjából kiváló kezdeményezést, amely a fizikai gyógyítás mellett a »nyelvi gyógyítás«-t is felvállalta. Mint az elmúlt évtized igazolta, ennek sok követője akadt.”

TIZENÖTÖDIK SZÜLETÉS NAP

Ez az évforduló is eljött, és amikor felfogtam, azt gondoltam, hogy írnom is kell az elmúlt évek eseményeiről. Nem készültünk a 15. születésnapra, nem számoltgattuk az éveket, csak dolgoztunk; minden haladt a megszokott mederben. A gép már olajozottan működött. A lapot már ismerték: a nyelvészek jelentős nyelvészeti folyóiratként tartják számon, orvostársaim élvezettel olvassák; tanulságosnak vélik. Változatlanul ingyen küldtük, ezernél is több példányban. A történetekről idézek a köszöntőből (4):

„A helyesírási, a nyelvhasználati és a magyarítási kérdéseken kívül sok szó esett a gyökerekről: a magyar és bizonyos mértékig az egyetemes orvosi nyelv történetéről is. Igen sok újdonság látott napvilágot.

Izgalmas a külső szemlélő szemével lapozgatni a számokat. Rögtön észrevehető a hangsúlyok áttevődése: a kezdeti elemi ismeretektől a formálódó új szabályokig az egységesítés felé. Csapatmunka volt ez a

javából. Kincslelő hely is a folyóirat: rangos szerzők hosszú sora írt a nyelvünk és a magyar orvosi nyelv helyzetéről, irodalmi ihletettséggel. Megannyi őrző szem, féltő kiáltás írástudó orvosainkhoz: Vigyázzátok orvosi nyelvünket, amíg nem késő!”

Igen, talán ez volt a legfontosabb: folyton-folyvást tudatosítani az orvostársadalommal, hogy felelősek az orvosi, s ezen keresztül az anyanyelvünkért.

Szóba hoztam a hogyan tovább kérdését is:

„A biológiai óra a főszerkesztőt sem kíméli. Nagyon szeretném, ha a Magyar Tudományos Akadémia átvénné a lapot; ott a helye, hiszen az akadémia a magyar nyelv ápolására hozták létre.”

Sajnos, ez még nem történt meg.

HUSZADIK SZÜLETÉS NAP

A huszadik év az ember életében is már nagykorúság; gondolom, a folyóiratnál is. Végiglapoztam az összes számot, sok időt vett igénybe. Döbbenettel állapíthattam meg azt a felmérhetetlen szellemi kincset, amelyet e folyóirat nyomtatott oldalai hordoznak. A szerzők sokasága hozta létre. Bugát jutott eszembe, aki az *Orvosi Tár* első számában leírta, hogy a lap egyik célja megőrizni a magyar alkotók munkáit, amelyek vagy elvesztek volna – a szó elrepül –, vagy idegen nyelv irodalmát gazdagították volna. Óhatatlan a kérdés: mi lett volna ezzel a kincssel, ha nincs a folyóirat? Jelentős részük meg sem születik, és ha világra jön is, nem marad meg. Nyilván egy részüket máshol közzölték volna, feltehetően kicsit másképpen. Mondom ezt azért, mert a lap szellemisége, például magyarítási törekvése minden közleményt formált. Ilyen hatalmas szellemi érték megőrzése önmagában igazolja, hogy a lap megalapítása valóban telivér gondolat volt. Sejtelmem sem volt erről 20 évvel ezelőtt.

Az orvosi helyesírás kérdése, amely a *Magyar Orvosi Nyelv* egyik alapcélja volt, a kezdetektől terítéken van. A „Szócsiszolás”-ok sokasága tárgyalta: ezekben vitatták meg és fejtették ki véleményüket a szakemberek. Célt értünk: megszületett a *Magyar orvosi nyelv – Helyesírási útmutató* című könyv, a Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalásaként. Legnagyobb orvosi könyvkiadóink azonnal átvették, ennek alapján szerkesztenek. Megnyílt az út, hogy egységessé váljék orvosi nyelvünk helyesírása. Nem hiszem, hogy 20 évvel ezelőtt erre valaki is gondolt volna, rajtam kívül. Közös munka volt ez a javából, nagyon sok ember erőfeszítése. Ady sorai jutnak az eszembe:

„Akarom, mert ez bús merészség,
Akarom, mert világ csodája:
Valaki az Értől indul el
S befut a szent, nagy Océánba.”

Közös tevékenység volt az orvosi szövegek csiszolása is: emberfeletti fáradás a magyar nyelvű szabatos fogalmazás visszaállítására – egyszerű, tömör és érthető magyar mondatszerkesztés a nyakatekert terjengősségek helyett. Miként szivacs a vízzel, úgy itatódott át az orvosi és a köznyelv is a szükségtelen idegen szavakkal. A magyar nyelvű szabatos orvosi nyelvhasználat megvalósulását emberöltők távlatában látom, de az első lépést már megtettük, a húsz nehéz év igyekezete itt is testet öltött: megjelent a *Magyar orvosi nyelv – Nyelvhasználati megfontolások* című könyv. A „merre haladjunk” tehát tudott, és csak rajtunk és gyermekeinken múlik, hogy lesz-e ismét elinknek is tetsző magyar orvosi nyelvhasználat. Legelőször is akarat kell és igen sok gyakorlás. Az utóbbi elősegítésére készül a *Magyar orvosi nyelv – Nyelvhasználati szövegtár*. Bízom benne, hogy egy éven belül megjelenik.

A második számtól része a folyóiratnak az orvosi nyelv történetének feltárása, a gyűjtögetés az egyetemes és a magyar orvosi nyelv múltjából. Tetemes anyag gyűlt össze, ebben is bő termésű volt az elmúlt két évtized. Megvetette az alapját a befejezés előtt álló, 400-500 oldalas, *A magyar orvosi nyelv története* című könyvnek.

Az orvosi nyelvvel és a nyelvvel kapcsolatban sok más rovat is napvilágot látott a nyomtatott oldalakon: beszámolók eseményekről, könyvismertetések, megemlékezések, köszöntők stb. Sok új orvosi nyelvészeti nevezet és szabály fogalmazódott meg; ezeket rendre összegeztük szótárszerűen is.

A folyóirat keverék orvosi nyelvünk magyarításába is belevágta fejszét, formálódik a magyar orvosi értelmező szótár, s vele párhuzamosan a helyesírási szótár is. Vége láthatatlan munka, az elkövetkező évek legfontosabb fel-

adata. Nem dőlhetünk hátra orvosi nyelvünk gyökereinek kutatásában sem, mindig bukkanhatunk ismeretlen kincsekre. Elkezdődött, de még nagyon messze a befejezéstől az egyetemes orvosi nyelv történetének megírása, ez is a közeljövő elsődleges munkálkodása. Ám van még nagyon sok más is, jut feladat bőven a váltóbotot átvevőknek.

Öröm, százszoros öröm, hogy testvérlap született: megjelent a *Magyar Jogi Nyelv*. Idézek a köszöntéséből:

„Köszöntelek, testvér, de jó, hogy megjöttél! Szörnyen magányos voltam idáig, ám mostantól lesz társam. Nem hiszed el, hogy milyen boldog vagyok, no meg kicsit büszke is. A szüleid talán rólam vettek mintát, talán én ültettem el a magot, amely megfogant bennük, és világra hoztak. A születés a természet csodája: az újszülött gyermek a jövő ígérete, egy-egy új szó színté, és az vagy te is. Isten hozott, testvér!...

Most csak arra vigyázz, hogy azt az eszmeiséget, amelyben megszületél, amelyet az álmodóid – álmok álmodói – neked szántak, megőrizd. Gondolj mindig arra, hogy van testvéred, akitől kérdezhetsz, ha kell, és aki végtelenül örül, hogy megszülettél.”

A töredékes visszapillantást személyes gondolattal zárom. Ha megkérdezném magamtól – mint alapító főszerkesztő-

tól –, hogy elégedett lehetek-e a munkámmal, a válaszom az lenne, hogy nem tudom: mindig lehet valamit jobban tenni. Odafent rám bízta ezt a feladatot, igyekeztem helytállni. Ám nem teszem fel magamnak ezt a kérdést, mert vissza még nem tekintek: minden halad tovább. Egy azonban kifejezhetetlenül jó érzéssel tölt el: egyszerű emberek, barátok sokasága vett körül, ápolva, féltve nyelvünket. Ők javították balgaságaimat, vigyázták lelkesedésemet. Minden érdem az övék. Áldom a sorsomat érte.

IRODALOM

1. Bősze Péter *Visszapillantás és bevezető gondolatok Magyar Orvosi Nyelv* 2001;1/1:2.
2. Bősze Péter *Szerkesztőségi bevezetés Magyar Orvosi Nyelv* 2006;6/1:2.
3. Bősze Péter *10 éves a Magyar Orvosi Nyelv című folyóirat Magyar Orvosi Nyelv* 2010;10/1:2–4.
4. Bősze Péter *Tizenöt éves a Magyar Orvosi Nyelv című folyóirat – a főszerkesztő születésnapj gondolatai Magyar Orvosi Nyelv* 2015;15/1:2–3.
5. *Köszöntők Magyar Orvosi Nyelv* 2001,1/1:4–13.

„Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb erénye, melyhez nincs fogható.”

„Ha a nemzeti nyelv helyett egyetlen nyelv uralkodnék a világon kényúrként, akkor a tömegek egyénisége elpusztulna [...] Az úgynevezett világnyelv, mely mindenkié lenne, valójában senkié se lenne.”

„A nyelvtisztítás célja éppen az, hogy a rest és tunya nyelvalkotó ösztönt munkára ösztönözze. El kell dobni a mankóit, s a maga lábán kell járnia.”

„Nyilvánvaló, hogy senki se jobb európai és műveltebb ember azáltal, hogy a szerves vegytant organikus chemiának nevezi.”

„Lassanként, egy lelkiismeretvizsgálat során kicseréltem szókincsemet, hosszú évek alatt megteremtettem a magam egyéni-magyar szótárát. Ezt akárki megteheti, aki érdemesnek véli. Rájöttem, hogy e korlátozással inkább gazdagodtam. Amit elvesztettem a vámon, visszanyertem a réven. Rájöttem arra is, hogy a nyelvtisztításnak van határa: a mindenkori lehetőség és ízlés, de a nyelvpszikításnak nincs határa: az végtelen, mint a pongyolaság és ízléstelenség.”

„Tanuljuk meg, hogy az olvasót tilos – csak egy másodpercig is – bizonytalanságban hagynunk. Az írás egyetlen ékessége a világosság.”

Kosztolányi Dezső *Nyelv és lélek* Budapest, Osiris Kiadó 2002.

A 20 éves Magyar Orvosi Nyelv köszöntése

BERTÓK LÓRÁND

Szinte hihetetlen, hogy a *Magyar Orvosi Nyelv* már 20 éve megjelenik. Ez Bősze Péter alapító főszerkesztő bámulatos tevékenységének köszönhető.

Ezt a lapot az a felismerés hozta létre, hogy anyanyelvünk egyre jobban szürkül; mint egyik jeles nyelvészünk, Szűts László írta: „a mai magyar nyelvnek angolkórja van”. Ha így haladunk, csodálatos anyanyelvünk, Arany János nyelve néhány évtized alatt teljesen zagyva nyelvvé fog válni. Sajnos ebben a folyamatban az orvosi nyelv élen jár. Tudjuk, hogy a szaknyelvek igen erős hatást gyakorolnak a közösségi nyelvre, ezért az orvosi nyelv javítása igen fontos feladat, mivel mindenki naponta használja.

A lap körül kialakult írói csapat kitűnő munkát végzett az eltelt 20 évben. A folyóirat mára ismert közművelődési lappá is vált.

A lapnak és főszerkesztőjének köszönhető, hogy a Semmelweis Egyetemen megindult egy új tárgy, a magyar orvosi nyelv oktatása, ami nagyon sok érdeklődő hallgatót vonz évek óta. Ezek a fiatalok már némi felelősségtudattal kerülnek ki az egyetemről. Érdeemes lenne felmérni, hogy a lap, a magyar orvosi nyelv tankönyve és az előadások mennyire hatottak mai orvosi nyelvünkre.

Húsz év után maga az a tény, hogy a lap ma is működik, minden száma időben megjelenik, és egyre szélesebb az írói csapata, azt bizonyítja, hogy érdemes volt elindítani és fenntartani. Aki kezébe veszi ezt a szép lapot és beleolvas, meggyőződhet arról, hogy van a magyar értelmiségnek, az orvostársadalomnak a magyar nyelvű tudományért felelős olyan élcsapata, amelyik képes erőt fektetni abba, hogy megmaradjunk magyarnak, annak ellenére, hogy 1000 éve (és még ma is), mint Szabó Dezső írta, „idegentest vagyunk Európában”. Ez a megítélésünk nagyon összefügg különleges nyelvünkkel, amely se nem germán, se nem szláv, és nem is latin/román.

A *Magyar Orvosi Nyelv* jó munkát végzett 20 év alatt – reméljük, az elkövetkező időben is támasza lesz a magyar nyelv ügyének. További sok sikert égész népünk érdekében.

BERÉNYI MIHÁLY

A népnek nincs fogalma arról, amire nincs szava.
(*Ein Volk hat keine Idee, zu der es kein Wort hat.*)
J. G. Herder (1744–1803)

Húszévesek vagyunk

A *Magyar Orvosi Nyelv* olvasói, írói és szerkesztői a folyóirat 20. születésnapját ünnepelhetik ebben az évben. Valóban születésnapját, hiszen a rövid nevén MONy-t Bősze Péter születésként hozta világra 2001-ben. A várandóság izgalmasában, a kis újszülött beszélni tanításában sajnos nem vettem részt: csak 2003-ban értesültem a lap létezéséről, de boldogan csatlakoztam a „csapathoz”. Néhány év múlva már a tízéves lap értékelését olvashattam, tudósok, egyetemi tanárok elismerő mondatait.

A főszerkesztő Bősze Péter még az induláskor így foglalta össze a lap céljait:

A *Magyar Orvosi Nyelv* célja a magyar orvosi és ezen keresztül – közvetlenül és közvetve is – a magyar nyelv ápolása. Nyomatott nyilvánosság, amelyben kivétel nélkül mindenki elmondhatja a magyar orvosi nyelvvel kapcsolatos véleményét, kifejezheti nézeteit, javaslatot tehet új fogalmak magyar megfelelőire, új szavakra, és bírálhatja, csiszolhatja azokat. Állást foglalhat az orvosi szavak és szószervezetek írásának módjában is. Nyitott mindenre, ami a magyar orvosi nyelv jobbítása érdekében történik. Elősegíti a közös állásfoglalást, a nyelvünk egységes használatát.

Az ünneplés mindig alkalom is a visszatekintésre. Mi valósult meg a célkitűzésekből? Íme egy apró példa. A lap II. évfolyamának 1. számában, a 42. oldalon javaslatokat láthatunk hagyományos és angol belsőbeszédű szakkifejezések magyarítására. Az első tízre rákerestem a világhálón; vajon megtalálhatók ezek ott? Megleltem mind a tíz magyar változatot. Lehet, hogy az összesen 38 mindegyikének még nincs magyar megfelelője, de a többségüknek minden bizonnyal van, csak használunk kellene, különösen a zárójelentésekben.

Kíváncsi lettem arra, hogy a MONy-beli tanulmányok a témakörük szerint hogyan oszlanak meg. Az elmúlt tíz év közleményeit három csoportra osztottam:

Mai magyar orvosi nyelv kérdései	78
Régi magyar orvosi nyelv	69
Nem magyar orvosi nyelv	20

A besorolás némely esetben nem volt könnyű, nem is lett hibátlan. Annyi azért egyértelműen kitűnik a számokból, hogy a mai magyar orvosi helyesírás kérdéseivel kevesebb közlemény (78) foglalkozott, mint az összes többivel (69 + 20), noha a lap célkitűzései között nem is szerepelt a múlt. Nagy eleinket (Melius Juhász Péter, Bugát Pál, Miháلكovics Géza, Pápai Páriz Ferencz, Váradi Lencsés György, Paulus Kyr, Torkos Jusztusz János, Nyulas Ferenc, Földi János, Markusovszky Lajos, Zsoldos János, Szegedi Kőrös Gáspár, Fabini János, Kováts Mihály, Wertner Mór és sokan mások) illik megbecsülnünk, nélkülük nem alakult volna ki, nem terjed el a magyar orvosi nyelv. Másrészt az évszázadokkal korábbi múltunkba visszatekintés alkalmat kínált orvostörténészeinknek arra, hogy bemutassák a magyar nyelv felvidéki, de főként erdélyi gyökereit. Trianon után 100 évvel erről nem szabad megfeledkezni. Ennek ellenére úgy érzem, hogy a mai valósággal, szaknyelvünk ezernyi égető kérdésével többet kellene foglalkoznunk, annál is inkább, mivel a MONY-t a Kárpát-medencei magyarság lapjának tekintjük, és mint tudjuk: „Nyelvében él a nemzet” – írta 1842-ben az erdélyi Kőváry László.

A mostani orvosi nyelv iránti érdeklődést mutatja a szerkesztőség levelesládája is. Az elmúlt két év alatt a levelesládába érkezett 21 rövid írás, hozzászólás, kérdés kivétel nélkül a jelennel, napjaink orvosi nyelvvel foglalkozik. Más szóval: ezeket az olvasóinkat kizárólag a jelen érdekli. A korábbi évek levelesládaiban is csak véletlenül fordul elő más téma. (Petőfi Sándor apját nem Ivannak, hanem Istvánnak keresztelték.) Ha figyelembe veszem a lap Morzsák, Szócsiszolás, Kérdezz – felelek rovatait, azok témaköreit, már a jelen felé billen a mérleg nyelve, és ez jó.

A *Magyar Orvosi Nyelv* nemcsak a célkitűzései szerint sokoldalú folyóirat, hanem a szerzői szerint is. Érdekes megállapításokat tehetünk, ha megnézzük a lap íróinak foglalkozását. Minden szám utolsó oldalán láthatjuk „e számunk közreműködőit” (tanulmányírók, levélírók, hozzászólók). A XVIII. és XIX. évfolyam ilyen közreműködőinek foglalkozás szerinti megoszlása a következő:

Nyelvész	8
Orvos	8
Pszichiáter	7
Orvostörténész	2
Fogorvos	1
Gyógyszerész	1
Vegyész	1
Biológus	1
Tanár	1
Egyéb	2
Összesen	32

Ahogy várnánk, nagy többségben vannak az orvosok (8 + 7 + 1 = 16), pontosabban a közreműködők felét ők teszik ki. Meglepő, hogy közülük most 7 pszichiáter, de ez nem csoda: a főszerkesztő pszichiátriai vitatémát vetett föl, sok szakember szól hozzá. Az orvostudományban valódi „vendégmunkások” is dolgoznak, itt most 5-en vannak, jó arányban. Szükség van rájuk, mivel ők (biológus, vegyész) az orvosi nyelvet más irányból közelítik meg, más szemmel nézik.

Az orvosi nyelvet nem csak anatómiai kifejezések, betegségnevek, szakszavak alkotják: ott van a háttérben a szilárd, de időnként mégis imbolygó váz, az édes anyanyelvünk, és annak – valamilyen szinten – mindenki a tudora. Bonthatnánk ezt a táblázatot úgy is, hogy 8 nyelvész és kétszer annyi, vagyis 16 nem nyelvész vett részt a munkában. Ha utóbbiakat „botcsinálta” nyelvészeknek tekintjük, akkor érthetővé válik a nyelvészek és a nem nyelvészek közötti éles, de barátságos és gyümölcsöző vita. Tekinthejük az orvosi nyelvet határterületnek is.

A *Magyar Orvosi Nyelv* bőven túl van a gyermekbetegségeken, 20 évével a legszebb korban lévő jellemes felnőtt lett. Szükség van rá, az erejére is. Utat kell mutatnia ebben a nyelvi bűnözővé váló világban, szembe kell néznie a hanyagul megfogalmazott orvosi közleményekkel, a köznyelv robbanásszerű változásaival (szerintem nyelvi hibáival), védőpajzsá kell válnia a tudományunkat és a közéletet is elárasztó angol özönvízzel szemben.

A 20 éves *Magyar Orvosi Nyelv*hez bárki hozzáférhet, még a Föld túlfelén is, hiszen csak a www.orvosinyelv.hu betűit kell bepötyögtetni a számítógépbe, és letölthető, olvasható lesz a két évtized alatt megjelent valamennyi lapszáma. És a bosze@eagc.eu címre várjuk azok írásait, akik szívügyüknek tekintik a magyar nyelvet, az orvosi nyelvet.

GAÁL CSABA

Nem dőlhetünk hátra!

A gonoszok győzelméhez elegendő az, ha a jó emberek nem csinálnak semmit.
Edmund Burke (1729–1797), ír-brit filozófus, író

A különféle újságok élettartama rendkívül eltérő. Az 1857 óta megjelenő aggkorú *Orvosi Hetilaphoz* viszonyítva a *Magyar Orvosi Nyelv* csecsemőnek számít, és bár kevésbé előkelő helyet foglal el, mint idősebb testvére, jelentőségében alig marad el mögötte.

Habent sua fata libelli – írta Terentius Maurus a II. században. A könyveknek megvan a maguk sorsa, attól függően, hogy kinek a kezébe kerültek, milyen korban születtek, hogyan éltek túl a történelem hányattatásait, milyen értéket jelentettek tulajdonosaiknak. Elég csak Hunyadi Mátyás európai hírű könyvtárának megrendítő végzetére és benne a *Corvinákra* gondolni. A könyvekéhez hasonló okokra vezethető vissza az időszaki lapok sorsa is. Ismerve mai korunk általános és nyelvi műveltségének nagymérvű hiányosságait, attól tartok, hosszú ideig jogosultsága lesz még a *Magyar Orvosi Nyelv*nek.

A *nemzeti nyelv* a gondolkodás és kutatás elengedhetetlen eleme és alapja, és minden országban hosszas fejlődés eredményeként jött létre. Nyelvünk satnyulása, „elangolosodása” a nemzeti műveltség visszafejlődésével egyenlő. Éppen ezért az orvosnak is kötelessége a tudomány anyanyelvi művelése és fejlesztése. A tömegizlés hajlamos a legalacsonyabb réteghez

mint legkisebb közös nevezőhöz igazodni, így az utca nyelve beférkőzik a szaknyelvbe is. Ady Endre *Éles szemmel* című versében olvasható: „A világ az izmos butáké”. Minden kor kitermeli magából az adott időszak gyötrő társadalmi, művelődésügyi kihívásainak megfelelő választ; húsz éve megérett az idő a *Magyar Orvosi Nyelv* megjelenésére. Ha állandóan csak gyomlálunk, elveszítethetjük belső békénket; olyan ez, mintha állandó harcban lennénk. Elveszítethetjük vidámságunkat, esetleg alázatunkat is. Ez az állapot állandó feszültséget teremt és haragot gerjeszt. A gyomot legjobban úgy irthatjuk ki, ha példát mutatunk, vagy ahogy egy bölcs mondta: „Ahelyett, hogy a sötétséget átkozod, gyűjts meg egy gyertyát”. Nos, e célt szolgálta és szolgálja a kerek évfordulós lap.

Iskolarendszerünknek, s benne a magyar nyelv oktatásának gyorsított ütemben kellene magyarosodnia, mert a fiatalok sem az általános, sem a középiskolában nem részesültek alapos anyanyelvi oktatásban, hiszen tanáraik már eleve hiányos alpműveltséggel kerültek az egyetemre. Ennélfogva az onnan kikerült oktatók sem tudták továbbadni azt, ami nekik sincs, de elvárható lenne. Ezt az ördögi körbe torkolló állapotot azonban a jövőbeli oktatás alapszintjétől kell újraépíteni, és ez már egy egész nemzedékre kiterjedő feladatot jelent. Nyilván a teljes tanárképzési rendszert kell megújítani. Az anyanyelvi készség fejlesztése nemcsak a magyartanár felelőssége, hanem minden felsőfokú, így orvosegyetemi oktatóé, nekik is kötelességük lenne ismerniük a *szakszókincs helyesírását*, példát mutatni nyelvi igényességéből, beszédkultúrából. Móra Ferenc (1879–1934) a szaknyelvről szólva *A kalcinált szóda* című írásában így fakadt ki: „Hát a keserves Poncius-Pilátusát annak a m. kir. állami iparoktatási szakudományak!” Mára is vonatkoztathatnánk felfortyanását.

Egy kimutatás szerint a lap olvasóinak nyolcvan százaléka orvos. A lap tehát értünk van, bennünket szólít meg, a mi nyelvi gondjainkkal foglalkozik. Ezt azért emelem ki, mert a korábban tevélegesen közreműködő egyik ifjú nyelvész kijelentette, hogy a *Magyar Orvosi Nyelv* nem orvosi szaklap (így!). De bizony az, hiszen az orvosi közleményeket, könyveket írókat szólítja meg, még akkor is, ha megjelennek benne művelődéstörténeti elemek. Ebből következően felvetődött a kérdés, vajon *ki művelheti a (szak)nyelvet?* A tudománytörténetben számos példa van arra, hogy kívülálló oldott meg valamely kérdést. De miért is ne történhetne meg ilyesmi? Aki nem az adott területről jön (nyelvész), nem határolja be végzettsége, viszont dicséretre méltó, értelmiségre jellemző emberi kíváncsiság vezeti az új témakörbe. A legtöbb nyelvész kizárja annak lehetőségét, hogy a saját területén más is a témához tudjon szólni: mindenki mást mint „szakidegent” eleve kirekeszt, holott számtalan példa igazolja az „illetéktelenek” megszólalásának jogosultságát. A *Magyar Orvosi Nyelvet* sem nyelvész, hanem szülész-nőgyógyász alapította (Bősze Péter). Húsz év után méltán kérdezhettük, vajon megalapozott volt-e a főszerkesztő törekvése, van-e létjogosultsága a folyóiratnak, hiteles-e ebbéli tevékenysége, amelyben legalább annyi nem nyelvi alapképzettségű szakember – a szó szoros értelmében dilettáns (!) – értelmiségi szólal meg, mint a nyelvvél foglalkozóként, e tevékenységéből élő (profí) szakember. Az igenlő választ igazolja a lap nagy érdeklődéstől, elismeréstől és sikertől övezett két évtizedes megjelenése. Ha ez az „amatőr” nem tévedt volna erre a

területre, akkor ki foglalkozna ma ilyen behatóan és értőn az orvosi nyelvvel?

„Kultúrát ajándékozni azt jelenti, hogy szomjúságot ajándékozol. A többi magától jön” – írta Saint-Exupéry (1900–1944). A kultúra, a műveltség pedig a nyelvvel kezdődik, ebbe beletartozik a szaknyelvezet is. A jobb érzésű és igényes orvosok bizony szomjaznak a nyelvi műveltségre, ezt az óhajtást elégíti ki szakterületükön a *Magyar Orvosi Nyelv*. Az azonban sajnos nem mondható el, hogy „a többi magától jön.” Sokaknak már a kérdésfelvetés sem egyszerű (többnyire nem is gondolnak erre!), nem szólva a megoldásról. Nos, ehhez ad támpontot az újság, kelti fel érdeklődésüket, igazít el az útvesztők között, ébreszti rá hiányosságaikra hályogkovács módjára.

Példázat Stecher Reinhold osztrák teológus és püspök gondolatára. „Ha a nadrágom kezd lecsúszni, nem elegendő, hogy sajnálkozva megállapítom a gombok feladatának hiányosságát. (A szakértők ezt elméleti értékelésnek nevezik.) Az sem jelent sokat, ha megállapítom, hogy hiányzik egy gomb (gyakorlati felismerés). A gondot az sem oldja meg, ha el vagyok ragadtatva a vásárolt gomb színétől és formájától (értékelzelem). A gombot fel kell varrni nem egy, hanem sok öltéssel (ismételt értékes cselekedet).” Ma olyan sok gomb hiányzik vagy rosszul van felvarrva, hogy lecsúszhat (elveszhet) a nadrág. Ezen a nyomorúságon nem segít az elemzés, a helyzetfelismerés, csakis a nadrággomb tisztességes felvarrása!

Külön érdeme a folyóiratnak, hogy nyíltan, a vélemények ütköztetésével *mindenki megírhatja észrevételét*, a gondolkodó, művelt olvasó pedig eldöntheti, kivel ért egyet. (Tapasztalatból írom ezeket, miután az egyik nyelvészeti lapban közlési tilalmat kaptam!) Az életben, az oktatásban a leghatásosabb a példamutatás: ebben is elől jár a kiadvány, mert mintájára alapították meg a *Magyar Jogi Nyelv* című újságot. Kell ennél nagyobb elismerés?

Ínséges nyelvi időket élünk, nem szűnik a *Magyar Orvosi Nyelv* iránti igény, legalábbis ami a nyelvet művelő, érte aggó-dó (szak)értelmiségieket illeti. Húsz év után viszont szomorúan kell megállapítanom, hogy hiába a jó szándék, a tett, ha nincs fogadókészség. Nagy festőnk, Egry József (1883–1951) szerint „[e]gy nemzetnél nemcsak az a fontos, hogy vannak-e értékei, hanem az is, hogy vannak-e az értékeinek megbecsülői”. Ha visszagondolok az elmúlt két évtizedre, – szégyellem bevallani – végtelen lehangeltséggel tölt el, hogy sem a saját területemen (sebészet), sem más orvosi szakterületen nem látom különösebb jelét a nyelvi javulásnak, így akár el is keseredhetnék. A küzdelem feladása azonban nemcsak megfutamodás lenne, de a reménytől fosztana meg bennünket. Folytatni kell a megkezdett utat, mert sok még a feladat, ráadásul – ismerve az elmúlt évtizedek nyelvtanítási fogyatékoságait (lásd az oktatásról előbb írtakat) – még nagyobb elszántsággal. Ez a felelősségteljes fáradozás hárul a lapra továbbra is, ezen szorgoskodik maga az alapító-főszerkesztő, amikor könyvek formájában is megjeleníti és támogatja az elkezdett munkát. Ennek a folyamatnak a megtorpanása csak akkor következhetne be, ha a szerkesztőség cserben hagyná kitűzött elveit, vagy ha valami elképzelhetetlen oknál fogva megszűnne az érdeklődés, az igény a szak-, de egyáltalán a magyar nyelv művelése iránt. Szívből jövő és aggodó óhajom lenne: minél több fiatal

kapcsolódna be a lap munkájába, mert rajtuk áll vagy bukik a folyóirat jövője! Az utánpótlást azonban alig látom.

Nagy dolgokba csak lelkesedéssel, teljes önátadással érdemes belekezdeni. Így tett a lap alapítója, majd később sok lelkes munkatársa is. Ha ma valakiknek azt mondanák, hogy hozzájárulásukat bármiféle kézzelfogható „haszon” – kivéve a szellemi gyarapodást! – reménye nélkül teszik, gyanakodva hallgatnák, mert széllébélelt bolondnak tartanák, vagy valami titkos szándékot gyanítanának mögötte, pedig ez az igazság. A neves piarista tanár, Jelenits István egy kiránduláson így szólt be kora reggel a diákok sátraiba: „Domine, érdemes felkelni... mert jó dolgok történnek.” Jó, szép és hasznos dolgok történnek a *Magyar Orvosi Nyelv* hasábjain is, érdemes tehát azoknak is felébredniük, akik eddig bóbiskoltak vagy éppen aludtak. Ébredjenek fel végre, és tegyenek minél többen és minél többet (szak)nyelvünkért! Ezt követeli tőlünk önbecsülésünk és csodás magyar anyanyelvünk, mert ne feledjük: a nyelv a lét háza.

GRÉTSY LÁSZLÓ

A *Magyar Orvosi Nyelv* első számában olvasható kis köszöntőben ezt írtam:

„Lapok jönnek, lapok mennek. [...] Legnagyobb örömömmre én most egy olyan lapot köszönhetek, amelyik – életre hívóinak nemes célja szerint – az orvosi nyelv gondjaival, megvitatásra váró kérdéseivel foglalkozik majd, s úgy tudom, nyitva áll mindenki előtt, akinek e tárgyban mondanivalója van.”

Most, két évtizeddel később, újraolvastva mindazt, amit az alapító-főszerkesztő, Bószé Péter professzor és segítőitársai részletesen is kifejtettek az első számban, szinte hitetlenkedve, hogy ez is lehetséges, de mégis határozottan azt kell mondanom, hogy e folyóirat betöltötte azt a szerepet, amelyet létrehozói szántak neki.

Hogy *maradéktalanul* betöltötte-e, vagy csak *nagy részt, jobban, jórészt*, az vitatható már pusztán azért, mert vannak vagy lehetnek olyan szigorú nyelvművelők is, akik a *maradéktalan* szót hibáztatják, amiért a német *restlos* tükörfordításaként jelent meg s terjedt el nyelvünkben. Ez kétségtelenül igaz, de mivel a felnövő új nemzedék(ek) beszélői, nyelvhasználói erről már mit sem tudnak, s így egyre kevésbé zavarja őket, immár semmi okunk a *maradéktalan(ul)t* elítélni. Én nem is teszem ezt, de most mégsem ezt használom, ugyanis véleményem szerint folyóiratunk a neki szánt, neki előirányzott szerepet *szinte hiánytalanul*, illetve *majdnem teljesen* töltötte be. Mi nem teljesült ahhoz, hogy értékelésünkben a *hiánytalanul* vagy a *teljesen* is ott lehessen *szinte és majdnem* nélkül? Évfordulós lapunknak akkor is, most is főszerkesztő-helyettese akkor köszöntőjében „szaknyelveink tisztításá”-ról beszélt, s ezt szoros kapcsolatba is hozta az abban az évben megindult „Mondjuk magyarul” országos mozgalommal. Az utóbbinak eredményét nem ismerem, nem tudtam a mozgalmat figyelemmel kísérni, de ami lapunkat illeti, látom az eredményt. A *Magyar Orvosi Nyelv* szerzői, két évtized alatt jócskán átalakulva, félig-meddig kicserélődve, de a kezdetekkor és most is nagy igyekezettel

és lelkesedéssel teszik a dolgukat, írják érdekes és sokszor igen tanulságos cikkeiket, ám a témakör valamelyest módosult. A „szaknyelveink tisztítása” abban a köszöntőben leginkább az orvosi nyelv magyarabbá tételét jelentette, sugallta, a lap két évtizednyi anyaga azonban nem pontosan ezt az eredményt hozta. Amit hozott, amit eredményének lehet elkönyvelni, az szerintem **az orvosi nyelvnek és a vele rokon szaknyelveknek az eddiginél jóval alaposabb megismerése, megismertetése, folyamatos gondozása, szakmai és helyesírási pontosítása, továbbá magyarságának megőrzése, megerősítése.** Az, hogy a szerzők összetétele és érdeklődési köre, irányultsága következtében a vártnál sokkal nagyobb számban és mértékben jelentek meg nyelvtörténeti, szövegtörténeti, tudománytörténeti, a múlt nagy orvosait bemutató és munkásságukat méltató írások, vagy akár csak részben ide tartozó cikkek, például a rovtani szaknyelv kialakulásáról, az óegyiptomi szemészeti receptekről, egyáltalán nem baj. Ezek is színesítik a lapot.

Az alapító-főszerkesztő a kezdetektől fogva mindent elkövetett és elkövet, hogy a legfőbb kérdések sohase sikkadjanak el, illetve jöjjenek elő újra meg újra. Sikerült elérnie, hogy néhány rovat – A szerkesztőség levelesládájából, Szócsiszolás, Kérdezz – felelek stb. – megkedveltetésével termékeny eszmecsere szintérévé váljon a folyóirat. Az pedig, hogy hatására néhány évvel ezelőtt már egy újabb szaknyelvi folyóirat is megjelent, a *Magyar Jogi Nyelv*, önmagában is óriási eredmény.

Én úgy érzem, hogy annál többet, amit és amennyit a *Magyar Orvosi Nyelv* elindítói, irányítói és közreműködői elértek, semmiképpen sem érhetek volna el, főleg egy olyan korban, amikor határainkon kívül is, belül is már magát a nemzeti önazonosságtudatot is megkérdőjelező, sőt semmibe vevő nézetek is elhangzanak. Végtelenül örülök annak, hogy ez a lap, ha nehézségek között is, de már két évtizede él és virágzik, s szívből kívánom, hogy jó példájával más szakterületek művelőit is buzdítsa követésre!

KESZLER BORBÁLA

A mai globalizálódó világban, amikor tudományos teljesítménynek szinte csak az idegen, főleg angol nyelven megjelent közlemény számít, s amikor már szinte feledésbe merült Bessenyei bölcs mondása, hogy „...soha a földnek golyóbisán egy nemzet sem tehetette addig magáévá a bölcsességet, mélységet, valameddig a tudományokat a maga anyanyelvébe bé nem húzta. Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem” (Magyarság: Röpirat), nagy öröm volt, hogy 2001-ben Bószé Péter lelkes munkája eredményeképpen megindult a *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóirat, amelyben az orvosi nyelv történetével, az idegen szavak magyarításával, az orvosi szaknyelv nyelvhasználati és helyesírási kérdéseivel kapcsolatban jelennek meg írások. Ezzel a nyelvművelés szakmai vonala olyan nyilvánossághoz jutott, amilyen a magyar nyelvművelés történetében még soha nem volt, hiszen teljes folyóiratot hazánkban még nem szenteltek a szaknyelv művelésének.

A magyar nyelv megújításának kezdetét sokan Bessenyei György nevéhez kapcsolják, Bessenyei előtt azonban már mások is felismerték, hogy milyen fontos a magyar szakki-

fejezések megalkotása és a szaktudományok magyar nyelven való művelése.

Az orvosi nyelv kezdetleges magyarítása már megkezdődött a XV–XVI. században a szójegyzékek és a szótárak megjelenésével, hiszen ezek mellett, hogy a latin nyelv tanítását segítették, tartalmaztak a latin kifejezések mellett magyar megnevezéseket is.

De (bár nem voltak nyelvújítók) az egyszerű, érthető orvosi nyelv megteremtésére törekedtek az első orvosi munkák írói is: Lentsés György (1577) és Pápai Páriz Ferencz (1690), akik orvosi könyveik borítóján és a könyv előszavában így nyilatkoztak:

„...az ARS MEDICA az az olly Könyv, mellyben minden féle nyavallyák ellen; mellyek szoktanak történni az emberi testben; sok haznos es gyakorta meg próbált orvosságok találhatnak. Mellyet előzőr özve szedegetet Tudos embereknek observatiojokból LENTSÉS GYÖRGY [...] **A szegény tudatlanoknak [...] nem a Bölts emböröknek...**”

„PAX CORPORIS. Az-az: Az emberi Test Nyavalyáinak Okairól, Fészkeiről, 's azoknak Orvoslásának módgyáról való TRACTA. Mellyet mind élő Tudós Tanítóinak szájokból, mind a Régieknek tudos Írásokból, 's mind pedig maga sok Betegek körül való Tapasztalásiból summáson özve-szedett, és **sok ügye-fogyott Szegényeknek hasznokra**, mennyire lehetett, értelmesen 's világozon Magyar nyelven kiadott Pápai Páriz Ferencz.”

A címből egyértelműen kitűnik, hogy Pápai Páriz a szegény népre is gondolt, hiszen nekik ajánlotta művét. A könyv 1687-ben írt „Elöl-jaro beszéd”-ében bővebben is kifejti, hogy munkáját pontosan kiknek szánja:

„a' házi tselédes Gazdáknak 's Gazdaszszonyoknak, és az igye-fogyott Szegényeknek, kiknek nintsen mindenkor kezek ügyében értelmes Orvos; kiváltképen Jalukon, a' hol hamarabb talál segédet a' beteg barom, mint a' beteg ember”.

Az első nyelvújító valójában Apáczai Csere János volt, a *Magyar Encyclopaedia* írója (1653). Apáczai azt tűzte ki célul, hogy magyar nyelven közölje a magyarokkal az összes tudományokat. Munkája előszavában a következőket olvashatjuk:

„...hozzálattam, hogy mindenfajta tudományágból magyar nyelvre fordítsak valamit”; „[a]rra törekedtem [...], hogy erőmhöz képest enyhítsek azon a hatalmas hátrányon, mely hazai nyelven írt könyvekben mutatkozik, és hogy tanulóifjúságunknak legyen legalább egyetlen olyan könyve, amelyből az egész műveltség szövedékes szárait legombolyíthatja, mégpedig anyanyelvén”; „[a] magam és tanítványaim számára toldoztam ezt össze, és nem mások számára.”

S hogy mindezeket a magyar szaknyelv érdekében tette, bizonyítja a következő mondata is:

„...az a nép, mely mindent idegen nyelvekből kölcsönöz, nagyon szerencsétlen, és az összes népek között a legmúltóbb a szánalomra.”

A nagy nyelvújítás előhírnöke Miskóltzy Ferencz, a *Manuale chirurgicum, avagy chirurgiai uti-társ* (1742) szerzője volt. Könyve nem sokkal a török uralom megszűnése után született, amikor a magyar tudományos nyelv még valójában alacsony színvonalon állt. Érződik rajta, hogy a szerző küszködik a ma-

gyar nyelvvél, különösen akkor, amikor orvosi szakszavakat használ. Miskóltzy érdeme az, hogy

„pártját fogta a megrekedt, lenézett magyar nyelvnek, melyen a tudósok még mindig nem akartak beszélni – megmutatta vele a kétkedőknek, hogy ez a nyelv alkalmas mindenre [...], alkalmas a komoly tudományokra” (Fekete Lajos 1874).

Az orvosi nyelvújítás nagy korszaka Rácz Sámuellel (1744–1807) kezdődött. Ő volt az első, aki magyar nyelven oktatta az egyetemen a sebésznövendékeket. Ebben az időben magyar nyelvű tankönyvek még nem léteztek, ezért kötelességének érezte tankönyvek írását (és fordítását). A tankönyvek egész sorát írta, illetve fordította le, sokat küszködve a helyes magyar kifejezések megtalálásával. Munkássága kiterjedt a bonctan, az élettan, a vegytan, a szülészet, a sebészet területére, s írt a füredi gyógyviz hasznáról is. Szinnyei József *Magyar írók élete és művei* című könyvében Rácz Sámuelnek összesen 19 munkáját sorolta fel. Más források szerint azonban 25 tudományos munkát írt (ebből tizenkettőt magyar nyelven). Munkáiban fontos céljának tekintette a magyar orvosi szaknyelv kifejlesztését. Joggal tekinthetjük tehát Rácz Sámuel a magyar orvosi nyelv, illetve szakirodalom egyik tudatos megformálójának.

Az orvosi nyelvújítás leghíresebb, de egyben a legkülönösebb alakja azonban Bugát Pál orvosprofesszor volt. Nyelvművelő pályájának alakulása szinte az egész reformkori szaknyelvújítás felívelésének és lehanyatlásának a szimbóluma lehetne. Bugát tevékenységének első része a reformkorra, az 1825-ben megalakult Magyar Tudós Társaság működésére esik, amelyet valójában a szaktudományok magyar nyelven való kiművelésére hoztak létre. Munkájának második része a szabadságharc utáni időszakban volt, amikor a magyar nyelv súlyos válságba jutott, a németesítés erős hulláma öntötte el az országot, s az ellenállás egyik formája a nyelvújítás volt.

Bugát Pál 1824-ben a pesti egyetem orvosprofesszora lett. A tanítás nyelve még ekkor sem volt magyar, de ő is magyarul oktatott, s társait is erre buzdította, és sikerült is neki egy magyarul beszélő és író orvosgárdát kinevelnie. A Magyar Tudós Társaság 1830-ban választotta tagjává; 1931-ben (Toldy Ferenczel együtt) megindította az első magyar nyelvű orvosi folyóiratot, az *Orvosi Tárt*, 1841-ben pedig megalapította a Természettudományi Társulatot, amelynek elnökeként szorgalmazta a természettudományok nyelvének magyarrá tevését. *Bonctudomány* című (németből fordított) könyvében, az *Orvosi Tár* mellékleteként kiadott *Orvosi Szókönyvében* (1833), *Sebészség* című munkájában (1836), *Tapasztalati természet-tudományában* (1857) és többi művében is egyaránt sokat és merészen újított, s a kapott sok bírálat sem riasztotta vissza. Szóvivője volt az Akadémián tartott úgynevezett „szócsináló” üléseknek. – Bugát Pál szerkesztette és adta ki a reformkor legjelentősebb műszógyűjteményét, a *Természettudományi szóhalmozat* (1843), amelyben húsz év gyűjtőmunkájának eredményeképpen 40 000 latinul (és németül) értelmezett orvosi és egyéb természettudományi szó található. Természetesen nem minden szónak Bugát a szerzője.

A szaknyelvek korszerűsítésének és ápolásának hivatalos folyamata közel 200 éves múltat tekint vissza. Ez idő alatt az

Akadémia dolgozott ugyan a kitűzött cél érdekében, de a múlt század végén alábbhagyott az érdeklődés az orvosi nyelv iránt. Ennek egyik fő oka az, hogy a nemzetközi tudományos életbe csak valamilyen világnyelven (főképp angolul) lehet bekapcsolódni. Az angol nyelven író kutatóktól azonban természetesen kevésbé várható a magyar szaknyelv ápolása.

Közben az orvosi nyelv szóincse napról napra bővült, a betegek érthető magyar nyelven való tájékoztatását rendelet írta elő, s így különösen fontossá vált, hogy a szaknyelvek gondozására fokozottan figyeljünk. Ám miközben szorgalmazzuk a szaknyelvek és a szaknyelvi helyesírások gondozását, fejlesztését, fontosnak tartjuk a korábbi törekvések és tapasztalatok ismeretét is. Ennek a törekvésnek azonban sokáig nem volt vezére, míg Bősze Péter a kezébe nem vette a magyar orvosi nyelv ügyét.

A *Magyar Nyelvőr* nevében köszönjük Bősze Péternek eddigi áldozatos munkáját, s üdvözölve a folyóirat szerkesztőjét és szerzőit, kívánom, hogy segítségükkel váljon valóra, amit Kosztolányi 1933-ban *A tudomány nyelve* című írásában megfogalmazott:

„Elmúlt az a kor, amikor a szaktudósokat azért becsülték, mert a tömeg nem értette őket, vagyis mert nem tudtak írni, legföljebb egymásnak. [...] Azt tapasztaltam, hogy a kitűnő tudósok kitűnő írók is. Nem a népszerűsködő tudósokra gondolok itt, akik uraságotól levetett, ellenszenvesen-színes szépirodalmi kellékekkel piperézetik mondataikat, hanem az alkotókra, akik mindig egyszerűek és közvetlenek, az olyan fajta tudósokra, [...] akiktől írni tanulhat a szépjór is.”

KISS JENŐ

Gondolatok a Magyar Orvosi Nyelv évfordulója alkalmából

A *Magyar Orvosi Nyelv* azért fontos, mert az orvostudomány magyar nyelvűségének kérdését ébren tartja. Nemcsak általában, nemcsak néhány szakember körében, hanem gyakorlati értelemben és szélesebb nyilvánosság számára is elérhető módon. Helyt ad ugyanis véleménycseréknek, közöl javaslatokat, tanácsokat, szóhoz juttat orvosokat és nyelvészeket is, az orvosi szaknyelv gondjaival és helyesírási kérdéseivel is foglalkozik. Az orvostudomány története sem marad ki a folyóirat sokszínű kínálatából. S a lap nem marad szűk egyetemi keretek között. Aki rendszeres olvasója, az jól tudja mindezt.

Tudvalévő, hogy a reformkorban a magyar orvostársadalom vezető tagjai élén jártak a magyar orvosi nyelv iránti felelősség felébresztésében és magyar műszókészletének bővítésében. De vajon fontos-e, s ha igen, miért fontos az orvostudomány magyar nyelvűsége kérdésének az ébrentartása a XXI. században?

Glatz Ferenc, az Akadémia elnökeként, így fogalmazott:

„...minden tudományos tevékenységnek létezik nemzeti funkciója: az anyanyelvi tudományosság modernizációja és fenntartása. A csak az anyanyelvet beszélő lakosság értelmi színvonalának emelése. Amennyiben nem lesz a XXI. században színvonalas műszaki és természettudományos anyanyelvi publikációs rendszerünk, ha nem lesz e diszciplínának magas színvonalú anyanyelvi fogalmi rend-

szere, kifejezési eszköztára, akkor nem lesz világszínvonalon álló tanárképzés, közép- és felsőfokú oktatás, tankönyvirodalom. Így a magyar anyanyelvűnek született gyermekek eleve hátrányba kerülnek a nagy anyanyelvi kultúrák gyermekeivel szemben.”

Az orvostudomány *közvetlenül* emberközpontú tudomány (szemben például a közettannal). Ezért az orvosi nyelvhasználatnak nemcsak az orvosok egymás közötti (tehát szakmai), hanem avatatlan betegekkel való nyelvi érintkezését is ki kell elégténi. Fölmerül a kérdés: mindig pontosan értik-e az orvosok a nem szakmabeli betegeiket, s a betegek az orvost?

Egy bölcsészdoktori értekezés szerzője néhány évtizeddel ezelőtt száz budapesti gyakorló orvos válaszai alapján megállapította, hogy a megkérdezettek többsége azt mondta, voltak és vannak bizonyos anyanyelvi megértési gondjai a betegekkel való beszélgetés során. S úgyszintén a többség úgy vélte, hogy szükséges lett volna foglalkozni az orvosképzésben az orvosi nyelvhasználat időszzerű kérdéseivel.

Hadd idézzem ide vonatkozólag is Magyar Imre véleményét: „az orvos műveltségének feltétlenül fontos kelléke az anyanyelv alapos ismerete”. Az orvos-beteg párbeszéd a XXI. században több rétegű, mint korábban volt. Nem csak azért, mert a beteg tájékozódik a világhálón, s „felkészülten” megy orvosához. És azért sem, mert terjed ugyan az angoltudás Magyarországon is, de az orvosi szaknyelv szavait nem ismerik a szakmán kívül, különösen nem a rövidítéseket s a betűszókat. Az orvosi szaknyelv kérdése önmagában is összetett és bonyolult tárgykor, amelyre érdemes volna több figyelmet fordítani, a természettudós néhai Szily Kálmán szellemében, aki a különböző tudományok szaknyelvi szókészletének bővítését a szakemberekre bízta, szükséges esetekben azonban a nyelvész együttműködését is kívánatosnak tartva.

A budapesti orvosegyetemen már választható tantárgy a magyar orvosi nyelv, megjelent *A magyar orvosi nyelv tankönyve* is 2009-ben, s megjelenik a *Magyar Orvosi Nyelv* is immár húsz éve. Mindez Bősze Péter úgyszeretetének, áldozatvállalásának, példamutatásának és fáradságot nem ismerő szervezőmunkájának köszönhető. Őt illeti mindenekelőtt köszönetünk! Az orvostudomány magyar nyelvűsége kérdésének az ébrentartásához szükséges alap tehát adva van. A kérdés csupán az, hogyan viszonyul ehhez, mit tart követendőnek a magyar orvostársadalom.

Az évfordulóra gondolva nem kívánhatok mást: folytatódjék a sor, az évtizedek sora, s legyen a mostaninak folytatása mind fizikai valóságában, mind szellemiségében! Tartsa továbbra is szem előtt mind a tudományos igényességet, mind pedig a tudományos ismeretterjesztés követelményét! S legyen szintere vélemények, javaslatok, ötletek közlésének továbbra is, s legyen színvonalas szintere a mindenkori jelen kihívásaira való válaszadásnak!

MAKRA JÚLIA

Az évszázadok során sokan kongatták már a vészharangot a magyar nyelv helyzete és állapota miatt. Tudósok és szépírók láttak koronként munkához, hogy anyanyelvünket az idegen hatásoktól megtisztítsák. Közéleti nagyjaink szálltak síkra

védelméért, és ha kellett, használatának szabadságáért. Nem tudjuk, hol tartanánk ma, ha nem teszik. Sokan kételkednek is munkájuk, elkötelezettségük szükségességében, hasznában. Némelyek szerint a magyar nyelv köszöni, jól van, az idegen behatásokkal ügyis megbirkózik, amúgy meg használóinak igényei szerint alakul, miért kellene hát védelmezni? Lehet, hogy így van – de lehet, hogy nincs. És ha nincs: ki meri magára vállalni a mulasztást? Azt a terhet, hogy módjában állt volna cselekedni, mégsem tette. Azt az eshetőséget, hogy gyermekeinek, unokáinak nemzedéke már nem fogja érteni Jókai gazdagon áradó történeteit vagy Tandori Dezső nyelvi leleményeit.

Való igaz, hogy a nyelv folyamatosan alakul, és változásai használóinak igényeit tükrözik. Az idegen hatásoknak azonban csak akkor fog tudni ellenállni, ha használóinak szándéka is ez. Különösen igaz ez a tudomány nyelvére, hiszen a tudományos munka már régóta határokon átívelő, nemzetközi. Művelése tehát nem folyhat kizárólag nemzeti nyelveken, de nem helyeződhet át teljes egészében valamely nemzetközivé emelt idegen nyelvre sem. Kiváltképpen az orvosi nyelv nem válhat idegenné, mert bár szaknyelv, az orvostudomány sajátos helyzete révén – hogy tudniillik minduntalan kapcsolatba kell kerülnie hozzá nem értőkkel: a betegekkel – mégsem csupán egy szűk szakmai kör nyelve. Fogalmi igen rövid időn belül átkerülnek a köznyelvbe és a köztudatba – de hogyan? Ha homályosak, idegenek és érthetetlenek, csak zavart és félreértést szülnek. Ám ennél is többet árt az, amit sugallnak. Az idegen kifejezések fitogtatása a jártasság, műveltség látszatát kelti. Esendő az ember: hányan hajlandók ezért a látszatért sutba dobni az anyanyelvet? Ez azonban végső soron egyet jelent a hovartartozás megtagadásával, a gyökerek elvágásával, a nemzeti megmaradásért ezer éve áldozatot hozó elődök küzdelmeinek, alkotó munkájának semmibevételével. Megengedhető ez? Valóban nem kell ez ellen kinek-kinek tudása, képességei és lehetőségei szerint minden tőle telhetőt megtennie?

Sokunk válasza erre, hogy de igen. Ennek jegyében született meg és készül immár húsz esztendeje ez a folyóirat, a *Magyar Orvosi Nyelv*, amelynek írásait olvasva biztos vagyok abban, hogy a hazai orvosi szaknyelv megújításának igénye mellett izgalmas művelődéstörténeti munkáinak, korunk jelenségeit boncolgató gondolatainak, egykor az általános műveltség részét jelentő tárgyainak köszönhetően még nagyobb érdeklődésre tarthatna számot, ha sikerülne nagyobb ismertségre szert tennie, akár a világháló mindent magába olvasztó egyvelegéből jobban előtűnnie.

De ha nem sikerül is: a munkát folytatni kell, még ha megjósolhatatlan is, hogy lesz-e eredménye. Feladni nem szabad, ellenzőkkel, kételkedőkkel, közömbösekkel körülvéve sem. Csekély elismertséggel és olykor megcsappanó reménnyel sem. Kívánom, hogy minél többen érezzék ehhez magukban kellő bátorságot és elhivatottságot, és köszönetet mondok Bősze Péternek, aki e munkát elkezdte, és vele együtt mindazoknak, akik immár két évtizede mutatnak rá anyanyelvünk élő és éltető erejére – de arra is, hogy hová leszünk, ha nem tartunk ki mellette.

MATEKOVITS GYÖRGY

További derűs, szép éveket!

Mens alitur artem discendo.

Az ismeretek szerzésével gyarapszik az elme.

Nincs magyar orvostudomány magyar orvosi szaknyelv nélkül. Nincs semmi, ami nagyobb szaktudást, körültekintést, tapasztalatot és felelősséget igényelne, mint a szakkifejezések meghatározása, jelentésük pontosítása, avagy új szakkifejezések alkotása. A következetes alkalmazásban és terjesztésben nagy szerepe van a szakfolyóiratnak.

Mi, magyarok szakmai összejöveteleken, baráti beszélgetések során és az egyetemen minden esetben egy kissé más-más orvosi nyelvet beszélünk. Van, amikor nagyon odafigyelünk minden szóra, vesszőre, máskor megszokásból használunk egy-egy idegen szakkifejezést, amit a szabadon elhangzott mondatok éppen megkíván, annak ellenére, hogy orvosi szaknyelvünk mindannyiunk közös ügye, még a külföldön tanult orvostársnak is lelkiismereti kötelessége tisztelni, óvni és művelni a legtisztább magyar orvosi nyelvet.

Nem illik DE szóval kezdeni egy mondatot, csupán annyit jegyez meg, hogy Csonka Magyarországon könnyű kifogástalan magyar orvosi nyelven írni, olvasni, beszélni. Erdélyben, pontosabban Marosvásárhelyen oktatják „még” magyarul az orvos- és gyógyszerésztudományt.

Az 1948-as tanügyi reformot követően a marosvásárhelyi orvosi kart különválasztották a Bolyai Tudományegyetemtől. Létrehozták a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Felsőoktatási Intézetet, amelynek első vezetője egy ízig-vérig kiváló magyar professzor, dr. Csörgör Lajos lett. 1962-ben a román állam bevezette a kétnyelvű oktatást. A gyógyítás oktatásának e templomában az idők során a legkiválóbb magyar professzorok váltották egymást.

Egy példaértékű tanáreberről szólva, szeretném bemutatni a most 90-es éveit taposó orálpatólogust, a fogszövetetan Európa-hírű professzorát, dr. Bocskay Istvánt, aki 2011-ben kapta a Budapesti Semmelweis Orvostudományi Egyetem Honoris Causa címét. Előadásainak, anyanyelvünkön tartott értekezéseinek egyik kiemelkedő értéke/érdeme volt és maradt a magyar orvosi nyelv következetes művelése. Ha bármelyik orvosi szakszónak volt magyar megfelelője, megszállott módon kizárólag azt használta. A *differenciál diagnózis* nála egyértelműen *elkülönítő kórisme*. Oktatói pályafutása során folyamatosan figyelte tanítványainak életútját. Számára valós lelki tusát jelentett, hogy a magyar nyelven tanuló egyetemisták diplomaszerezés után szak- és főorvosi vizsgáikat román nyelven kénytelenek letenni. Ennek az államhatalmi-nemzeti csapdának a kivédésére egy szakemberekből álló csapatot hozott létre, és kiadta a fog- és szájbetegségek irodalmának egyetlen magyar–román–angol fogorvosi szakszótárát (Sapientia Kiadó, Kolozsvár 2003). Tudóshoz méltó tartás, szakmai választékosság és egy kitűnő vezető sziporkázó szellemisége jellemezi ma is lankadatlan észjárását. Ő volt az EGYETEM

megtestesítője, „aki átviszi a hasznos múltat a jövőbe”. Azon kevesek közé tartozik, akiket az Örök Szellem elhivatott egy feladatára. A gyógyítás és az oktatás összevont művelése különleges életet kíván. Pályája, példája és életműve hamisíthatatlan transzilvanikum.

Zárógondolatként, ne vegyék tolakodásnak, hogy hozzátok fordulok, tisztelt fiatal oktatók. Tekintve, hogy ti vagytok az utolsó, még bevethető egység, akik ma is magyar nyelven tanítjátok, a beteg ágya mellett alkalmazzatok az orvoslás szakágait vagy a gyógyszerészet rejtelmét. Maradjatok gerincesek! Az eddigi, igazi parancsnokok mindegyike átesett már egy-egy gerincdőlésen. Minden roncsolás ellenére, bizonyos alapállásokat – így a magyar orvosi nyelv szenvedélyesen helyes használatát – nem érintett sebfertőzés.

Keressétek és figyelmesen olvassátok az idén 20 éves *Magyar Orvosi Nyelv* című szaklapot (www.orvosinyelv.hu). A szakkikkek kivétel nélkül élvezetesekek és tanulságosak. De az igazi csemegék a Szócsiszolás, Kérdezz – felelek, Morzsák és a Szerkesztőség levelesládája rovatok. Ezek azok a pillanatok, amikor rájövünk, hogy az idegen szó dédelgetése nem szókinszbeli gazdagodást, hanem éppen ellenkezőleg, szegényedést jelent. Őszinte szívvel adunk igazat halhatatlan nyelvőrünknek, Szabó T. Attilának, amikor megjegyzi: „Egy sereg magyar szót hagyunk figyelmen kívül, mikor idegen szót használunk.”

NYÁRY SZABÓ LÁSZLÓ

A *MONy* Bősze Péter tanár úr termékeny teremtménye. Nevében a végzetel! A szaporodás, a túlélés! Titus Maccius Plautus római színműíró a *Persa* című színművében (*Persa* IV, 4, 73) jegyezte: „Nomen atque omen”. Utóbb szállóigévé vált Plautustól, a klasszikus latin kómódiá-írótól a mondás: „Nōmen est Ōmen”. A *MONy* pedig mint a termékenység szerve hatni fog évszázadon át, termékenyítőleg, magyarul... A magyar orvosi nyelv egyetemeinken önálló tanszéket érdemel! Az alapítónak az emberi élet legfőbb határát és hozzá a lehető legjobb egészséget kívánom!

PALKOVITS MIKLÓS

Húszéves a *Magyar Orvosi Nyelv*, lehet köszönteni, ugyanakkor lehet köszönni is mindazoknak, akik magas színvonalon, tevékenyen működtek közre a folyóirat sikereiben és fennmaradásában. „*Lapok jönnek, lapok mennek*” – írta Grétsy László a lap első száma megjelenésekor köszöntőjében, és „*félto szeretettel*” kívánt sok-sok évet. Nos, lehet, hogy 20 év nem sok, de kérem, ez csak az első 20 év. Az elmúlt 20 év alatt számos folyóirat vált jött-mentté (sok esetben szerencsénkre), viszont a *Magyar Orvosi Nyelv* maradt. Nem tudom, de gondolom, hogy ez nem csupán valamiféle krózsusi anyagi támogatásnak köszönhető, inkább sokan voltak és vannak, akik érzik és tudják, hogy kell, szükség van erre a lapra. A lap színvonalas,

érdekes és jó. (Azt is akartam írni, hogy természetesen nagyon fontos, de ez a fogalom értéktelen közhellyé süllyedt a sajtó mai világában.)

Bősze Péter, az alapító-főszerkesztő írta a lap elindításakor: „*nyitott mindenre, mely a magyar orvosi nyelv érdekében történik*”. Igen, a folyóirat közel áll mindenkire, akit a magyar orvosi nyelv érdekel. Bárki kérdezhet, bárki írhat hozzá, közölhet a magyar orvosi nyelv múltjáról, jelenéről egyaránt. Ez egy élő, közvetlen újság, figyelemkeltő és színvonalas. Nem okosító, hanem finoman figyelmeztető. Sajnos, orvosi nyelvünkben bőven van mire figyelmeztetni. Gondoljunk csak arra, hogy az orvosok egymás közötti beszélgetéseinek alkalmával vagy egy-egy tudományos előadás utáni hozzászólásokra, kérdésekre való válaszok során hányszor hangzik el hogy „*tulajdonképpen azt akartam mondani...*”. Miért nem mondta úgy, hogy elsőre megértették? Talán nem is tudja magát egyértelműen kifejezni, vagy fél attól, hogy fejből nem is tud szépen, tisztán beszélni?

Szeretem kézbe venni a lap legújabb példányait, de sokszor a régieket is. Egy-egy tanulmány, de akár egy-egy mondat vagy helyesen írandó szó után elgondolkodom, miért nem tudtam ezt eddig? Egy-egy írás vagy gondolat, akár egy egyszerű javaslat, észrevétel óhatatlanul megmarad, és utána sokszor visszacseng. Gondolom, nem csak én vagyok így. Nagyon nagy értéke ez a lapnak.

A *Magyar Orvosi Nyelv* feladatának tekinti a magyar orvosi nyelv történetének ismertetését. Közli, bemutatja – 500 évre visszamenőleg – azok életét, munkásságát, akik kutatták, gondolták, fejlesztették a magyar orvosi nyelvet. Sokukat közülük csak most, innen ismerhettünk meg.

Lehet, hogy magától, „menet közben” alakult ki a folyóirat tárgyköre, de ha bárki olvassa az utóbbi évek példányait, vagy csupán áttekinti tartalomjegyzéküket, látnia kell, hogy ez a lap „nagyon egyensúlyban” van. A Megemlékezésekben, a Tanulmányokban, a Könyvismertetésekben található rangos tudományos írások mellett a pontos hangvételű Hírek, a közvetlen, találó Morzsák, Csiszolások, az érdekes Kérdezz – felelek, valamint a Szerkesztőség levelesládája színesen, nagyon jól férnek meg egymás mellett.

Köszöntőül illik sok minden jót kívánni, így én is kívánok most. Talán még sokan emlékeznek Kellér Dezső sok mondatának egyikére: „*Egy újszülött számára minden vicc új*”. Nos, a szabatos magyar orvosi nyelv nem vicc, de egy kezdő orvostanhallgatónak új. Neki a számos orvosi tárgy mellé a hozzájuk tartozó nyelvet is meg kell(ene) tanulnia. Adjuk *mindegyikük* kezébe vagy a számítógépébe a *Magyar Orvosi Nyelvet*, olvassák, kóstolgassák, szeressék meg. Ha ez nem is sikerül – hiszen „a sok bába (oktató és tárgy) közt elvész a gyermek” –, talán megmarad emlékeztetükben, hogy létezik egy *Magyar Orvosi Nyelv*, amely arra hivatott, hogy segítsen nekik szakmájuk nyelvét – szóban és írásban egyaránt – pontosan, szépen használni. Remélem, hogy így lesz, de lehet, hogy ez csupán egy álom. Mégis, legyen ez az én jókívánságom a 20 éves *Magyar Orvosi Nyelv*nek, valamint a szép magyar orvosi nyelvnek.

ROSIVALL LÁSZLÓ

Biztatás Bősze Péternek az általa alapított nagyszerű és nélkülözhetetlen folyóirat 20. születésnapja alkalmából Batsányi János (1763–1845) után szabadon:

Az orvosi nyelvért élni, szenvedni, s jót tenni,
 Űgye mellett önként s bátran bajra menni,
 Barátom! oly dolgok, melyek az embernek
 Dicsőség mezején oszlopot emelnek,
 S melyekért (bár, míg élsz, sokan nem kedvelnek)
 A jók sírodban is áldanak, tisztelnek.

Thomas Mann egykor azt mondta, és a művelt európaiak nem kételkedtek benne, hogy „*ahol én vagyok, ott van Németország*”. Alapító főszerkesztő úr, kedves Barátom, én azt hiszem, hogy ahol Te vagy, ott van a magyar orvosi nyelv.

Úgy tartják, és könnyen elhiszük, hogy a polihisztor emberek ideje lejárt, nincsenek, sőt nem is lehetnek, hiszen ma már egyetlen tudományterület sem férhet szőröstül-bőröstül a fejünkbe, fejébe valakinek, nemhogy számtalan más. De hát akkor ki Bősze Péter, a nőgyógyász, a nyelvész, a művész, a sportoló? A nőgyógyászati onkológia megalapítója, a magyar orvosi nyelv szószólója/harcosa, folyóiratának megalapítója, kiadója és terjesztője hazánkban, s azon túl a nagyvilágban, a természet ihletett fényképésze és költője? A magyarságért, szakmájáért, az emberiségért elkötelezett ember, aki megtalálta az egyensúlyt a közjó és a saját élete, öröme szolgálatára.

Vallom, hiszem, hogy a magyar szaknyelvek nélkül nincsen magyar tudomány! Kérdés persze, hogy lehet-e, kell-e lennie magyar tudománynak globalizált világunkban? Kell-e újabb nyelvújítás, amikor már az elsők olyan sikeresen átestünk, hogy az azt követő mintegy 200 évben irodalmunk és tudományunk kivirágzott, és ez méltón szolgálja a következő nemzedékek fejlődését, ahogyan napjainkban is büszkén tapasztaljuk.

Minden nemzet életében eljön, eljött a nyelvújítási mozgalom ideje, amikor a gazdasági, közéleti, tudományos és művelődési fejlődés következtében és annak idejétől függően a régi szavak, kifejezések, formák már nem voltak elegendők arra, hogy kellő világossággal és pontossággal kifejezhessék magukat. Hazánkban a szakemberek szerint ez mintegy 100 évig tartott, Bessenyei György fellépésétől (az 1770-es évektől) a *Magyar Nyelvőr* megjelenéséig (1872).

Úgy tanítják, hogy a nyelvújítás összetett és bonyolult folyamat, mint ahogy az az évszázados ügyek rendezésekor, tisztába tételek lenni szokott. Az egyes országokban a történelem során a körülményektől, a nemzeti és művelődési hagyományoktól, gyökerektől függően különböztek a hangsúlyok: hol a jövevényszavaktól való megtisztulás, hol pedig a tudományos-művelődési eredmények egységes, nemzeti nyelven, idegen szavaktól mentesen történő kifejezése volt a legfőbb cél.

Ha ez utóbbi célt vesszük górcső alá, akkor könnyen beláthatjuk, hogy nem lehet a nyelvújításról mint behatárolt időszakról beszélnünk, hiszen a tudomány fejlődése ma gyorsabb, mint az valaha elképzelhető volt; a fejlődés folyamatosan, hatványozottan gyorsul. Vitathatatlan az is, hogy életünk

egyre nagyobb részét határozza meg, tölti ki a tudományosság, amelynek részterületeit képviselő, nemzetközi együttműködésben, versenyben dolgozó tagjai – a korábbiakhoz hasonlóan, de annál sokkal szélesebb körben és mélységben – sajátos tolvajnyelvet, -nyelveket használnak. Ezeknek a kialakulása természetes és elkerülhetetlen; több célt is szolgál. A legfontosabb, hogy a használók biztosan ugyanazt értsék az egyes fogalmakon, mert a tudományos munka alapfeltétele a kapcsolatokban a félreértések elkerülése; fontos az is, hogy az egyértelműség mellett a tolvajnyelv nemzetközi, azaz könnyen elsajátítható, hozzáférhető legyen. A latin, a francia után ma a tudományos tolvajnyelvek alapja az angol, ami nem jelenti azt, hogy az új fogalmakat az angol anyanyelvűek azonnal megértik, de számukra könnyebb, mert a szót értik és csak a mögöttes fogalmakat kell megtanulniuk a tudományos ismeretterjesztés egyre szélesedő mozgalmának segítségével.

Ha az új fogalmak valamennyi tudományterületen folyamatosan és gyorsulva születnek a nemzetközi kutató közösségekben és használatában, akkor ezeket a fogalmakat folyamatosan át kell hogy vegyék a nemzetek nyelvei, vagy az eredeti formában, vagy a saját nyelvükhöz igazítva. Ez azt is jelenti, hogy a nyelvújításnak a XXI. században is állandóan történnie kell, folyamatosnak kell lennie, ha el akarjuk kerülni, hogy a nemzetközi, egyetemes kutatási eredmények jótékony folyamatában egy nagyon káros jelenség szülessék: a nemzeti nyelvek eltávolodása, elszakadása a valóságos szükséglettől. E jelenség legveszélyesebb következménye a két legfontosabb alappillérünk, nemzeti kutatásunk és oktatásunk gyengülése lenne. Már a nyelvújítási mozgalom kezdetén megfogalmazta Bessenyei György a *Magyarság* című röpiratában (1772) a kiemelt célt: „*Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem*”.

A *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóirat megalapításának 20. évfordulóján éppen ezért köszönetet kell mondanunk Bősze professzor úrnak, korunk ösztudósának, aki nemcsak felismerte az orvosi szaknyelv magyarosításának szükségességét és fontosságát, de a megoldás hatékony módszerét is kidolgozta. Nemcsak kidolgozta, hanem egy életen át eredményesen harcolt is annak sikeréért; mindent megtett az orvosi szaknyelv magyarításáért az oktatásban, a kutatásban és a mindennapokban. Ezzel olyan folyamatot alapozott meg, amely példaként szolgálhat a tudományok számára itthon és a nagyvilágban. Nyelvében él a nemzet, és e nyelv ápolása, fejlesztése nemcsak kötelességünk, de egyben örömforrásunk is, ahogyan ezt Kalmár György *Prodromus* című versesknyvében (1770) megfogalmazta:

„*Ím a kegyes természet adá neked az anyanyelvet!
 Ím, amiképp kiszopád, mostan is szádban az ízi.
 Kellemetesen itatja magát, ízint nyeled azt le.
 Mennél többet iszod, annál kívánhatod inkább.*”

Miközben hálásan köszönöm Bősze professzor úrnak nyelvújító honfíú és sikeres harcát, szeretném arra kérni az orvos egészségügyi társadalmat, valamint a többi tudományterület dolgozóit is, hogy a szakmai nyelv használatának erősítését, magyarosítását vegyék komolyan, érezzék át annak a jelentőségét, hiszen ezzel az elkötelezettségükkel a nemzet megmaradását és fejlődését is szolgálják.

Teleki József és Péntek János 200 éves Képzelt Köszöntője a Magyar Orvosi Nyelv 20. évfordulójára

Összeállította: SZABÓ T. ATTILA

Már gyakorlatilag lezáródott a *Magyar Orvosi Nyelv* 20. évfolyamát köszöntő ünnepi szám szerkesztése, amikor felbukkant egy témába vágó 200. évforduló: Teleki József két ifjúkori pályamunkájának 1821-es megjelenése az 1817 és 1841 között, 25 éven át megjelent, tehát lényegében legelső életképes magyar tudományos folyóiratban, a *Tudományos Gyűjteményben* a következő címek alatt:

A magyar nyelv tökéletesítése új szavak és szólásmódok által és Egy tökéletes magyar szótár elrendeltetése, készítése módja.

Mivel a *Magyar Orvosi Nyelv* 20 évfolyama ezeknek a kétszáz éves – jóformán ismeretlen – írásoknak a szellemében fogant, a két kerek évforduló egybeesése okán összeállítottuk évszázadokon, sőt immár évezredekben átívelően jelképes köszöntőként az alábbi szemelvényeket Péntek Jánosnak *A nyelvújítás elfeledett tudós nyelvésze, gróf Teleki József* című tanulmányából (1).

„A történelemben nem túlságosan gyakoriak az olyan pillanatok, még kevésbé az olyan korszakok, amikor egymásra talál a nyelv és a nyelvközség, amikor a nyelv spontán változása és tudatos alakítása egybeesik a nyelvközség politikai törekvéseivel. A 16. században (és még a következőkben is) a magyar nyelvközség állami keretnek szétetését és felekezeti megoszlását egyedül az anyanyelvűsödés, a nyelv egységesülése, tudatos egységesítése ellensúlyozta. A 18. század második felétől kezdődő időszakban, a felvilágosodás korával és a reformkorral kezdődik el a politikai és a nyelvi törekvések összekapcsolódása. Fontos szerepe volt ebben a korszaknak és még fontosabb – mint lenni szokott – egyes személyiségeknek. A korszak mindíg adott, a helyzetet és a feladatokat felismerő és felvállaló személyiségek viszont mindig kivételesek. Kétségtelenül ilyen kivételes személyiség volt mintegy fél századon át gróf Teleki József, akinek két fiatalkori, 27-28 éves korában írt pályaművét adja közre ez a könyv: *A magyar nyelv tökéletesítése új szavak és szólásmódok által és Egy tökéletes magyar szótár elrendeltetése, készítése módja.*

A két munka közül az első kellő alapossággal és egyedülálló elméleti szinten értékeli, és bizonyos értelemben lezárja a nyelvújítás körüli vitákat, a másik pedig azt írja le, milyennek kell lennie a további nyelvalkítás legfőbb eszközének, a magyar nyelv szótárának. És ehhez kapcsolódik Teleki életpályájának az a fő, »cselekvő« vonulata is, amelynek az elmélet és a program gyakorlati megvalósításában szintén kulcsszerepe volt: ez a Tudós Társaság és a Tudományos Akadémia, amelynek előkészítését »családi örökségként« édesapjától vette át, majd elnökként a működését is irányította élete végéig.

Mindezek ismeretében szinte hihetetlen és megfajthetetlen a tudomány- és intézménytörténet amnéziájának az a foka, amellyel

mindezek a területeken az ő meghatározó szerepét elhallgatja.¹ Annak ellenére, hogy ez a két munka a *Tudományos Gyűjteményben* 1821-ben nyomtatásban is megjelent.

A kötet kiadásával kapcsolatban ezt olvashatjuk:

„Ennek a hasonmás kiadásnak tehát azt a szerepet szánja a kiadó, hogy elsődleges hiteles forrásként ráirányítsa a figyelmet Teleki József kivételes szerepére a magyar nyelv »tökéletesítésének« és fel-emelésének 19. század eleji folyamatában. És arra is, hogy a Magyar Tudós Társaság (majd a Magyar Tudományos Akadémia) nem a semmiből született 1925. november 3-án, Széchenyi felajánlásával. Jóval korábbi volt a felismerése, majd egyre inkább a sürgetése annak, hogy szükség van egy akadémiai társaságra, sőt éppen a Telekiek révén a Társaság programjának kidolgozására is sor került, amelyben – a külföldi mintákat is követve – a magyar nyelv tökéletesítése és a tudományok anyanyelvű művelése kerül a középpontba. Az nem kétséges, hogy csak tőlük eredhet *A Magyar Tudós Társaság rendszabályainak* jól ismert 1. és 2. cikkelye: »1. A magyar tudós társaság a tudományok és szép művészetek minden nemeiben a nemzeti nyelv kimíveltetésén igyekszik egyedül. 2. A hazai nyelvet egész gondval csinosabbá és gazdagabbá fogja tenni.«²

Teleki József a *Marczibányi Intézet* által 1817. november 23-án az 1815., 1816. és 1817. évre visszamenőleg meghirdetett pályakérdései közül választott ki kettőt.

- Az 1816. esztendőre volt meghirdetve ez: „*Minő tudományos rendszabások szerént kellene és lehetne új szavakkal és szólásmódokkal a magyar nyelvet bővíteni a különböző tudományokra és mesterségekre nézve? Elkerülhetetlenül megkívántatnék a megfajtszen, hogy a magyar nyelv belső történetei, grammatikai alkotmánya, az európai tudós nyelveknek példái és az a tekintet, hogy a magyar nyelv napkeleti nyelv, folyvást szem előtt tartassék.*”
- Az 1817. esztendőre: „*Melyik volna azon legalkalmasb mód, mely szerént egy tökéletes magyar szókönyvet (lexicont) lehetne készíteni? Ki kellene-e ennek a nyelv régiségeire, a tartománybéli szavakra s a szólásmódokra vagy a magyar nyelvnek különféle dialectusaira is terjedni? Melyik legrövidebb úton lehetne a legalkalmasb módot végrehajtani?*”

A benyújtott jelíges pályaművekről a bíráló bizottság 1819. szeptember 13-án jelentette be a döntését: a jutalomra méltónak ítélt értekezések szerzője Teleki József volt.

Telekinek – mint írta Péntek János – *A magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és új szólásmódok által* című pályamunkája a pályázati kiírás kérdéseitől csak abban tér el, hogy tárgyát nem szűkíti le a tudományok és mesterségek nyelvére, hanem kiterjeszti a nyelv egészére.

1 Azt lehetne mondani, hogy teljesen kiesett a nemzet emlékezetéből, ha nem volna mégis egyetlen intézmény, az MTA Könyvtár és Információs Központ, amely méltó módon élte alapítója kultuszát. Lásd: „*Anyanyelvünk pallérozása*” – Teleki József, az ismeretlen nyelvújító. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 2020;42:117, új sorozat. MTA Könyvtár és Informatikai Központ, Budapest. Felelős kiadó Monok István, az MTA KIK főigazgatója. A könyv szerkesztője Szabó Ádám. (Ez a Tudományos Gyűjtemény 1821-es Teleki-tanulmányainak hasonmás kiadása.)

További emlékezés: Hamza Gábor 2018: https://mta.hu/data/dokumentumok/ix_osztaly/Jubileumi%20megemlekezesek/Teleki%20Jozsef_1790_1855_MTA_elso_elnoke_1.pdf.

Tudományos Gyűjtemény digitalizálva itt: <https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/TudomanyosGyujtemeny>.

„Csak abban távoztam el azoktól, hogy a nyelv kimíveltetéséről megállapított szabásaimat nem szorítottam a tudomány és mester-ségbeli szavakra, szólásmódokra, hanem az egész nyelvre és annak minden tekintetű kimíveltetésére kiterjeszkedtem.”

Megalkotta benne a nyelvújítás elméletét, összefoglalta a nyelvújítás eredményeit, és az újítók mellett foglalt állást, a szélsőségek között, Kazinczy szellemében, de tőle függetlenül:

„A nyelv gazdagsága, bősége nem lehet mértéktelen, és nincs is olyan nyelv, amely minden tekintetben egyaránt gazdag, a magyar nyelv bővítésében sem lehet és nem is kell arra törekedni, hogy minden meglegyen benne, ami más európai nyelvekben megvan. A folyamatos tökéletesítésre mégis szükség van, mivel *minden esméretlen tárgynak, képzetnek, érzeménynak és gondolatnak kénytelenek vagyunk, akár hogy is új szavakat keresni, ha azok nyelvünkben nem találtatnának.* Ez a gazdagítás nem csökkentheti ugyan a nyelv érthetőségét, de ideig-óráig az érthetlenséget is vállalni kell az új szavakkal, mert így a kicsiny kár nagy haszonnal jár.”

Az újítások, az újítók, Kazinczyék mellett foglalt állást munkája utolsó mondataiban:

„Valamint minden dologban, úgy a nyelvmívelésben is, *a nagy féltékenység veszedelmesebb a vakmerőségnél.* Ez ha minden nyomton botlásra, sőt elesésre vezérel is, de a célhoz közelébb viszen, míg amaz minden lépésünket *ólom nehézségével* akadályoztatja. A szerfelett félték ember soha semmire sem mehet; sok szépet, sok nagyot köszönhetünk *a vakmerőknek*, kivált azoknak, akik vakmerőségekben szerencsések voltak. [...]

Ha tehát a *keskeny középutat* eltalálni nem tudjuk, sokkal tanácsosabb merészségünkben néha *megbotlanunk*, mint a *botlást féltéken elkerülni* akarván *helyt állanunk.*”

Zárszó és köszönetek

A fenti „képzelt köszöntővel” az MTA két évszázaddal ez-előtti elnökének, gróf Teleki Józsefnek szellemiségére emlékezünk, arra is gondolva, hogy ez a szellemisége 200 évvel később ismét visszaköszön a *Magyar Orvosi Nyelvben*.

Köszönet illeti Péntek Jánost, a tanulmány szerzőjét, Szabó Ádámot és Monok Istvánt, a bicentenáriumi kötet szerkesztőjét és felelős kiadóját, hogy hozzájárultak ennek a kétszáz éves képzelt köszöntőnek a közléséhez a *Magyar Orvosi Nyelv* 20. születésnapja alkalmából.

IRODALOM

1. Molnár Andrea (szerk.) *Teleki József. Tanulmányok az Akadémiai Könyvtár alapítójáról és a Magyar Tudományos Akadémia első elnökéről* Az MTA Könyvtárának Közleményei, új sorozat 2019;40(115):1–228.
2. Péntek János *A nyelvújítás elfeledett tudós nyelvésze, gróf Teleki József* (Bevezető) In: Szabó Ádám (szerk.) *„Anyanyelvünk palléro-zása”.* *Teleki József, az ismeretlen nyelvújító* 2020:7–30.
3. Sallai Ágnes, Szabó Ádám *Sincero promovendi Boni Publici studio.* *A közjó előmozdításának vágyától indítva.* *Teleki József és az Akadémiai Könyvtár* Az MTA KIK kiállítása, 2019. nov. 5. – 2020. febr. 29. MTA KIK, Budapest 2019:1–38.
4. Szabó Ádám (szerk.) *„Anyai nyelvünk palléro-zása”.* *Teleki József, az ismeretlen nyelvújító* MTA Könyvtárának Közleményei, új sorozat 2020;42(117):1–461.

HIBAJAVÍTÁS

A folyóirat 2019. évi 2. számának 93. oldalán – a Szócsiszolás rovatban – hibásan írtuk Palkovits Miklós hozzászólásának alábbi mondatát:

„A gondolatok választ váltanak ki és ideig-óráig távolodnak is.”

Nem távolodnak, hanem tárolódnak.

Helyesen: A gondolatok választ váltanak ki és ideig-óráig tárolódnak is.

A SZERKESZTŐSÉG LEVELESLÁDÁJÁBÓL

Gaál Csaba

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Továbbgondolva a kettőspontot

Nagy élvezettel olvastam a LAËNNECRŐL szóló nyelvi gondolatfűzést, annál is inkább, mert az úgynevezett „fekvő kettőspont” szerepe, alkalmazása még értelmiségi körökben is alig ismert. Az írásba mélyedve jutott eszembe egy másik név is, amelynek – a kettős ponton túl – magyar vonatkozása is van, ez pedig BRASSAI, született *Halász Gyula* (1899–1984), aki Brassóból származva Franciaországban élt és alkotott, mint elismert fénykép- és filmművész. A Párizsba érkezett fiatalembert az ugyancsak világhírű *André Kertész*, azaz Kertész Andor vezette be a francia művészkörökbe. Kortársuknál, az amerikai író, ANAIS NIN nevében is előfordul az a különleges kettőspont. Egy ideig magam sem tudtam hová tenni ezt az írásjelet, de olvasmányaimból többszöri megjelenés után – még a világhálós keresési lehetőségek előtt – rájöttem a megfejtésre.

Saját történelmünkkel összefüggésben is érdekesnek és tanulságosnak találtam az utalást Laënnec bretagne-i, azaz bretöz származására. Az Egyesült Királyságban töltött évem emlékeit idézte fel bennem ez a kis kitérő. Akkori munkatársam, *Pierre Guillou*, a *British Journal of Surgery* későbbi főszerkesztője is Bretagne-ból származott. Nem tudtam mire vélni és igen meglepett, amikor Leedsben az egyik műtősnő két műtét között egy gondolat kapcsán halkán, közel hajolva hozzám, szinte titkolózva súgta oda, hogy ő ír származású. Csak később értettem meg viselkedését, amikor értesültem az angol–ír viszállyról. Így ér össze a régészet, a történelem és a nyelvészet, ami ma már jellemző és elfogadott a kutatásokban.

Végül egy talán távolinak tűnő, de rendkívül bosszantó és műveletlen, bizonyos körülmények között pedig szándékosnak vélhető, ám korunkra jellemző hamisításról szólnék. Mert amiről szólni fogok, több mint pontatlan, igazi koholmány, amikor a Trianon előtti Magyarországról származó nagyságok világhálós oldalain fellelhető adatoknál nem az akkori, a történelmi viszonyoknak megfelelő földrajzi elnevezéseket ismertetik, hanem a későbbi, az elcsatolt területeken megváltoztatott szlovák vagy éppen román megjelöléseket. Ezért olvasható Brassainál, hogy „Brasov”-ban, Romániában született 1899-ben, amely akkor még az Osztrák–Magyar Monarchia része volt.

Felületesség vagy szándékosság rejlik a jelenség mögött? Nem mindig tudom eldönteni, vajon melyik tulajdonság játszik szerepet a kettő közül, amikor a további példákkal találkozom. Német városunkban vasárnapi misén Szent Mártonra emlékezik a lelkész, és a rövid életrajzi ismertetésben megemlíti róla, hogy *Ungarn* szülöttje. A 316-tól 397-ig élt tours-i püspök idején Magyarország

még nem létezett! Hízgelgő, ha a német hívők ezt hallva azt hiszik, hogy magyar születésű volt, ami persze nem igaz. (A Wikipédiában is így szerepel!)

Egy német könyvben (*Das Wissen der Mönche*) olvasom, hogy ANYOS JEDLIK Benedek-rendi szerzetes még SIEMENS előtt feltalálta az első villanymotort, de nem közölte. A feltaláló *Szlovákiából* származott, írják. Tudvalévő, hogy Szlovákia mint önálló állam csak 1993-tól áll fenn, amikor kivált Csehszlovákiából. (Igaz, Hitler kegyelméből Tiso katolikus pap vezetésével néhány évig ismert volt a Szlovák Köztársaság.) A szerző még említi is, hogy Jedlik anyanyelve magyar. El sem gondolkodik rajta, hogy talán mégis Magyarországon született magyar anyanyelvű bencés szerzetesről van szó.

ALMÁSY LÁSZLÓ sivatagkutatóról olvasom, hogy „Burgenland fia” (Kubassek János: *A Szahara bűvöletében*). Amikor ő született Borostyánkőn (ma: Bernstein) 1895-ben, akkor a helység még Magyarországhoz tartozott! A könyv írója sajnos másutt is az osztrák nevet használja, holott a leírt események mind az akkor még magyar nevű városokra vonatkoztak: Rótfalva helyett Rattersdorf, Németújvár helyett Güssing.

MILEVA, Einstein első felesége, két gyermekének anyja újvidéki volt, amely akkor még az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozott. Jürgen Neffe a Nobel-díjas tudósról írt könyvében (*Albert Einstein igaz története*) mégis úgy tájékoztat, hogy MILEVA 1903-ban Szerbiába utazott haza megszülni gyermekét. Micsoda tájékozatlanság!

Elnézést a kitérőkért, de „közhelyesen” minden mindennel kapcsolatban áll. Ezért is méltányolom a *Magyar Orvosi Nyelvet*, mert nem zár be szűk nyelvi közegbe, hanem kitekintést enged a nagyobb összefüggések megismerésére.

HOZZÁSZÓLÁS

Kiss Jenő

Gaál Csabának igaza van. Elfelejtik a szerzők odaírni, hogy „az egykori Magyar Királyságban” vagy „az egykori Nyugat-Magyarországon” született X. vagy Y. A mai hivatalos névhasználatban a mai államhatároknak megfelelő nevet kell használni (lásd például a vasúti közlekedést, az állomásokon a menetrendi kijelzőablákon közölteket, mondjuk: Kosice, Oberwart, Bratislava, Oradea). A megoldás az, hogy ha valaki a számunkra idegen nyelvi változatot írja, akkor zárójelben odaírjuk a magyar nevet is, illetve ha a magyar nevet írjuk, akkor hozzátesszük: ma Szlovákiához tartozik, szlovák neve ez és ez). De a születési dátumok esetében a sorrendet az szabja meg, melyik országban született az illető (Liszt nem Ausztriában, nem Burgenlandban született, hanem az egykori Magyar Királyságban, a születési helye németül és hivatalosan ez és ez).

Palkovits Miklós

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Kérdések és gondolatok Nyáry Szabó Lászlónak a *Magyar Orvosi Nyelv* 2019. decemberi számában megjelent „Agyalapi ütérkör – De ugyan kinek a köre? Szerzői nevek béklyójában” című cikkével kapcsolatban

Az agyalapi ütérkört sok helyen a nagyvilágban, így nálunk is *circulus arteriosus Willisii* néven ismerik, tanítják, vagy elhagyják a végéről Willis nevét. Ez utóbbi esetben azonban kívánatos „az agyalapon levő” előszavak használata, hogy tudjuk, miről van szó. Nyáry Szabó László pontosan leírja, hogy nem Willis volt, aki először leírta,

„négy nagy mester is leírta már előtte, mégis a hetvenkedő angol neve fémjelzi”,

az ő munkájukat részletesen be is mutatja. A végén azt írja, hogy

„Willis vélhetően nem több, mint plagizáló imposztor”, és „a feledés süllyesztőjébe vagy a tolvajoknak kijáró pellengérré teendő”.

Van két kérdésem: 1. Ki nevezte el a *circulus arteriosus Willisii*-nek? Thomas Willis saját maga „hetvenkedett”? 2. Miért nem az előtte levő négy „tudós” valamelyikéről neveztek el? Ha nem bizonyítható, hogy ő maga, akkor miért plagizáló imposztor? Ilyen alapon akár *Parkinson*, *Alzheimer*, *Harvey*, *Sylvius*, *Broca*, *Vesalius*, *Gasser* és sokan más híresek is ide sorolhatók lennének. Egyikük sem volt saját maga névadója, mások tették azzá. Egyikük sem írta (vagy rajzolta) le elsőként, amit elneveztek róluk. Egyikükre sem merném mondani, hogy plagizáló vagy akár tolvaj. Persze, más kérdés, hogy tudott-e a nevet viselő tudós mások korábbi munkáiról. Ha igen, illett volna azokat megemlíteni. Bár a fentiekben általam említettek közül bizonyítható, hogy volt ilyen is, bizonyítható, hogy sokan voltak, akik idézték is a korábbiakat, mégis az ő nevüket emlegetik, használják. Miért? Nem tudom biztosan, tételesen megválaszolni, viszont nem akarok általánosítani sem, de több évtizedes tapasztalatom alapján írom, hogy nagyon nem mindegy, hogyan, mikor, milyen érdeklődési időszakban, és főleg hol közöljük eredményeinket. Ma is sok írás, könyv jelenik meg ugyanabban a tárgykörben, de olvasottságuk, idézetségük rengeteg tényezőtől függ. Nagyon fontos tény a „névadásban”, hogy kik, hogyan és miért idéznek valakit. Régen gyakori volt – példaképpen Gassert említhetem, aki sohasem írta le a *Gasserdúcot* – hogy valaki, Gasser esetében tanszéki utódja, tiszteletből, nagyrabecsüléséül saját közleményében adta a nevet. Más példa: Alzheimer előtt hárman, együttesen 23 esetben írták le úgy-ahogy az *Alzheimer-kór* tüneteit, mégis Alzheimer egyetlen közleménye elég volt, hogy nevéhez kössék. Az viszont igaz, úgy írta le, hogy ma is helytálló. Jó időben, jó helyen, egyértelműen fogalmazva, bizonyítóan írta le a kór ismérveit. (Persze, kellett hozzá nagy tudású társainak – a Max Planck Társaság másik három alapító tagjának – értéklése és széles körű ismertetése is.)

James Parkinson (1755–1824) angol születésű és gyökerű orvos, tudós, akit elfelejtettek az angolok és az egész világ (Rowntree, 1912)

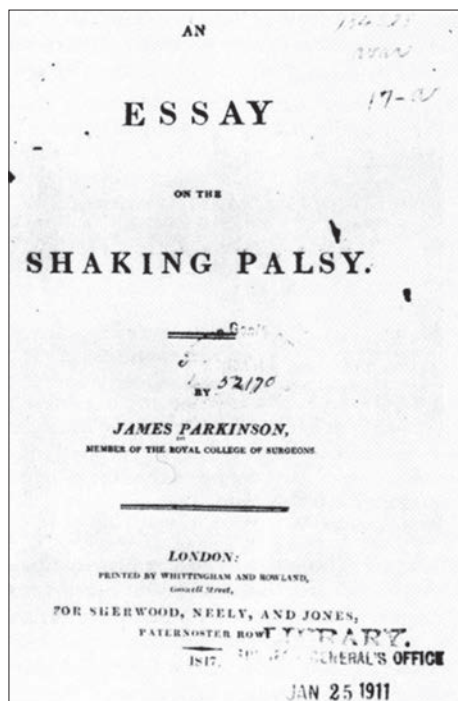
Még egy példát említnék, főleg magyar vonatkozása miatt. *James Parkinson* 1817-ben írta le a későbbiekben róla elnevezett kór tüneteit. Pontosan, szépen, mind a négyet. Szinte nyom nélkül elfelejtették. 1912-ben, közel 100 évvel később Rowntree ásta elő Parkinson közleményét, ismertette, és attól kezdve a betegség neve Parkinson-kór. (Olyannyira elfeledett volt, hogy először Rowntree maga is tévesen „Patterson”-nak nevezte.)

Miért felejtették el? Több válasz is gyakori: „megelőzte korát”, „ismeretlen volt, korábban nem közölt” stb. Talán volt még valami más is: a betegség elnevezéséül olyan kifejezést használt, amelyet az akkori angolok sem tudtak hová tenni: „shaking palsy” (rángató szélütés). Honnan vette Parkinson? Shakespeare-től (VI. Henrik, 1590). Azóta ismerik, a kórt is, Parkinsont is. Pápai Páriz nevét viszont itthon is kevesen, külföldön pedig szinte sehol sem ismerték. Pedig Parkinson előtt több mint 100 évvel, 1690-ben Pápai Páriz Ferenc az akkori ízes magyar nyelven *Pax Corporis* könyvében leírta a Parkinson-kór mind a négy ismérvét.

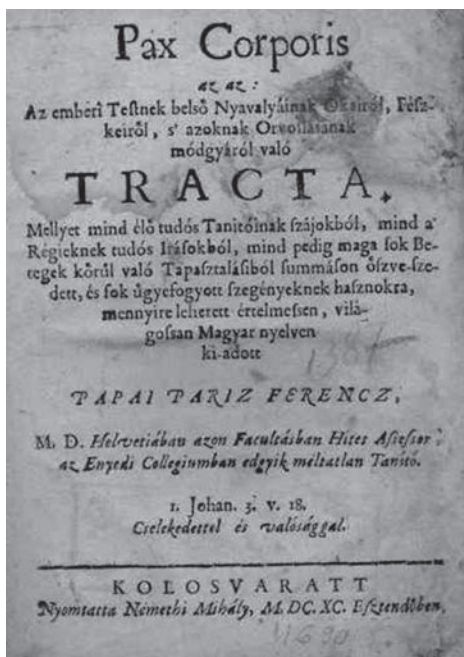
Sőt, olyat is leírt, hogy ez a kór a „Főnek nyavalyája”, az agyvelőből származik. Ki ismerte ezt a gyönyörű munkát, ki ismeri ma? Szerencsére több mint 300 év elmúltával Bereczki Dániel professzor megismertette itthon is, külföldön is – egy kizárólag a Parkinson-kórral foglalkozó nemzetközi folyóiratban.

Nem hinném, hogy Parkinson plagizált, viszont sajnálhatjuk, hogy Pápai Páriz csak magyarul írt, holott jól tudott idegen nyelveket. Sajnáljuk, de legyünk nagyon büszkék rá.

Visszatérve Willishez (a „hetvenkedő angol”-hoz), 1664-ben írt könyve (*Cerebri Anatome*) sokáig alaplátnak számított. Könyvében olyan fogalmakat vezetett be (azoknál túl, amelyeket Nyáry Szabó is említ: thalamus opticus,

A leírást hat esetre alapozta; ebből csak háromat részletezett. Két beteggel az utcán találkozott, egyet pedig távolból látott

Parkinsonism and Related Disorders 36 (2019) 209–293

Short communication

The description of all four cardinal signs of Parkinson's disease in a Hungarian medical text published in 1690[†]

Dániel Bereczki^{*}

Department of Neurology, Semmelweis University, Balassa u. 6. H-1083 Budapest, Hungary

II. RÉSZ.
A Refeketegeférségről és a kéz, láb, nyelv, s egyéb tag el-Eséséről.
Félsz. A Z Refeketegeférség vagy on vagy edgy rében, ugymint vagy Főben, vagy Kézben, vagy pedig többekben edgyfēr s' mind. Ennek oka.

Az Orvoslás Mesterségéről
el-ekédnek valamely tagról a Spiritusok, annak a tagnak nem csak refeketése, hanem ugyan el-esé-is bókott következn, ugy hogy azt féfel, sem alá ne mozdithassa ember.

Különbfései. A' tagnak el-esése kétképpen szokott lenni. 1. Midőn a tag nem mozog ugyan, de érez. 2. Midőn sem nem mozog, sem nem érez. Mert az

haltnos a gőz teredős. Edgy summában: Akar mely tagja esék-el, ha járhat, járjon a mint járhat és ingalla restet, ha nem járhat, hordoztassa és me-

ha valamely tag refeketése öreg korban esik, többire hóltagig ugy marad, és vagy Gurta-ütésnek, vagy leg-aláb valamely tag el-esésének elől-járó póstija.

Ez nyavalya a Főnek nyavalyái közzé számlátatik, mivel gyakrabban a Főből le-fivárkozó nedveségektől véden eredetet, mellyek az agyvelőből alá származó apró inakat vagy nervusokat el-arástják s' erőlentik.

A Szent Pál-székesegyház. Tervezte Sir Christopher Wren; itt található végső nyughelye

nucleus lentiformis, corpus striatum, nervus accessoris, amely szintén Willis nevét viseli), mint neurológia, lobus, hemispherium, cerebellum, pyramis. Nem nevezném őt „imposztor”-nak. Ha viszont nem bizonyított, hogy valóban saját maga adta a nevét a circulus arteriosushoz, tolvajnak sem nevezném, inkább bocsánatot kérnék tőle, ott, ahol ilyen szavakkal illettem.

Még valami, amit meg kell írnom. A Willis által kiadott könyvben a circulus arteriosus gyönyörűen van ábrázolva. Pontosan, szépen, ha valaki ránéz a rajzra, előbb tűnik fel az artériás gyűrű, mint maga az agyalap. Művészi munka. Igen, művész rajzolta, a középkor legnagyobb angol tervező-építész, a londoni Szent Pál-székesegyház, az angol királyi paloták és számos pompás épület tervezője: sir Christopher Wren. Ugyanis fiatalkorában egy ideig orvostanhallgató volt Oxfordban, majd váltott csillagászatra, utána építészetre.

Willis jól választott, Wren előtt ilyen circulus arteriosus cerebrit meg nem láttak. Mivel a rajz Willis könyvében jelent meg, az agyalapi ütérkör lassan circulus arteriosus Willisii lett.

VÁLASZ

Nyáry Szabó László

Örömmel és köszönettel veszem Palkovits Miklós akadémikus úr méltató meg bíráló szavait is.

Az akadémiaalapító neves Platón (Πλάτων)¹ „Szélesvállú” bölcsességét tekintve célnak, magyar színnel válaszolok a kirekesztő angol világ minden bűneit Szókratész (Σωκράτης)² őszinteségével ítészve és a nevében rejlő „Teljes Erő”-vel ostromozva, még ha bürokkhely is a jutalmam érte. Ostromozom a világfosztogatók örökét, mert méltán megérdemli a bűnös angloán világ.

Az elején kezdve és a helyzetet tisztázva: mai tudományos nevezéktanunk évszázados nemzeti és más nemzetek elleni törekvések béklyóiban vergődik. Ez teljesen kétségtelen. 33 éves bonctanszótár-szerkesztői tapasztalatom ezt minden oldalon és csaknem minden szócikkben igazolta.

Palkovits Miklós professzor úr válaszlevele rávilágít a „tudományos”, és azon belül az orvosi nevezéktan mélyebb összefüggéseire, így torzulásaira, hamisságaira és gyengéire is. A mai orvosi nevezéktan megrögzötten ódivatú és teljességgel korszertűten. Ókori meg sötét középkori babonások szövevényes kusza (pók)hálóiban vergődünk egy olyan új században, ahol az adatáramlás (információ) első nagy – talán legnagyobb – forradalma már lejátszódott.

Mint magyar, az elsajátítást nem tűrhetem! Nem is tűröm. A négy nagy agyérkör-előd munkáit, kivált *Gabriel Fallopio* leírását (1561) és *Giulio Casserio* rajzát Willis nyilvánvalóan ismerte, hiszen e két jeles szerző műveit Európa minden egyetemének orvosi karán oktatták.

Sajnos Willis eredeti kézirata vagy könyvének eredeti kiadása nem áll rendelkezésemre; csak másolt forrásokból tájékozódhatok. Ezek alapján Willis nem említette olvasott elődeit, mint saját tudása forrását. Ez bizony elsajátítás! Az, hogy a király orvosa magáról méltóztatott-e elnevezni körét, vagy valamelyik (másik) angol fajgyűlölő angolkodott helyette utóbb, kérdéses lehet. Ez azonban az elsajátítás (a plágium) tényén nem változtat. A Willis iránti legnagyobb megértéssel is csak annyit mondhatok: a 103 éves késéssel büszkélkedő eltulajdonító nem érdemli meg e szerzői nevet!

Palkovits Miklós professzor úr érve, miszerint a Willis könyvében megjelent gyönyörű rajz nyomán az agyalapi ütérkör lassan Willisé – circulus arteriosus Willisii – lett, nem más, mint az angol hírverés sikerének szép példája nyugatosan „tudományos” világunkban. Valóban, így Willis érdeme is összegezhető: ötödikként – évszázados késéssel – a király (Charles II of England) orvosaként minden gazdasági és társadalmi támogatást élvezve, szebb rajzon, azazhogy más tollával, jobb nyomtatásban hirdethette az agyalapi ütérkör ábráját, mint sanyarúbb sorsú elődei, akik (jóval kevesebb támogatással) már tökéletesen földolgozták azt előtte. Attól, hogy „Ökörsem” úr (sir Christopher Wren) pompás képet kerekített, Willis még marad eltulajdonító, és nem lesz több. A gyönyörű ábra az elhallgatott Wren úr érdeme! Külön köszönöm Palkovits Miklós akadémikus úrnak, hogy erre is rányitotta a szememet, amely fölött korábban engedékenyen elsiklottam. A más tollal való ékeskedésnek Willis immár iskolapéldája lehet! Hiszen még az „agyas kör” rajza is mástól származik! A méltatás az ábra készítőjét illeti.

Palkovits Miklós professzor úr írta:

„A Willis által kiadott könyvben a circulus arteriosus gyönyörűen van ábrázolva. Pontosan, szépen, ha valaki ránéz a rajzra, előbb tűnik fel az artériás gyűrű, mint maga az agyalap. Művészi munka. Igen, művész rajzolta, a középkor legnagyobb angol tervező-építész, a londoni Szent Pál-székesegyház, az angol királyi paloták és számos pompás épület tervezője: sir Christopher Wren.”

Igen. Willis tehát arról lehet nevezetes, hogy remek volt az ábrakészítője. Ha a valódi tehetséget, ha a nagyot, az újat alkotót méltatjuk „tudományos” nevezéktanunkban, úgy sokkal inkább lehet az agyalap ütérköre az ábrázoló nevét viselő: „Wren-kör”.

Összefoglalva tehát Willis sikere: négy nagy előd kimerítően leírta már e kört emberöltőkkel Willis előtt, majd ötödiknek végre született egy ragyogó rajz, amellyel híres lett.

ZÁRÓGONDOLAT

Willist pellengérré állítom. Hadd szólok hát valamit a *szégyenpadról* is, az angol világ egyik valódi jelképéről.

Bő évtizedet töltöttem a Pellengerek Földjén... vagyis Angolhonban. Idézett mondatom is csak angol élményeim idézi. Egy évtizeden át jártam Anglia kultúrórkéségének színhelyeit. Az angol, mint világtolvaj nép, a legalját vagy éppen a túlkapóit évszázadokon át szégyenszloppal zabolázta. Csaknem minden nagyobb falu és kisebb városka főbb terein őriznek máig is szégyenpadokat. Ez az angol világ egyik valódi jelképe.

¹ Platón hellén eredetijében Πλάτων, a hajdani Akadémia Ἀκαδημία alapító bölcse, atyai öregatyja után az Arisztoklész nevet viselte; később – Dio-
genész Laertiosz (Διογένης Λαέρτιος) szerint – testedző mesterétől, Arisztontól kapta a „Platón”, azaz „Széles (vállú)”, helyesebben „Széleshátú”
nevet. Phleiuszi Timón (Τίμων ὁ Φλιύσιος) híres gúnyverses kötete, a *Szilloi* (Σίλλοι) a 'legszelesebb hátú'-nak (platüsztatosz-nak) nevezte a
kisportolt idomú Platónt.

² Szókratész hellén eredetijében Σωκράτης, neve a „Teljes Erő”, a „Biztos Hatalom” a szósz (σῶς) 'teljes/biztos' és kratosz (κράτος) 'erő/hatalom'
szavakból ered.

Avítt érzelmesség az angolokra mint gentlemanusokra és szellemi előjárókra tekinteni. Ez irányban ajánlott olvasmány egy orvosfeleségtől: Fekete Judit 2011-ben megjelent műve, a *Két év piknik Angliában*.

„Az úriember [...] Angliában a ritkaságok közé tartozik, nem véletlenül híres annyira az angol gentleman fogalma, nagyítóval kell keresni!”

A britek birodalmi bukásához igen alapvetően hozzájárult az a gög, amelynek bűnébe estek, mert a klasszikus világot majmolva annak csak legfőbb intelmét mulasztották el szem előtt tartani: „Gög bűnének bukás a jutalma”.

Igenis, az angol világnak alapvető eleme (volt) a máig is álló sok ezer pellengér! A tolvajnép máig is őrzi ősjelképét, csak a habos és rózsaszín angolrajongó ködben meg kellene már látnunk a jelképük valódi értelmét!

A James Bonddal és más mézes-mázos hírveréssel hintett angol (brit) fölsőbbrendűség képzetének erőltetése helyett ideje lenne már végre szembenézni a rideg brit valósággal, a világ kifosztásával, az újkori rabszolga-kereskedelemmel szerzett mesés vagyonok sötét eredetével, a gyűjtőtáborok föltalálásával, a többmilliós népiirtásokkal és azok támogatásával. Amerika őslakóiból öt-ötmillió „tűnt el” északon meg délen, ennek legalább felét a ma majmolt angolok ölték meg. Szmürna úszva menekülő tízezreinek vízbefulladásza is filmre kívánczik, mint brit felelősségű népiirtás! Ha kell, az elnyomott népek irodalmából vagy szokott angol filmek helyett akár török történelmi filmekből (*Çanakkale 1915/Çanakkale – Yolun Sonu*) lehet tájékozódni az angolok valódi „nagyságáról”...

És még valami

Már régóta terveztem megírni egy másik vétkes történetét, most röviden egyikük itt terítékre kerül: *Gasser* (is) egy jellegzetes elsajátító! De legalábbis, a legrokonszenvezőbben szólva is, a *Gasser-dúc* is jellemző eltulajdonítás.

Johann Ludwig Gasser [ejtsd: gasszer] (1723–1765) bécsi bonctanász leginkább a dúcáról híres. De kié is ez a dúc? *A Gasser-dúc: tulajdonképpen Hirsch-dúc (1765), de a legengedékenyebben is csak Gasser–Hirsch-dúc vagy Hirsch–Gasser-dúc.*

A ganglion trigeminale vagy ganglion semilunare,

a sziklacsúcódúc vagy sziklapárkánydúc, de találóbban: (halló) szirt(párkány)dúc vagy (halló)szikla(párkány)dúc (Sz.),

a hármass ideg (n. trigeminus) félhold – magyarosabban *kiflince* vagy *babinca* – alakú dúca, amelyet azonban nem is *Gasser*, hanem egy tanítványa, *Raimund Hirsch* írt le először. Tehát a *Gasser-dúc* nem egyéb, mint a más tollaival való híreskedés ékes példája. Azt, hogy az intézet főnöke várta el ezt a keresztapaságot vagy a tanítvány ajánlotta-e föl buzgón, talán tisztaszívűen, nem tudjuk. De mai tudásunk birtokában illendőbb lenne *Hirsch-dúc* gyanánt emlegetni, tisztelettel

gondolva elmúlt és eljövendő korok elnyomott, de tehetséges tanítványaira és újoncaira is. Ha keményebben fogalmazunk, úgy *Gassert* nem illeti meg ez a dúc semmiképp, a más tollával való ékeskedés talmi hiúsága pedig érdemessé tenné őt arra (is), hogy végleg elfeledjük e körben emlegetni.

Persze nem ez az egyetlen zűr az emberi test elnevezése táján. Az egész orvosi nevezéktan hely(é)re kellene már rakni! (Ezen dolgozom. Bonctanszótáram erre tesz merész kísérletet a maga 800 oldalas meritésében.)

A világ alaposabb megértéséhez érdemes leszögezni: a szerzői névkör zöme alapvetően a nemzetek nyomulásából jött létre. Ezen kell változtatnunk! Kötelességünk ezt tennünk egy olyan korban, ahol az adattárak és források hozzáférhetőségének nagy forradalma már lejátszódott... Megdöbbenő, hogy ennek ellenére milyen hevenyészve kezeljük és könnyedén elfogadjuk mi, utódok a hírnevesen tolokodó tudósosok nyilvánvaló csalásait és a méltatlanul rájuk aggatott szerzői neveket is.

Kiről is érdemes bármit elnevezni hát?

Ha vesszük például Wilhelm Conrad Röntgen *X-sugarát*, teljes tudományosságunkon átvilágító példát állíthatunk. Ő ugyanis *X-sugárnak* nevezte el egyértelműen (neki tulajdonítható) saját találmányát. Albert von Kölliker [ejtsd: kölliker] (1817–1905) Würzburgban oktatott svájci sebész és élettanász nevezte el róla, föltalálójáról a sugarát. A mindent átfogó nemzetgőghangulatra természetszerűleg jellemző, hogy az angolok a tisztán német találmányt máig sem hajlandók Röntgen nevével fémjelezni, sőt az átlag angol értelmiség a „röntgen” szót sem érti. A föltalálót csak azért, mert nem angol, kiradírozták a saját „tudományos” nevezettanukból, így a gondolkodásukból is. Wilhelm Conrad Röntgen az általa fölfedezett X-sugarakat bemutató előadásán Würzburgban Kölliker kezéről készítette egyik első fölvételét is. Kölliker az előadás végén javasolta, hogy az új sugarakat Röntgenről nevezze el. Ezzel Kölliker a *Röntgen-sugarak* keresztatyjának is tekinthető. Röntgen pedig bizony megérdemli sugara nevét!

Egyébiránt ő az a Kölliker, akiről a szivárványhártya része és az ondóajaksejtek is elnevezettek.

Kölliker-réteg: stroma iridis: a szivárványhártya (iris) középső kötőszövetes rétege.

Kölliker-sejtek: a Sertoli-(dajka)sejtek. Melyik is volt előbb? Itt is megmutatkozik a népek versengése a névadásban és a máig ívelő nemzeti történet. Az *ondóajaksejtek* (Sz.) megnevezésére azonban már egy szerzői név is sok, kettő azonban teljességgel fölösleges. Köllikernek pedig így is marad az anatómiai nevezéktanban emlékezte, amely így, egyedülállóan nem is olyan zűrös, zavaros...

Cytoplasma kifejezésünk is Albert von Kölliker alkotása, amely *Handbuch der Gewebelehre des Menschen* könyvében bukkant föl 1863-ban a kezdetleges *protoplasma* váltószavául, majd illendőbb utódjául a sejtmagot ölelő kocsonyára, a sejtkocsonya, (sejt)szulca; a sejttel kocsonyája, szulcája, a sejt(hártyán belüli) anyagok a mag kivételével... (κύτος kütosz: üreg; biol.: sejt; τό πλάσμα, -τος plazma: formázott tárgy; szobrolt alak; átv.: képződmény) (prótoplasma-’ja).

Ha pedig

„Parkinson előtt több mint 100 évvel, 1690-ben Pápai Páriz Ferencz az akkori izes magyar nyelven Pax Corporis könyvében leírta a Parkinson-kór mind a négy ismérvét”,

akkor számunkra ez Pápai-Páriz-kór! A Párizgó (rezgő-mozgó) kór! (Sz.)

Még egyszer köszönöm az értő bírálatot.

VISZONTVÁLASZ

Palkovits Miklós

Köszönöm Nyáry Szabó László válaszát.

Élvezettel olvastam csapongó (ne értsük félre, nem bíráló tartalommal használok a szót), érdekes okfejtését. Szeretem, ha valakinek van önálló véleménye, és érezhető élvezettel foglalkozik egy adott tárgykörrel. Sajnos, nagyon kevesen vannak ilyenek.

Szerintem nem értjük meg egymást. Más az, ha valaki szándékosan vagy tudatlanul kisajátít és nevével illet valamit (vagy úgy ír, hogy annak látsszon), és más az, ha az utókor érdemtelenül használja nevét bármihez is, amit önmaga nem nevezett annak. Egy halott erről nem tehet. Méltánytalanság, de nem elsajátítás.

A tudományos életben nagyon nehéz olyan felfedezést találni, amelynek nem volt előzménye vagy akár előzetes leírása. Lehet, hogy Willis tudott a korábbi leírásokról, lehet, hogy nem. Valószínű, hogy tudott, de ő nem adott semmilyen nevet sem az agykörnek. Lehet, hogy számító alak volt, de nem tulajdonított el.

Hasonlóan Sylvius, aki Galenusból fordított, de nem írta le Galenus nevét. Így lett a *fissura lateralis Sylvii*. (A másik Sylvius – a francia – sem volt „jobb”, nem ő írta le az *aqueductus Sylvii*-t.) Az utókor büntetése, hogy csak egy Sylviust ismer: van, aki provanszi hollandot, mások a franciát – tény az, hogy a két anatómiai nevet egy személyhez kötik. Elsajátított Vesalius, Colombo, Servetius és Harvey, hogy egyik sem említi Ibn-al-Nafis nevét, aki leírta a kisvérkört? Saját leírásuk szerint Colombo is, Servetius is olvasta az 1242-ben leírt könyvet az 1550-es években Párizsban.

Hirsch csak Gasser halála után nevezte el a Gasser-dúcot, mit tehet erről Gasser? Vagy Periklész aranykora a görög történelemben Periklész plágiuma?

A mai gyakorlatias gondolkodó világra jellemző az a mondas, hogy „egy tudományos felfedezés 1-et ér, ha elsőnek leírod, 10-et, ha szabadalmaztatod, akkor 100-at”. Tapasztaltam: az általam leírt agyi mikrodisszekciós tűt egy cég forgalmazza magas áron Palkovits *punch needle* (Palkovits-lyukasztó) név alatt anélkül, hogy akár egy szót is írtak vagy mondtak volna erről nekem. Nem volt szabadalmaztatva, nem is érdekelt 1972-ben, amikor a *Brain research*-ben leírtam. Ma sem szabadalmaztatnám. Nincs közöm a pénzvilághoz.

2015-ben nagy visszhangot keltett egy amerikai csoport leírása a patkány agyának nyirokkeringéséről, amelyet az emberi agyra vonatkoztattak. Azóta világhíresek, mert továbbvitték a gondolatot, és magyarázzák az Alzheimer-kór folyamatát. Nos, az agyi nyirok létét 200 évvel ezelőtt Mascagni és Bellini (nem a zeneszerzők) említik, 1869-ben kísérletesen kutyában leírták, a híres Retzius-féle anatómiai könyv 1875-ben tartalmazta, 1884-ben Obersteiner emberben is leírta. Nevüket amerikai szerzők sem említik; a magyar származású Cserr nevét sem. A külföldre távozott Földi és Csanda nevére is csak azért utaltak, mert a 2015-os cikkel kapcsolatban megjegyzést tettünk a *Nature*-ben, amelyet le is közöltek.

A röntgensugár egyértelműen Röntgen felfedezése. Nyáry Szabó László a találmány szót használja, amely nem azonos a felfedezéssel. Röntgen a róla elnevezett sugárzást nem találta fel, hanem megfigyelte, felfedezte. Bár e két szó jelentése, tartalma különböző, gyakran azonos értelemben használják. Nem „kukacoskodásból” jegyzem meg most ezt, de értelemeszerű használatuknak gyakran – így jelen esetben is – jelentősége lehet. Bár Röntgen már a röntgensugár felfedezésének és közlésének évében két nagy díjat is kapott (London, Royal Society Rumford-érem és a bécsi Akadémia Baumgartner-díja), mindkettőt Lénárd Fülöppel megosztva kapta. Ezt azzal indokolták, hogy díjazták a *találmányt* (a katódcsövet), amelynek használatával lehetett *felfedezni* a röntgensugarat. (Lénárd 1905. évi Nobel-díjához hozzájárult Röntgen felfedezése is, aki viszont ezért 1901-ben már kapott fizikai Nobel-díjat.)

A röntgensugárzás felfedezésének Lénárd Fülöp szerepén túl egyéb magyar vonatkozásai is vannak. Tudomásom szerint Magyarországon ismételték meg először a röntgenképek felvételét, és azt korábban ismertették szakmai körökben, mint bárhol Európában, sőt még Röntgennek a würzburgi Fizikai-Orvostani Társaság tudományos ülésén 1896. január 26-án tartott ismertetője előtt. Röntgen a megfigyelését 1895. november 8-án tette, majd gondos ismételések után november 22-én, felfedezésének bizonyítékául felesége kezéről készített egy felvételt. (Röntgen elmondása szerint, amikor felesége meglátta képet, elájult, mert azt hitte, hogy férje az ördöggel cimborál.) Röntgen a kéziratát december 28-án nyújtotta be a fent említett Társaság lapjához, azt másnap elfogadták, 30-án elkészült a kefelevonat is, majd a közlemény január második felében 1895/1896 évszámmal jelent meg.

A megjelenés előtt azonban volt egy bécsi újévi díszünnepély, amelyen a *Die Presse* napilap tudósítója is jelen volt, aki ott értesült az óriási felfedezésről, amelyet 1896. január 5-én a lapjában le is közölt. Wartha Vince akadémikus, olvasva a lapot Budapesten, felhívta Eötvös Loránd figyelmét erre a „fizikai csodára”. Eötvös azonnal megbízta tanársegédjét, Klupathy Jenőt, hogy – mivel van katódcsövük – ismételje meg Röntgen kísérletét. Ez már január 11-én sikeresen meg is történt, amit a Magyar Fizikai Társaság január 16-i ülésén bemutattak. Ezt követően Eötvös Loránd kezének röntgenfelvétele a *Vasárnapi Újság* január 19-i, vasárnapi számában

megjelent. Eközben az ülésen jelen lévő Honor István fizikatanár január 18-án, visszatérve Szegedre, bemutatta diákjainak a röntgensugárzást. Azt hiszem, arra az eseményre, hogy a szegedi diákok előbb láttak röntgenképet, mint Európa fizikusai, illik az az utóbbi időben elterjedt szólás, hogy „ez valóban nem semmi”. (Kérdem nyelvünk őreit: megél[het]-e ez a mondás nyelvünkben?)

A röntgensugárzás felfedezését a *New York Times* január 6-án már átvette. Január 13-án Röntgen maga mutatta be felfedezését Vilmos császárnak. Ismertették a párizsi Akadémián is, egy héttel budapesti bemutatása után, de egy héttel a „hivatalos” würzburgi ismertetés előtt. Ez utóbbi 1896. január 26-án történt a Fizikai-Orvostani Társaság ülésén, ahol Röntgen az üléseelnök Kölliker professzor kezéről készített egy felvételt, aki ezután a meghatottságtól könnyezve ajánlotta, hogy az X-sugárzást Röntgenről nevezzék el. Ezt egyhangúlag elfogadták.

Kérdés, hogy a felfedezés híre hogyan jutott a bécsi bulvárlap tudomására? Feltételezik, hogy a benyújtott kézirat tartalmát ismerők közül valaki nem tartotta titokban. De van egy másik feltevés is: ugyanis Röntgen 1895 végén a szokásos újévi üdvözlőlapok helyett felesége kezéről készített röntgenképen (vagy annak hátlapján, vagy mellékleteként) küldte el barátainak (köztük bécsieknek is) újévi jókívánságait.

Röntgennel kapcsolatban az angolok Nyáry Szabó László szerinti mindent átfogó nemzetgőghangulatát nehezen tudom egyeztetni azzal a ténnyel, hogy Röntgen az első díját pont az angol tudományos társaságtól (Royal Society) kapta. Szerintem a „röntgen” szó kiejtése nagyon sok nyelv (köztük az angol) számára nem olyan könnyű, mint a német vagy a magyar nyelv számára. (Sokéves amerikai tartózkodásom alatt legalább ötféle változatban hallottam Röntgen nevét, ezek közül a „runtdzsen” volt a legborzasztóbb.) Arra is gondolni kell, hogy a röntgenvizsgálat szó nemcsak a tudományos, hanem a mindennapi nyelv része is. Így sok helyen, nem csak Angliában használják a Röntgen által elnevezett

A röntgensugárzás felfedezése	1895. november 8.
Az első röntgenfelvétel	1895. november 22.
A felfedezés leírása, közlésre benyújtva	1895. december 28.
A kézirat elfogadása, kefelevonat	1895. december 30.
A bécsi <i>Die Presse</i> híradása a röntgensugárzásról	1896. január 5.
Wartha Vince felhívja Eötvös figyelmét a <i>Die Presse</i> -ben megjelent cikkre	1896. január 7.
Eötvös Loránd javaslatára Klupathy Jenő megismétli Röntgen kísérletét	1896. január 11.
Röntgen bemutatja a röntgensugárzást Vilmos császárnak Potsdamban	1896. január 13.
A röntgensugárzás első bemutatása tudományos ülésen (Budapest)	1896. január 16.
A röntgensugárzás bemutatása Szegeden (Honor István, iskolai tanár)	1896. január 18.
Báró Eötvös Loránd keze (megjelent a <i>Vasárnapi Újságban</i>)	1896. január 19.
Gothard Jenő gépészmérnök, csillagász (Herény)	1896. január 23.
A röntgensugárzás első tudományos bemutatása Németországban (Würzburg), ahol Röntgen felvételt készített Kölliker kezéről	1896. január 23.

(közleményében is így szerepelő) X-sugár nevet. Tudom, hogy ez nem méltányos, de gondoljunk meg, mivé is vált, hogyan is használjuk Röntgen nevét: „megyek a röntgenbe”, „csináltatok egy röntgent”. Sokan azt sem tudják, hogy ember volt-e, vagy csak műszer. Mi csináltatunk egy RT-t, az angol csináltat egy exrj-t (X-ray-t)...

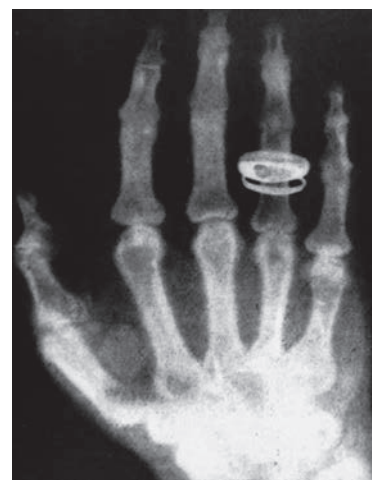
Nyáry Szabó László Röntgennel kapcsolatban írt Köllikerről is, a Kölliker-sejtek/Sertoli-sejtek vonatkozásban. Először is szeretném megjegyezni: Kölliker anatómus (lehet mondani, neuroanatómus, hisztológus) volt, nem pedig élettanász. (Az utolsó 2-3 évszázadban a ma funkcionális anatómusokat élettanásznak nevezték, így nálunk az idősebb Lenhossék Mihályt is.)

Röntgen feleségének keze
1895. november 22.

Báró Eötvös Loránd keze
1896. január 19.

Kölliker professzor keze
1896. január 23.

Kölliker méltán volt kora egyik leghíresebb anatómusa. Szövetani könyvei közel egy évszázadon át kézikönyvül szolgáltak. Valamennyi szervünk finom szerkezetét ismertette, nagyon pontosan. Ezekben belül ismertette a sejtek alakját, pontos helyüket a szerveken belül. Számos esetben – a teljesség kedvéért – leírt olyat is, amit korábban már közöltek, nem plagizált, helytálló volt minden mondata. Több esetben írt az adott sejtek, szervek működéséről, élettani szerepükről is. Nem tudom, hogy a herecsatornában levő „dajkasejtekről” írt-e, és ha igen, akkor mit. Könyve 1863-ban jelent meg, Enrico Sertoli ezekről a sejtekről először 1865-ben közölt cikket, majd további kettőt is írt róluk. Valószínű, hogy Sertoli olvasta Kölliker könyvét, és kedvet kaphatott ezeknek a később róla elnevezett sejteknek a vizsgálatához. A „dajkasejtek” a kis, kerek spermatidákból érett, „fickós” spermiumokat „nevelnek”. Nos, ezt Kölliker nem írta le, de Sertoli igen. Persze nem tudhatott a bennük végbemenő immunológiai és vegyi folyamatokról, de közleményeiben megtalálható a dajkasejtek lényeges élettani szerepe. Mivel kézikönyvi adatot ritkán kötnek a szerző nevéhez (tették ezt régen, amikor más tudományos forrás kevés volt), Sertoli viszont közleményeiben csak a „dajkasejtek”-ről írt, így az ő neve került e sejtek elé. Nem ő tette oda – ez bizonyítható. Tette mindezt 23 évesen.

HELYESÍRÁSI KÉRDÉSEK

Hogyan kell írni? – a szerkesztőséghez küldött kérdések

Válaszok: Bősze Péter

- Szénhidrátanyagcsere-zavar vagy szénhidrát-anyagcsere-zavar?

A szénhidrát-anyagcsere-zavar a zavaráról van szó, tehát *szénhidrátanyagcsere-zavar*. Tetszetősebb a *szénhidrát-anyagcsere zavara* írásmód.

- Inzulin normálérték tartomány

A *normál* a *normális* angol mintájú csonkított formája; idegen szó. Jelentése 'szabályos, ép, természetes'; orvosi nyelvi vonatkozásban: 'egészséges, élettani'. A *normálérték* az *élettani érték*. Az *inzulinérték*, *inzulinszint* szóösszetétel, és ekként az *inzulin-normálérték* is. Az *inzulin-normálérték* kapja a *tartomány* utótagot, így – a kötőjelmozdulási szabály értelmében – *inzulinnormálérték-tartomány*. Ez rettenetes változat, az orvosi nyelvben kerüljük. A szövegkörnyezethez igazítva egyszerűen írható magyarul: élettani inzulinértékek, élettani inzulinszint.

Kiegészítés (Berényi Mihály): Az *élettani* az élőben előforduló, nem csak a normális vagy egészséges érték. Használjuk a *normálist* és a *normált* is? Akkor marad a *kontakt* a *kontaktus* helyett, és meghal a *kapcsolat*? Angolosodunk.

- Reverz T3 funkció

A *reverz* az angol *reverse* szó magyarosan írt formája. Voltaképpen a *reverzió* (megfordítás, visszafordítás), *reverzibilitás* (megfordíthatóság, visszafordíthatóság) fogalmával kapcsolatos. A molekulanevekben általában 'valaminek az ellentéte, fonákja' jelentésű.

Például: a *transzkriptáz* nevű enzim a vírus-RNS-ről képez mRNS-t. A *reverz transzkriptáz* enzim az RNS-ről képez kiegészítő DNS-t. A *reverz T3* (reverse T3) a T3-nak a tétlen változata: kapcsolódik a T3-jelfogóhoz, de nem vált ki jelkövetítést. A molekulanevekben lévő *reverz* jelzőnek nincs magyar megfelelője, például a *reverz transzkriptáz* szokványos nevezék. Esetleg *fonák*nak mondhatnánk, például *fonák T3*. Sokkal szerencsésebb azonban a nemzetközi tartozékelemes betűszó használata (rT3 = reverse T3; T3 = triiodothyronine [trijód-tironin]).

Rátérve a kérdésre: A reverz T3 funkció a reverz T3 (fonák T3) működése, tevékenysége. Jelöletlen lévén, a jelzőgybeírás szabály értelmében *reverz-T3-működés*. Ám sokkal egyszerűbb, tetszetősebb és teljesen megfelelő az *rT3-működés* írásmód.

- Hospice: Jól teszem-e, ha jelzős szerkezetnek veszem a *hospice egyesület* és *hospice alapítvány* kifejezéseket (az Osiris-féle *Helyesírásban* szereplő Magyar Hospice Alapítvány és a Magyar Hospice-palliatív Egyesület, továbbá a *Magyar helyesírási szótárban* szereplő hospice egyesület mintájára), a szótárban szereplő „Angliából 1967-ben indult mozgalom, melynek célja, hogy a súlyos betegek számára biztosítsa a testi-lelki szenvedések csökkentését, a kínzó tünetek enyhítését” jelentés alapján a *hospice mozgalom*, valamint a szótárban szereplő másik, ritkább „öregék nyugdíjsháza ellátással, gyógykezeléssel” jelentése alapján a *hospice ház* és *hospice otthon* kifejezéseket?

Ezzel szemben jelentéstömörítő összetételt alkot-e a többi szóval ('a hospice által nyújtott szolgálat, ellátás'), tehát kötőjellel kell-e írni: *hospice-ellátás*, *-munka*, *-gondozás*, *-tevékenység*, *-továbbképzés*, *-szolgálat*, *-részleg*, *-osztály*, *-szolgáltató*, *-jelentés*, *-munkatárs*, *-dolgozó*, *-szervezet*, *-beteg*, *-személyzet*, *-hálózat* és *-filozófia*?

Nincs állásfoglalás. Orvosi vonatkozásban Tolcsvai Nagy Gábor szótárában: „súlyos betegek, haldoklók lelki gondozását és ápolását végző szervezet” meghatározás olvasható. A magyar helyesírási szótárban *hospice egyesület* fordul elő.

Alapkérdés: mi a hospice?

Webster dictionary: „a program designed to provide palliative care and emotional support to the terminally ill in a home or homelike setting so that quality of life is maintained and family members may be active participants in care.”

Dorland's dictionary: „facility that provides palliative and supportive care for terminally ill patients and their families, either directly or on a consulting basis.”

A Webster meghatározásában a *hospice* valamiféle *program* (tervezet, eljárás, mozgalom), Dorland's szerint *facility* (felszerelés, eszköz, alkalmasság valamire); a kettő nem teljesen azonos, de mindkettőben főnévi értelmezésű, azaz főnévi minőségjelző. Az AkH. 12. előírása szerint „a fajtajelölő főnévi minőségjelzőket egybeírjuk...”, de nincs meghatározva, hogy mit jelent a fajta. A *hospice* + *ellátás* jelentésszűrités, de a *hospice* + *személyzet/hálózat* már jelöletlen birtokos szerkezet. Ha az utóbbit egybeírjuk, akkor a hospice egyesület is szóösszetétel (hospice-nak az egyesülete). Ha fajtajelölő (hospice-féle/fajta egyesület/ellátás), akkor is összetétel. Voltaképpen nem lehet egyértelműen megmagyarázni, hogy miért írják egyiket külön, a másikat egybe. Ám ez semmiképpen nem jó.

A kérdést a *hospice* szó magyarra fordításával oldhatjuk meg. Nevezzük *vég gondozónak* (vég gondozás), és akkor egyértelmű, hogy külön kell írni (1 : 1-es szabály).

Kiegészítés (*Berényi Mihály*): A *hospice* főnév, kiejtés szerinti írásmódja alig fordul elő. Jelentése: rövid időre szóló elfekvő, halál előtti beteg ellátása, gondozása. A fogalomban benne van az ellátás, gondozás, ezért a *hospice-ellátás* és *-gondozás* túlírás. Ha jelzőként fordítom (haldoklóellátó), akkor külön írom: *hospice munka*, *hospice osztály*. Ha főnévként fordítom (haldoklóellátás), akkor egybe: *hospice-osztály*. Talán ezért van, hogy ki külön, ki egybe írja, a többség külön. Akkor szűnne meg ez a helyesírási állapot, ha volna magyar megfelelője. Olyan durva fordításai nem lehetnek, mint a nép ajkán élő elfekvő, ledobó. Sokáig jó volt a *hospice*, mert a beteg nem tudta, hova került. A *hospice*-palliatív fokozza a homályt. Ha van végállapot, lehetne a *hospice* helyett végellátás is (*végellátásra szorul, végellátó intézet*). A *vég gondozó* is jó.

- Palliatív: Az idegen szavak gyűjteménye szerint a palliatív jelentése: „csak a tünetek enyhítésére szolgáló és nem a betegség, probléma megszüntetésére irányuló gyógymód vagy intézkedés”. Ezek alapján jól gondolom-e, hogy a következő kifejezések különírandók: *palliatív szakellátás, palliatív ellátás, palliatív gondozás, palliatív kezelés, palliatív terápia*, ám azok, hogy *palliatív orvos, palliatív osztály, palliatív csoport, palliatív licenc* és *palliatívellátó* egybe, mivel ezek jelentéstömörítő összetételek (például: „palliatív ellátást nyújtó orvos”, „palliatív ellátást biztosító osztály”, „palliatív ellátásban dolgozó orvoscsoport” és „palliatív ellátás nyújtásához szükséges licenc”)? Esetleg minden esetben különírandók?

A *palliatív* jelző nem az okra, hanem az okozatra vonatkozó alaptag jelzője; ezek tehát jelzős szerkezetek: *palliatív kezelés* stb. „Palliatív orvos, tüneti orvos” nyilván nincs, palliatív ellátást nyújtó orvostól van szó; a megkülönböztetés végett egybeírjuk (jelentéssűrités).

A *palliatív orvos, palliatív osztály* stb. számomra visszataszító szó, de a *palliatív terápia* sem jobb, a *palliatív kezelés* pedig még felemás is. Ez is jól példázza, hogy milyen sok nehézség van a szükségtelenül használt idegen szavakkal. Ragaszkodni hozzájuk nemcsak indokolatlan, de szégyenletes is: véték az anyanyelvünk ellen. Arról nem beszélék, hogy egy sor magyar szót szorítanak ki. A palliatívnál maradvá: *tüneti kezelés, tüneti ellátás, segítő gondozás, vég gondozó osztály, gondozó orvos* stb. Talán szakmaiatlan ilyeneket írni? Miért ez a rettenetes nemtörődömség, felelőtlenség az anyanyelvünk iránt? **A tudományok minden művelője elszámolással tartozik anyanyelvének használatáról!**

- Mi a kis + műtét, nagy + műtét helyes írásmódja? Van-e olyan jelentésváltozás, mint a nagykutacs, nagy kutacs esetében? Van-e ilyen műtétfajta, vagy egyszerűen tényleg kis műtét? Semmilyen szótárban nem találtuk nyomát annak, hogy egybe kellene írni a kérdezett szókapcsolatot.

Nincs külön műtétfajta, amelyet kisműtétnek neveznénk, mint kiskutacs. A különírás javasolt: kis műtét, nagy műtét.

Talán még egy apróság kapcsolódik hozzá: ahol a kis műtétet végzik, az kis műtő, vagy itt már felmerül a jelentésváltozás?

Ez már jelentésváltozás: az a műtő, ahol a kis műtéseket végzik; a műtő attól még lehet nagy.

- Kérdések az MTA Nyelvtudományi Intézetének nyelvi tanácsadó szolgálatától.

• COVID-19/Covid-19 helyesírása

A Nyelvtudományi Intézet nyelvi tanácsadó csoportjának nevében szeretném az illetékes MTA-bizottságok képviselőinek állásfoglalását kérni a tárgyban jelzett betegségnév helyesírását illetően. A kérdés időszzerűsége miatt (meg azért is, mert az Európai Parlament sajtófelelőse fordult hozzánk) jó volna egységes álláspontot kialakítani a kérdésben.

Tanácsadó szolgálatunk állásfoglalása a következő: a *Covid-19* forma felé hajlunk. Egyrészt az egyszerűség miatt, másrészt meg azért *Covid*, nem pedig *COVID*, mert ez a mozaikszóknak abba a csoportjába tartozik, amelyet a magyar nyelvészeti szakirodalom szóösszevonásoknak hív (< COronaVirus Disease), vagyis betűknél nagyobb szómozaikok alkotják. A mozaikszót és a tartozékszámot összekapcsoló kötőjelet illetően kiskötőjelet javasolunk.

Gyors internetes keresésem alapján mintha a nemzetközi meg a magyar írásgyakorlatban is gyakoribb lenne a *COVID*, arról nem is beszélve, hogy az orvosi gyakorlatban egyébként is jellemző a csupa nagybetűs írásmód – szóösszevonások, sőt rövidítések esetén is. A szaknyelvi hagyományba tehát mintha jobban illeszkedne a *COVID* (erre viszont mi nem látunk rá), a magyar helyesírás szabályainak meg inkább a *Covid* felelne meg. Itt persze az is felmerül, hogy a magyar helyesírás szabályait mennyire kényszeríthetjük rá az idegen szóösszevonásokra.

Válasz (*Bősze Péter*)

Az angol kifejezés *Coronavirus disease 2019*. A *COVID* szóösszevonás, ez kapja a tartozékszámot. Ekként: *COVID19* a helyes írásmód.

ÁLLÁSFOGLALÁS

Az MTA Nyelvtudományi Intézet nyelvi tanácsadó szolgálatának válasza az Európai Parlament sajtóosztályának megkeresésére

A kérdésben egyeztetünk az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottságának és Orvosi Nyelvi Munkabizottságának³ tagjaival, s a következő állásfoglalás született.

Az orvosi szaknyelvben léteznek a megnevezés részét képező római vagy arab számok, amelyeket a szaknyelvi helyesírási szabályzat tartozékszámoknak nevez (például *B₆-vitamin*). A nemrég megjelent új orvosi helyesírási útmutató (*Bősze Péter: Magyar orvosi nyelv: helyesírási útmutató*, Medicina, 2019) alapján a tartozékszámokat közvetlenül, tehát kötőjel nélkül kapcsoljuk a mozaikszókhöz, így a *19* és a *Covid* közé nem teszünk kötőjelet.

3 Természetesen Orvosi Nyelvi Munkabizottság sem működik már „hivatalosan”, csak azért hivatkozunk rá a levélíróknak, mert egyszerűbb volt így megfogalmazni, mint elmondani, hogy ez a bizottság korábban működött, most már hivatalosan nem, csak alkalmanként – ez itt most szószaporítás lett volna. Ez indokolja ezt a leegyszerűsítést.

A Covid a forrásnyelvből létrejött mozaikszó, ún. szóösszevonás (< *coronavirus disease*). A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásának 286. pontja alapján csak az első betűt írjuk nagyval. A normatív, köznyelvi használatban a Covid19 formát javasoljuk.

Szaknyelvi, tehát kifejezetten az orvos olvasóknak, szaktudományos használatra szánt szövegtípusokban a betűszói írásmódú COVID19 forma is megfelelő.

A kétféle írásmód közti választás – összhangban az 1992-es *Orvosi helyesírási szótár* (Fábián Pál, Magasi Péter főszerk., Akadémiai Kiadó) szellemiségével – nagyban függ tehát a szövegalkotótól, a befogadótól, a szövegtípustól.

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda levele (Balázs Géza)

Kedves..., hogy látod a Covid-19, Covid19 kérdést? Mi az első változatot javasoljuk analógiák nyomán, de a te kötetedre hivatkozva, hogy a 19 tartozékszám, a Nyelvtudományi Intézet a második formát. Melyiket terjesztjük?

Válasz (Bősze Péter)

A csatolmányból láthatod, hogy a COVID19 írásformát javasoltam. Az orvosi nyelvben a nevezetek mozaikszóit nagybetűvel írjuk, hogy megkülönböztethetők legyenek a tartozékbetűktől, például TNFa (az a tartozékbetű). Ha úgy írnám, hogy TNFA, senki nem tudja megkülönböztetni. Hasonlóan COVIDa19 – bizonyára lesz ilyen. A COVIDA19 teljesen megtevesztő. Érthetetlen, hogy a tanácsadó miért nem fogadta el. Az AkH. 286. pontja nem támasztja alá a javaslatukat: a koronavírus-betegség (*coronavirus disease*) nem tulajdonnév! Ezért a szabályzat szerint covid lenne az írásmód. Semmi értelme a kettősségnek. Javaslatom az MTA-állásfoglalás szerinti. A Fábián-szótár óta sok minden megváltozott.

Megjegyzés: Kicsit bántott is, hogy miért kérdeznak, ha nem fogadják el a javaslatomat.

A Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda (Manyszi) állásfoglalása

Covid-19, Covid 19, COVID-19, COVID19

Nyelvi tanácsadásunk a Covid-19 formát javasolta. De a szakmában vita támadt. A Manyszi szellemi köréhez tartozó dr. Bősze Péter professzor, az orvosi nyelv, helyesírás szakértője más véleményen van: „a COVID19 írásformát javasoltam. Az orvosi nyelvben a nevezetek mozaikszóit nagybetűvel írjuk, hogy megkülönböztethetők legyenek a tartozékbetűktől, például TNFa (az a tartozékbetű). Ha úgy írnám, hogy TNFA, senki nem tudja megkülönböztetni. Hasonlóan COVIDa19 – bizonyára lesz ilyen. A COVIDA19 teljesen megtevesztő. A koronavírus-betegség (*coronavirus disease*) Covid19 (vagy covid19) kisbetűs változatát sem támogatom.”

Az MTA nyelvi tanácsadója a Covid19 formát ajánlja.

A Manyszi továbbra is a Covid-19, esetleg a Covid 19 formát.

Miért?

Alapvetően egy egyszerűsített helyesírás pártján állunk, vagyis nem gondoljuk, hogy a közhelyesírásnak túl mélyen bele kellene mennie a szakmai szempontokba, amelyet egy átlagember, de még egy nyelvész sem ért (ezért szakmai helyesírási kérdésekben egyedül általában nem is tud tanácsot adni). Balázs Géza a továbbiakban így

indokolja a döntést: „A magunk döntését azért tartjuk jónak, mert a formai megoldások híve vagyok: vagyis ha van egy hasonló forma, akkor kövessük azt, és ne keressünk mögötte bonyolult szakmai logikát. De tudomásul veszem, ha ezzel mások nem értenek egyet. Nem hiszem, hogy a Covid-19 bármilyen szempontból félreérthető lenne (a Covid 19 formát is tudom támogatni, és persze elfogadom a Covid19 formát is), szerintem azonban a Covid-19 tökéletesen illeszkedik a magyar helyesírás logikájához, más formákhoz (Apollo-11, Forma-1).

A COVID-19 túlzás (a magyar helyesírás fölöslegesen nem nagybetűsít), a COVID19 pedig – bár lehet, hogy szakmailag tökéletes – nehezen olvasható, nehezen felfogható.” A szabályzat egyébként ezt mondja: „A számok és betűk kapcsolatát többféleképpen szokás írni... Az egyes írásmódok között érdemi különbség nincs. – Az egyedi rendszerek eltérhetnek az általános helyesírási gyakorlatától” (AkH. 294).

Hozzászólás (Makra Júlia)

Pedig a közös álláspont hiánya előbb-utóbb zavart fog okozni, például amikor tudományos közleményeket szemlélnek, hogy azután ismeretterjesztő írásban számoljanak be róluk, a nagyközönségnek.

Megjegyzés (Bősze Péter)

Hazánkban három köznyelvi helyesírási tanácsadó működik. Ezeket egészítik ki a szaknyelvi tanácsadók. A fenti két tanácsadó háromféle írásmódot javasol, negyedik pedig az orvosi szaknyelvi változat. Szegény nyelvhasználó! Érdemes tanácsot kérni: most már „biztosan” tudja, hogy miként írja a fent tárgyalt mozaikszót. Valami nincs rendben! Nem értem, miért nem lehet egységesen!

A két tanácsadó javasolt írásformáinak egyike sincs összhangban *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadásával (AkH. 12.), mert a nagy kezdőbetű csak a tulajdonneveknél szabályos. A betegségnevek és a mikrobák nem rendszertani neve sem tulajdonnév. A Fábián-Magasi szótár szellemiségével sem látok összefüggést. Találhatom, mit fognak javasolni a *Coronavirus Disease a 19* írására? Covida19, Covid-19, CovidA-19, Covid-a19, Covid-a19 stb. Jön a következő ötletáradat. Nem tudom, miért baj, ha a köznyelv elfogadja a tudomány nyelv javaslatát.

- Szeretném a véleményét kérni a SARS-CoV-2 javasolt írásmódjait illetően. A 2 ebben az esetben is tartozékszám? Mi a javaslat a kötőjelekkel kapcsolatban?

Válasz (Bősze Péter)

A SARS a *severe acute respiratory syndrome* betűszója. A COV a *coronavirus* szóösszevonása. Ez a 2-es formájú olyan koronavírus, amelyik súlyos heveny légzőszervi tünetcsoportot okoz. A *severe acute respiratory syndrome coronavirus* a vírusnak a neve. Egyetlen név, ezért a mozaikszója is összetartozik: SARSCOV (AkH. 285.). Ehhez járul hozzá a 2-es tartozékszám – a SARSCOV kettes fajtáját jelöli. Lévéni tartozékszám, a betűszóval egybeírjuk: SARSCOV2. A magyar nevet különírjuk: *súlyos heveny légzőszervi tünetcsoport koronavírus*; nem alkalmazzuk a jelzőegybeírás szabályt (*súlyoshevenylégzőszervitünetcsoport-koronavírus*), de helyesebb a szerkezetes megoldás (*súlyos heveny légzőszervi tünetcsoport koronavírus*).

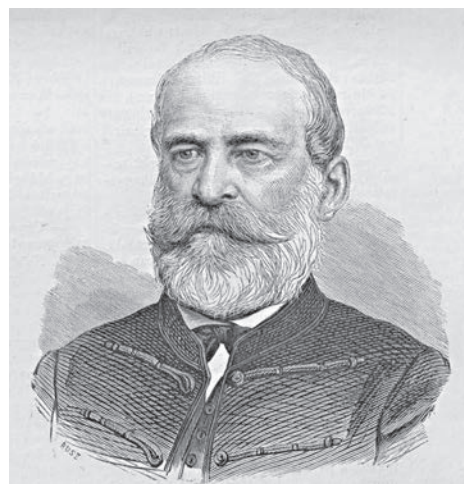
Kapronczay Károly

FLÓR FERENC, AZ ORVOS ÉS SZERKESZTŐ

1871. július 7-én a pesti Szent Rókus Kórház előtt a lóvasút halálra gázolta a kórház igazgatóját, Flór Ferencet. Az esemény mélyen megrendítette a magyar orvostársadalmat, Pest város lakosságát. A köztiszteletben állt Flór Ferencet nemcsak Pest városa és a Magyar Tudományos Akadémia gyászolta, hanem ifjabb és idősebb pályatársai is, akik egyben a magyar szabadságharc honvédorvosi karának főnökét, a negyvennyolcas hagyományok őrzőjét is elvesztették. Kossuth a „legmagyarabb magyarnak” nevezte, aki a magyar reformkor igazi képviselője volt. Flór – igazi magyarként és a nemzet polgáraként – a honi tudományok felvirágoztatásáért, európai színvonalra emeléséért küzdött. Büszkén magyar polgárnak vallotta magát, aki a nagy európai eszmék hirdetése közben sem felejtette el magyarságát. Annyi pályatársához hasonlóan ő is élénk figyelemmel kísérte a politikát, és ha kellett, akár fegyverrel is szolgálta eszméinek győzelmét. Ezek az eszmék tükröződnek vissza életútjában, és jellemzik annak szakaszait.

ÉLETÚTJA ÉS MUNKÁSSÁGA

Flór Ferenc a mai Nagyváradon, az akkori Várad-Olasziban született 1810. október 10-én, kereskedőcsaládban. A nagykarolyi piaristáknál végzett előtanulmányok után 1827-ben iratkozott be a pesti orvosi karra, ahol 1833-ban avatták orvosdoktorrá a magyar nyelven írott *Kisded-ápolás* című értekezésének megvédése után. Ekkor már magyarul is lehetett vizsgázni, értekezést készíteni, de még kevesen éltek ezzel a lehetőséggel. Magyarul írni és vizsgázni igazán hazafias tetteknek számított. A visszaemlékezések szerint Flór mindig sebésznek készült, de tudta azt is, hogy a hazai lehetőségek nem mindig elegendők a sokoldalú felkészültséghez, így 1833-ban Berlinben, 1834-ben Bécsben gyarapította ismereteit, elsajátította az újabb sebészi módszereket, és vizsgázott szemészeti műtéttanból is. Az új iránti fogékonyságát jellemzi, hogy 1847-ben az elsők között alkalmazta hazánkban a sebészet fejlődését nagyban fellendítő kloroformos altatást, sőt 1849-

ben – már mint a honvédorvosi kar főnöke – elrendelte az összes sebészi ellátásnál az „éterbódítási” felszerelés használatát.

Hazatérése után ugyan sebészi állást nem kapott, de segédtanárnak (tanársegédnek) alkalmazták az egyetem állatgyógyászati intézetében, ahol állatorvosi ismereteket oktatott. „Baromorvosi” képesítést is szerzett, és állatorvos társai között döbbsent rá, hogy a csak az anyanyelvükön beszélő „baromorvosoknak” milyen nehéz latinul előadást tartani. E kérdésben találkozott Bugát Pállal, az 1831-ben elindított *Orvosi Társ* alapítójával és szerkesztőjével, aki ugyancsak komoly erőfeszítéseket tett az egységes magyar orvosi nyelv megteremtéséért. Bugát szintén a sebészeknek tartott előadásokat, így naponta tapasztalta azokat a gondokat, amelyekkel Flór is küszködött.

EGYÜTTMŰKÖDÉS BUGÁT PÁLLAL

Bugát Pál az *Orvosi Társ*at 1833-ig Toldy Ferencsel együtt szerkesztette, de szemléleti különbségek miatt megváltak egymástól, s lett helyette Flór Ferenc a társszerkesztő 1838-

tól egészen az 1848. év végi megszűnésig. Flór nyugodt, csendes természetével jól ellensúlyozta a sértődésekre, vitákra hajlamos Bugát hangulatváltozásait. Az *Orvosi Tár* alapeszméje változatlan maradt, csak a havi megjelentetés sűrítették, ettől kezdve hetilappá alakultak. A fő rovatokat is megtartották. Nem túlzás az a megállapítás, hogy az *Orvosi Tár* a negyvenes években méltó elődjévé vált az *Orvosi Hetilap*nak és a később egyre kiteljesedő hazai orvosi szakirodalomnak. Ahogy a folyóirat első évfolyamának jellemzésekor az orvosi nyelv magyar nevezettségének megteremtésére irányuló törekvést emeltük ki, úgy a második korszaknál külön hangsúlyt kell fektetni arra a szerepre, amelyet az orvostársadalmi kérdések megvitatásában, az orvosi mozgalmak és orvosi tudományos társaságok nyilvánosságaként vállalt magára a lap.

A szerkesztőségi előd, Toldy Ferenc 1839-ben írt összefoglaló elemzést a magyar nyelven megjelent sebészeti kiadványokról, főként a szaknyelv elemzésére helyezve a hangsúlyt. Kiemeli, hogy Bugát nyelvújító, nyelvteremtő szemlélete határozza meg valamennyit, bár bevont a feldolgozásba másokat is, így „a sebészi véres műtételek” összeállításába Flórt. A bíráló mellett elismerését is megfogalmazza mindazokkal kapcsolatban, akik az orvosi nyelv ügyéért fáradoznak:

„valahányszor visszanézek 1827be, 's meggondolom mi volt ez az orvosi nyelv akkor és mi most.”

FORDULAT SZAKMAI ÚTJÁBAN

Ezekben az években Flór Ferenc szakmai pályafutásában is fordulat következett be: 1835-ben Stáhlly Ignác sebészprofesszor tanársegéde, majd 1837-től a pesti Szent Rókus Kórház tiszteletbeli főorvosa. E kórház hosszú évtizedekre szakmai gyakorlatának színtere, s az intézménytől csak nagyobb célok megvalósítására vagy kényszerből vált meg. 1840-ben tényleges főorvos, a sebészet vezetője lett. 1838-ban a Magyar Tudományos Akadémia fogadta levelező tagjainak sorába, a szakmai nyelv megújítása terén kifejtett tevékenysége elismeréseképpen. Szakmai pályafutásának következő sikere, hogy 1847-ben Pest város főorvosának és a Szent Rókus Kórház igazgatójának választották. A város lakossága előtt nagy tekintélye volt, hiszen az 1838. évi pusztító jeges árvíz idején ő is csónakos csapatot szervezett, életét is kockára téve mentette a szerencsétlenül járt embereket. Az árvíz alatt szerzett tapasztalatai arra ösztönözték, hogy javaslatot tegyen a városi mentésügy megszervezésére, valamint könyvet írt a kis híján vízbe fúlt emberek újraélesztéséről, a vízből való mentés módszeréről.

A reformkor pezsgő társadalmi élete ösztönözte a pest-budai orvosokat az első hazai orvostársaság, a *Budapesti Királyi Orvosegyesület* megalapítására (1837), amelyhez az elsők között csatlakozott. Csatlakozott Bugát Pállal

egyetemben a *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése*hez, majd 1840-től 1848-ig szerkesztette az évenkénti vándorgyűlések *Munkálatok* címmel kiadott kötetét. Flór Ferenc társasági és tudományszervező tevékenysége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Pest valóban a magyar tudomány – ezen belül az orvostudomány – központja lett.

1848-AS SZABADSÁGHARC

1848-ban az elsők között jelentkezett nemzetőrnek, majd ősszel már a szerveződő honvédség katonáorvosi szolgálathoz szegődött. A magyar honvédség egészségügyi szervezetének alapjait még Stáhlly Ignác rakta le, kiépítette a katonakórházak láncolatát, megfelelő tudású és tekintélyű orvosokat állított a katonáorvosi szolgálat felelős helyeire, elindította a katonáorvosi képzést, biztosította a megfelelő segédszemélyzetet. A katonáorvosi szolgálat még szervezés alatt volt, amikor 1848 decemberében a császári hadsereg megindult a magyar függetlenség elfojtására: 1849. január 1-én a császári csapatok bevették Pest városát, a Debrecenbe menekült magyar kormány szerepét betöltő Országos Honvédelmi Bizottmányt Stáhlly Ignác súlyos betegsége miatt nem követte. A Honvédelmi Minisztériumban igen fontos kérdéssé vált a honvédorvosi kar új vezetőjének kinevezése, akinek nemcsak a széthullott honvédegészségügyet kellett újjáteremteni, de a szervezési munkát szinte előről kellett elkezdenie. Kossuth és Mézszáros Lázár hadügyminiszter úgy döntött, hogy e tisztségre a honvédség legtekintélyesebb orvosát, az őrnagyi rangban szolgáló Flór Ferencet nevezi ki. Így 1849. január 22-én személyében a honvédség megkapta azt a kiemelkedő orvos parancsnokát, aki a szabadságharc legfontosabb szakaszában újjáteremtette a honvédorvosi szolgálatot, megszervezte a front- és hátszágai betegellátást, feltöltötte a honvédorvosi keretet, felszámolta a gyógyszer- és műszerhiányt, biztosította a gyógyintézmények ellátását.

Feladata nem volt könnyű, hiszen 1849. február közepéig csak szórványosan, gyakran egymásnak ellentmondó hírek alapján dolgozták ki a tábori kórházak és ágyak rendszerét. Flór átgondoltan jelölte ki a tábori állandó, ideiglenes és mozgó egységek helyét, határozta meg létszámukat, szervezte meg ellátásukat. Ugyanakkor a hadseregvezetéssel és a különböző katonai parancsnokságokkal is el kellett ismertetni a honvédorvosok jogait, tiszti egyenrangúságát és a saját kinevezési jogosultságát. A másik igen fontos feladat a kórházi segédszemélyzet biztosítása és vezénylése volt. A régi gyakorlat szerint betegápolóknak az idős és rokkantakat jelölték ki, a fiatal honvédseregben ez nem volt alkalmazható, még a testileg gyengék is harcolni akartak.

Indítványára nevezték ki 1849. április 17-én Kossuth Zsuzsannát – Kossuth Lajos hűgát – főápolónőnek, ezzel

a rendelkezéssel a betegápolás szolgálatába hívhatták az önkéntes női segítséget. Ez valóban újnak számított a korabeli európai katonai betegellátás területén, bár nagy ellenállásra talált a katonai vezetők körében. Ugyancsak elérte, hogy a polgári gyógyszertárak három százalékkal olcsóbban adják a honvédségnek a gyógyszereket és a kötszereket. Megszervezte a központi honvédségi gyógyszertárat, a mozgó tábori gyógyszertárak rendszerét, egyben megszigorította a gyógyszerek felhasználásának feltételeit, ami a pocskékolás ellen irányult. Ugyancsak újnak bizonyult az újoncoszás orvosi ellenőrzése, a rokkantak utókezelése, a kórházi ügyvitel szabályozása, a naprakész adatok és jelentések elemzése, amelynek alapján bármelyik pillanatban képes volt a rendelkezésre álló erők átcsoportosítására, újabb tábori egészségügyi helyek létrehozására. Flór Ferencnek személy szerint igen nagy érdeme volt abban, hogy a meginduló tavaszi hadjáratban a honvédség kiváló egészségügyi szolgálattal rendelkezett.

Honvédorvos-főnöki tevékenységének érdekes vonatkozása, hogy 1849. május 5-én felhívásban fordult a fogságba esett császári katonáorvosokhoz, felkérte őket önkéntes orvosi tevékenységük folytatására a honvédkórházakban, de külön kiemelte, hogy erre őket senki nem kötelezi. Ebben az időben Debrecenben vasra veretett és hadbírórság elé állított egy betegápolót, aki sebesült foglyot bántalmazott.

Pest visszavétele után (1849. május 11.) Flór Ferenc és minisztériumi osztálya visszatelepült a fővárosba, innen szervezte a hadi egészségügyet. 1849. június 5-én váratlanul leváltották, mivel az akkor kinevezett hadügyminiszter, Görgey Artúr ezen osztály élén szívesebben látta a feldunai hadsereg főorvosát, Lumniczter Sándor főtörzsorvosot. Flór Ferencnek távoznia kellett, de Lumniczter – aki valóban tisztelte Flór Ferencet – méltánytalanul tartotta az eljárást, és azt javasolta Görgey Artúrnak, hogy elődjét nevezzék ki az összes tábori kórház főorvosának. Ezt Flór nem fogadta el, inkább a tartaléksereg főorvosa lett.

A SZABADSÁGHARC UTÁNI ÉVEK

Flór Ferenc már 1849. augusztus végén a pesti Újépület foglya volt, ahol 1849 októberében másfél évi börtönre, állásvesztésre ítélték, majd szabadulása után – 1851 tavaszától – Tápióbcikére száműzték, ahol állandó rendőri felügyelet alatt élt. Tizenkét évig gazdálkodott, és gyógyította a környék betegeit. Veszedelmes bűnözőként tartották nyilván, s ezen csak 1857-ben enyhítettek, ettől kezdve engedéllyel elhagyhatta Tápiószelét. Visszavonultsága 1861-ig tartott, amikor a Bach-rendszer bukása után Pest városa ismét főorvosává választotta, újra a Szent Rókus Kórház igazgatója lett. Ekkor haladéktalanul visszatért

Pestre, de tíz hónap múlva – tiltakozva a kormányzati rendszer megváltoztatása miatt – lemondott hivataláról, s újból Tápiószelén élt.

Ezek az évek már nem emlékeztettek az előző évtized visszavonultságára: gyakran látogatott Pestre, részt vett az Orvosegyesület és a Magyar Tudományos Akadémia ülésein, gyakori vendég volt a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlésein, ahol 1863-ban kezdeményezője lett az orvosi érdekvédelmi mozgalomnak: az orvosok állami alkalmazottként való nyugdíj jogosultságának elismerése, az orvos és az állam viszonyának törvényes rendezése megvalósulásáért. Világosan látta, hogy az orvos – törvényi rendezés híján – kiszolgáltatott a közigazgatásnak, megélhetési gondokkal küzdő alkalmazott, idős kora nyugdíj nélkül bizonytalan. Flór a kibontakozott vitában már nem vett részt, főleg családi tragédiái miatt, inkább jótékonyági alapítványával akarta előbbre vinni az orvosi nyugdíjintézet ügyét.

A kiegyezés után (1867) ismét – immár harmadszor – Pest város főorvosa és a Szent Rókus Kórház igazgatója lett. Részletes terveket dolgozott ki a város közegészségügyi állapotainak rendezésére, a Szent Rókus Kórház fejlesztésére. A tervek közül kiemelkedik a városi vízellátást, a szennyvízelvezetés megoldását célzó terve, valamint hosszú tárgyalásokat folytatott a központi vágóhíd felépítése érdekében. Ekkor érte a baleset, néhány nap múlva meghalt.

ORVOSI NYELVI TEVÉKENYSÉGÉNEK ÖSSZEGZÉSE

Úgy akarta a magyar orvoslást európai szintre emelni, hogy a magyar orvostudomány egyenrangúként illeszkedjen be az egyetemes orvostudomány rendszerébe. Ezért küzdött egész életén keresztül az orvosi szaknyelv magyarításáért, a magyar nyelvű szaksajtó megteremtéséért, a magyar tudományos társaságok megszervezéséért, a hazai közegészségügyi állapotok rendezéséért.

Az *Orvosi Tár* évfolyamaiban tömördek rövidebb-hosszabb írását jelentette meg Flór, jellemzően az alakuló, gazdagodó, megújuló magyar orvosi szakszókincs felhasználásával, amelyet a Bugát-Toldy szerkesztőpáros idejéből már ismerünk. Nagyobb terjedelmű munka fordításában is részt vett, ennek eredményeként jelent meg Hermann Eduard Fritze sebészeti művének magyar változata (2), amely Bugát és Flór közös munkájának eredménye. A címlapon nem nevezik meg magukat, csupán „az *Orvosi Tár* szerkesztői”-ként szerepelnek, a bevezetés végén találjuk meg nevüket. Tulajdonképpen műteti segédkönyvként jellemezhetjük a magyarázatokkal kísért ábrázoló táblák gyűjteményét, amelynek kísérő szövegét az új magyar sebészeti szakkifejezések szerint fogalmazta meg.

A tartalomjegyzék néhány fejezetcíme:

- Ütérekötés és sodrás (*Deligatio et torsio arteriarum*)
- Lékezés. Az állüreg átfúrása (*Trepanatio, Perforatio antri Highmori*)
- Látaképlet (*Koremorphosis*)
- A ki- és beszegély (*Operatio ectropii, entropii*)
- Gög – gögsíp – és bárzsingmetszés, mell- és hascsapolás (*Laryngo tracheo – et oesophagotomia, paracentesis thoracis et abdominis*)
- Hugycsapalkalmazás, kőmetszés (*Applicatio catheteris, lithotomia*)
- Kiizelés (*Earticulatio*) stb.

A bevezetésből idézem:

„Nyelvünkön a sebészi tudomány különféle ágai megjelenvén, a megindított sebészi gépely országunkban ezután tán jobban haladand, azért is szerkesztőségünk tárunk tisztelt olvasói összehatása által pártoltatván, ez után minden erővel azon leend, hogy tudományunk más ágaiban is hasznos munkák jelenjenek meg” (2).

IRODALOM

1. Balassa Béla A *Kossuth idők hazafias orvosai* München, Karpathia Kiadó 1954.
2. Bugát Pál, Flór Ferenc A *nevezetesebb sebészi véres műtételek Doctor Fritze-től, bevezetve Diefenbach által...* kiadva az Orvosi Tár szerkesztői által Pest, Trattner 1839.
3. Kapronczay Károly A „legmagyarabb magyar” orvos emlékezete. Flór Ferenc Orvosi Hetilap, 1996;137/30:1652–3.
4. Schedel Ferenc *Figyelmező az egyetemes literatura' körében Hazai literatura.* Sebészet 1839;3/31:501–9.
5. Varga Lajos Flór Ferenc. *Az Orvostörténeti Könyvtár Közleményei* 1957;21–22:43–51.
6. Zétény Győző *A magyar szabadságharc honvédorvosai* Budapest, Egyetemi ny. 1948:1–88.

Nyáry Szabó László

TORZAZSÍRSAV – TORZOLAJSAV

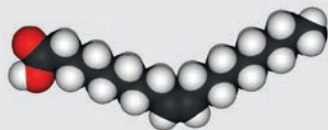
a zsírsavak transzvesztitája

A tömegétkezdék befültelt olajsütőiben punnyadva tobzódó roncsolajok, roncs(a)-zsírok, meg bennük a roncs(a)-zsírsavak vagy inkább torzazsírsavak (transz-zsírsavak) rendkívüli módon rontják életkilátásainkat. Ezekhez adódik még az évtizedeken át hazudva hirdetett – ma már tudottan kétes egészségességű – művajak rengetege. Butítanak is, rákkeltőek is, meg ondórontóak, minthogy roncsolják az ondósejtjeinket, így a termékenységünket is. (A „Termő-Meddő” [Fertil Steril] lap egy tanulmányában már egy évtizede igazolta és hírlelte is ezt.¹)

A leggyakoribb **roncsazsírsav** az elaidinsav (olaj-mint-sav), a „**torzolajsav**” vagy „**roncsolajsav**” a telítetlen **olajsavból** (oleinsavból) **képződik** olajban való (túl) sokszori sütéskor vagy szándékolt ipari átalakításkor, például margarinosításkor. Az olajban való sütés(ek) számával gyakoribbodik a korcsul „**korcs**( )**olajsav**”-vá. A „**roncsolajsav**” szójátéka e gyilkos háj **roncsoló** képességével is igen beszédes. Valójában a „**torzolajsav**” jobban jelzi e szerkezeti különbséget, amelyet a **transz-zsírsavak szótorzából** magyarítottam a létrehozás roncsolóan gyötrelmes elvén. Ez utóbbi bevett „transzvesztita” szó-khimaira tükörfordítottan az angol **trans fatty acid kifejezés korcsa**.

A természetes olajokkal szemben a zsírszerű (szerkezetű)vé váló torz olajokra összegképletük alapján illik az „**olajsav**”, de szerkezeti képletük és térbelileg is valóságú modelljeik képe alapján a „**zsírsav**” név is. Minthogy természetellenes és káros, mi több, nyomorító gyilkos anyagok, így méltán illik a „**roncs**”, a „**torz**” vagy a „**korcs**” előtag is nevekbe.

Az **olajsav** (oleinsav) természetes térdes, vagy képletesebben talán inkább „derekas” hajlatú „cisz” alakja a kettős, avagy a telítetlen kötését nem rejtegeti, hanem a **hájpálcika** tisztos töretésében is büszkén viseli.

A telítetlen **olajsavból** (oleinsavból) **képződik** ipari átalakításkor, mint például margarinosításkor vagy sokszori sütéskor a legközönségesebb **roncsazsírsav**, láthatóan **torzazsírsav**, a „**torzolajsav**” (elaidinsav), a „**roncsolajsav**”...

A gombóc-modellen vagy **bogyó(s)modellen** (Sz.) a zúr maga a göcs, az enyhe töretés a szénlánc közepén, amely egészségesben a lánc éles hajlását adja, itt azonban mint egy rossz ficam jelentkezik. Nevezhető ez alapján akár „**göcs(ös)olajsav**”-nak vagy „**olajgöcs(ös)sav**”-nak is, de bizony még „**olajficamsav**”-nak is... Az angolmán gölemi szókorcsokhoz képest ezek persze mind csak bájos, szelíd szócsibék.

A torzolajak bűnjegyzéke megdöbentően hosszú... A zabolá(z)atlan multikultri mindannyiunkat mérgez a **hulladételeivel**. No persze: „Mindenkinek maga dönt!” Állítólag... Szabad világban élünk.

A kérdés csak az, hogy tudjuk-e egyáltalán, mit eszünk, vagy hogy mit etetnek meg velünk?!

¹ Chavarro JE, Furtado J, Toth TL, Ford J, Keller M, Campos H, Hauser R. *Trans-fatty acid levels in sperm are associated with sperm concentration among men from an infertility clinic* Fertil Steril 2011;95(5):1794–7. doi: 10.1016/j.fertnstert.2010.10.039. Epub 2010. nov 11.

Gaál Csaba

Újabb félrevezető fogalom: „mesterséges intelligencia”

Ha társalogni akarsz velem, határozd meg szavaidat.

VOLTAIRE

Ipartörténeti vonatkozású fogalomzavarra utal az ismert adoma. Az első világháború idején Porsche mutatta be az első hathengeres repülőgépmotort József Szalvátor főhercegnek. „Ez egy négyütemű motor?” – kérdezte a főherceg. „Igen, császári Fenség” – válaszolta Porsche. „Jó, de akkor miért van itt hat henger?” – érdeklődött tovább a főherceg. Porsche kacintott, és így válaszolt: „A két utolsó a tartalék.” A főherceg bólintott: „Na ja! Hogy nem is gondoltam erre!” Az azóta eltelt száz év során számtalan fogalmi zavar, félgazság honosodott meg. Néhány évtizede újabb megtévesztő fogalom kezd terjedni anélkül, hogy elgondolkoznának helytelenségén.

ÉRTELEM ÉS SZÁMÍTÓGÉP

Némelyek szerint mintha csak azért lenne érdemes tanulmányozni Platón (Kr. e. 428–348) és Arisztotelészt (Kr. e. 384–322), hogy értékelni tudjuk, mennyit fejlődött azóta a világ. A mai ember hajlamos az évezred(ek) előtti, de még a századokkal korábbi szellemi élet képviselőiről is lenézően vélekedni, pedig ők semmiben sem maradtak el a maiaktól, csak bele kell illeszkednünk az adott korba – vagy még azt sem. Akik így vélekednek, feltételezik, hogy az idő múlása csaknem csalhatatlan felsőbbrendűséggel ruházza fel őket. Ez a „büszkeség” rabbá tesz bennünket, mert magasabb rendű tudás látszatát kelti. Ebbe a sorba illeszkedne a „mesterséges értelem” terjedő fogalma, amiről az emberiség fejlődésének csúcscaként vélekednek, mondván, ez majd megoldja korunk válságát. A leírt folyamatot némelyek előszeretettel nevezik a *szellemi képességek kifejlődése csúcscaként*.

Neumann János (1903–1957) matematikus, a számítógép elvi alapjainak megalkotója és a korszak szakemberei is felvetették a kérdést, vajon kiterjeszhető-e a gondolkodás és az értelem tárgyköre a gépekre. Létezik-e mesterséges értelem? Ha az értelem szó bölcslelettudományban és lélektanban megfogalmazott jelentéseit fogadjuk el, akkor egyértelműen kijelenthetjük, hogy nem létezik, hiszen az „értelmes” vagy

„szellemes” jelzőt az emberi viselkedésre, beszédre, írott szövegre szokták alkalmazni. Az agyak nem élő számítógépek, és a számítógépek nem mesterséges agyak.

Eszményi esetben egy nagy személyiségtől a *szellemi képesség négyféle formája várható el*: érzelmi, társas, lelki érzék és tudás. Ezekre a formákra jellemző jegyek: odafordulás az emberekhez, felebaráti szeretet, kötelességtudás, áldozatvállalás, tanulás a hibákból, a tehetségek támogatása, a (szenvedélyes) szakmai szeretet átadása, mások segítése, öröm a tanulásban és a tanításban, valamint az, hogy legyen az illetőnek célja, jövőképe. Azokból válnak igazán alkotó emberek, akiknek gazdag az érzelemlámpájuk. Ennek fontos eszköze a művészeti nevelés. Hámori József szerint nemcsak az alkotókészség fejlődik, amikor például zenével foglalkozunk, hanem emberségesebbé is válhatunk a muzsika által a pénz, az önzés és az érdekkapcsolatok világában.

Heller Farkas (1877–1955) jogi végzettségű közgazdászhoz és egyetemi tanárhoz egyszer bement egy fiatalember, és azt mondta: „Professzor úr, én közgazdász szeretnék lenni.” Mire Heller: „Jól van, szép dolog. Ismeri a közgazdasági elméleteket?” „Ismerem” – volt a válasz. „Ért a matematikához?” „Igen, értek.” „És milyen hangszeren játszik?” „Semmilyen” – felelte a fiatalember. „Menjen, tanuljon meg egy hangszeren játszani, utána jöjjön vissza, és akkor meglátjuk.” Mert ha valaki tudós akar lenni, annak a művészetekhez is jó érzékkel kell rendelkeznie. A művészet vonalán tanulja meg az arányos, a fegyelmezett gondolkodást, amely az érzelmeket is megmozgatja, úgyhogy érdeke fűződik majd ahhoz, hogy a tudománnyal foglalkozzon. A jó közgazdász, fizikus talán éppen attól lesz kiváló, hogy gyerekkorában hegedült, használta az agyát, hozzászokott az elmélyült értelmi tevékenységhez úgy, hogy szinte észre sem vette a fejlődést.

Szükség van az érzelmi képességek fejlesztésére is, mivel azonban a gépek ilyen tulajdonsággal nem bírnak, ez nem is táplálható beléjük, erre nem utasíthatók. A szellemi képességek teljességéhez hozzátartozik az *érzelmi világ* is. Ezért mondta Fellini (1920–1993), a világhírű filmrendező, hogy a szellemiség jóság és szépség. És még egy nélkülözhetetlen szempont, amely nem egyszer az eszesnek és műveltnak vélt

emberekből is fájón hiányzik: az igyekezet, hogy *szembenézzenek tetteik erkölcsi következményeivel*. Elvárható mindez a géptől, a szerkezetétől? Ha a gépnek is szellemi képességeket tulajdonítanánk, akkor egyenlővé válna velünk, ami az előbbieknél tükrében értelmetlen megközelítés. Hiába „tanítom” (utasítom) a szerkezetet, abból soha nem lesz „művelt” vagy „szellemes” gép. A szerkezet kétségtelenül nemcsak kiszolgálja az embert, hanem figyelheti is megalkotója és utasítója tevékenységeit, képes alkalmazkodni a mozdulataihoz, tanulni tőle, együttműködni vele. Csakhogy az *értelmes ember* ismerte az is, hogy *meg tudja változtatni a véleményét*, hiszen maga él, és nem más élteti. A gépnek azonban nincs véleménye, csak betáplált utasításai, és bár tud „tanulni”, ez azonban gépies, a tervezéséből eredő képessége.

ESZESSÉG ÉS TANULTSÁG

A két fogalom *egymástól független tényező*. Jó eszű lehet sok egyszerű, magasabb iskolát nem végzett ember is veleszületett módon, másrészt hiába tanul valaki holtáig, mégsem dicsekedhet ezzel a tulajdonsággal. Egy parasztember, mondjuk juhász, négy-ötezer adatot tárol a fejében. Tudja, melyik birka kié, melyik anya- és apaállattól való, mennyi utódja van, hol lakik, hová megy haza stb. Egy juhnyáj őrzője annyi tudnivalót tart észben, amennyit például egy rendes angoltanár. Így vélekedik Melocco Miklós, Kossuth-díjas szobrászművész.

Az értelem sajátja, rá jellemző az úgynevezett *intuíció, a belső meglátás*. A szó a latin *intueri* igéből jön, amely befelé forduló pillantást jelent. Természetesen csak azt lehet felismerni, amit előtte már tapasztalatként tároltunk. Vélt megérzés tapasztalat nélkül veszélyes lehet. A gyakorlott, tapasztalt (szak)emberek a megérzést különféleképpen ítélik meg.

Haszna:

- pillanatszerű felismerés, mielőtt a részletek tudatossá válnának;
- gondolatok és megérzések újat teremtő társítása, vagy másként szólva „érzelmi képességek”;
- döntő pillanatban a helyeset cselekedni.

Árnyoldala:

- valamit észszerű okok nélkül megérteni;
- hatásos, de bizonytalan.

A görög *techné* eredetileg a művészek eljárás módját, módszerét is jelentette, például a *rétoriké techné* a szónoklás művészetét. A hagyományos szellemiség tekintélyét azonban aláássa a természet adta emberi képességek helyét elfoglaló modern gyakorlat. Ideje búcsút mondanunk fogyasztásközpontú és haszonelvű életmódunknak. Egyesek szerint valóban fenyeget minket a gépek, „gépemberek” és az úgynevezett mesterséges értelem veszélye.

Mindig fel-felröppen az a vélekedés, hogy léteznek földöntúli világok, lények, amelyek magas műszaki tudásuk révén

néha megmutatkoznak. A távoli, rejtélyes jövőről képzelgők leírásaiban megjelenő alakok kimagasló műszaki képességgel elgondolkoztatja az olvasót. Aligha képzelem, hogy ha léteznének is ilyen lények, műveltséggel és szellemiséggel rendelkeznének. Számomra ugyanis mindkét tulajdonság feltételezi a művészeteket, ami azonban még a legmerészebb ábrándozók szerint sem fordul elő a képzelet szülte földöntúliak körében. Ez csak az Istentől származó, saját képére teremtett embertől várható el. Bajosan tételezhető fel, hogy ezek a lények olyan érzelmekre ható műalkotásokat hoznának létre, amelyek az emberek lelkeinek legmélyét érintik, és szavakkal sokszor ki sem fejezhetők. Ezen a ponton végképp és véglegesen elválik a műszaki fejlődés adta gépembergyártás, mesterséges „értelem” és az ember lényegi mivoltát képező szellemiség, vagyis valódi ész- és lélekbeli tehetség, gazdagság.

A FOGALOM MEGJELENÉSE AZ ORVOSLÁSBAN

2020-ban a *Német Sebész Társaság* 137. értekezletének címe és fő témája: *„Intelligencia, intuíció és individualitás”*. Kérvésbé a gazdasági vonatkozások (bár a kérdés ezekkel összefügg), sokkal inkább a műszeres műszaki haladás, az orvosok bizonyos szintű mérnöki-műszaki ismerete is hozzájárul az orvostudomány fejlődéséhez. A többnapos gyűlésen a tárgynak megfelelő, hangzatos előadásokat és tanfolyamokat iktattak be: internet és logisztika, okos (smart) rendszerek szerepe, virtuális valóság a gyógyításban, információcseré, robotika, mesterséges intelligencia.

Elrettentő példája az elgépiesedésnek a hónalji behatolásból végzett részleges pajzsmirigy-eltávolítás (1). Ennek során a kérdéses szépészeti előny reményében jelentős költségtöbblettel, megnövekedett műtéti időtartammal és fokozott szövődémmel váltják ki a korábbi nyaki metszést. A különleges eljárás – az említetteken túl – rendkívüli felkészültséget követel a sebészétől. Találó az egyik bíráló elemzés címe: *„Feltétlenül fényűző Rolls-Royce-szal kell utaznunk, hogy célba érrünk?”* Valóban: hol marad a józan ész?

A számítógépek és a gépiesedés rohamos terjedése régen elérte az egészségügyet. A jelenség minden hasznos és vitathatatlan előnye mellett azonban el kell gondolkodni a legújabb irányzatokról, amelyek a mesterséges értelem gyógyításban megjelenő formáit jelentik. A meghatározás szerint *mesterséges értelemnek* (artificial intelligence, künstliche Intelligenz) egy gép, parancssor vagy művi úton létrehozott tudat által megnyilvánuló „értelmet” nevezzük. Ennek során a gépbe folyamatábrákat (úgynevezett algoritmusokat), laboratóriumi értékeket, betegek személyes adatait, műveletek sorát, valamint szakirodalmi vonatkozásokat táplálnak be, amelyek eredményeképpen kóriséméhez és kezelési javaslatokhoz, műtéti beavatkozásokhoz juthatunk. Az így „betanított” gép eredményei azonban gyakran nem felelnek meg az okozati elvnek, holott társadalmunk alapját is az okozati viszonyok adják: a tudomány, a gazdaság, a joggyakorlat, a mérnöki

foglalkozás mind az ok-okozati összefüggések alaptörvényeire, észszerűségére épül.

A mesterséges értelemnek nevezett számítástechnikai lehetőséget a közélet is kezdi magáévá tenni. Brüsszelben a zöldek (ugyan kik mások!) kijelentették: „A diszkrimináció az algoritmusok alkalmazásának egyik legnagyobb problémája... Beavatkozás nélkül az algoritmusok rendszere a meglévő nemi szerepek további fennállásához vezet” (2). Sőt! A zöldek a német parlamentben (Bundestag) előadást tartottak a következő címmel: „Egészséges algoritmusok? Nők és a mesterséges intelligencia az egészségügyben”. Nézetük szerint itt is figyelembe kell venni az úgynevezett társadalmi nemeket.

Robert Marquard Hegglin (1907–1969) svájci bel- és szívgyógyász a magántanári képesítése után, 1944-ben indította el a zürichi egyetemi tanszéken *Differenciáldiagnosztika a belgyógyászatban* című előadásorozatot, amelyből később jött létre egy alpmű 16 kiadásban, 60 nyelvre lefordítva. A szerző fél évszázada, röviddel a halála előtt ezt nyilatkozta: 85 százalékban minden kórisme felállítható a kórelőzmény és a klinikai vizsgálat alapján. Ezen a ma is érvényes megállapításon nem változtatnak az egyre jobb teljesítményű számítógépek sem. Továbbra is az emberi agy jelenti a „legolcsóbb”, legmegbízhatóbb döntéseinket, amelyek alapja a felkészültség, személyes tapasztalat és megérzés. Az úgynevezett mesterséges értelem az emberi elme szerepét utánozza, beleértve esetleges hibáink felismerését és kijavítását. Nagyon téved, aki a még oly fejlett számítógépes rendszerek szerepét összekeveri szellemi képességeink pótlásának vagy leváltásának törekvéseivel. Sokak által fel nem ismert külön veszély, hogy a gépekre hagyatkozva *agyunk ellustul*, leszokunk az elmélyült gondolkodásról, az összefüggések feltárásáról, ami beláthatatlan és orvoshoz méltatlan következményekhez vezetne. A gépek csakis segédeszközök lehetnek, nem helyettesíthetik az orvosi képességeket.

Manapság a gyógyításban egyre több irányelv, új laboratóriumi vizsgálat, *technikai* (azaz műszaki, és nem technológiai, eljárásbeli!) lehetőség jelenik meg a nyugati világban, a betegek életkilátásai összességében mégis középszinten maradnak, mialatt a költségek az egekbe szöknek. Érdekes megjegyezni, hogy Németországban a leendő szakorvosok kiképzésük során naponta találkoznak irányelvekkel („protokoll”), miközben azt látják, hogy a kellő tapasztalatú orvosok gyakran nem tartják magukat az „előírásokhoz”, eltérnek azoktól. A fiatalok ekkor teszik fel kérdésüket: de hiszen ezek egy része nem is szerepel, vagy nem így szerepel az irányelvekben! Napjainkban ehhez jön még a mesterséges értelemnek nevezett, előírt gyámság alá helyezés. Jogos a felvetés: az egyre fokozódó orvoshiányt csak nem az orvosi mesterséges értelemmel akarjuk ellensúlyozni? Mindezek mellett örövendetes, hogy az ifjú orvosnemzedék gondolkodásában a betegekre szabott egyéni kórisme és kezelés foglalja el a központi helyet, ehhez pedig nem szükséges mesterséges, csupán orvosi értelem: képesség a kihívások hatékony megoldására.

AZ ÚJ FOGALOMRÓL

Az eddig leírtak figyelembevételével többszörösen félrevezető fogalomnak bizonyul a mesterséges intelligencia kifejezés. Amit értünk alatta, az tulajdonképpen a számítógép jelenleg elért olyan fokú fejlettsége, amely segíthet az orvos mindennapi munkájában, például bizonyos műtétek esetében, vagy mint a gondolatok útján mozgatott művégtagok, vagy a mindkét lábukra megbénultak képessé tétele a felállásra és a lábuk mozgatására a gerinc alsó szakaszába ültetett alkatrészekkel, vagy az emésztőrendszeren végighaladó, távirányítható úszókapuszulás készülék stb. Amit az angol nyelvű – és az azokat szolgáiban utánozó – irodalomban csúcsmegoldásnak (hightech) neveznek, az magyarul leginkább az „okos” jelzővel illelhető. Javasolom a jövőben az okostelefon mintájára bevezetni az *okos számítógép* fogalmát, amely a *műszakilag legfejlettebb megoldást* jelenti. (Lábos Elemér még 1979-ben megjelent könyvének [4] tanúsága szerint már negyven éve gondolkodtak a *Természetes és mesterséges értelem* mibenlétéről.)

A mesterséges értelemnek nevezett fogalommal összefüggésben súlyos *erkölcsi kérdések* is felmerülnek: ki határoz végső soron, mennyiben „felelős” a döntéseikért a gép, mit szabad az orvosnak elfogadnia, s ha téved, hivatkozhat-e a számítógépre? És ha netalán a gépnek lenne igaza? Mit tud a gép jobban, mint az ember, aki utasítja? Szerepe támogató, kiegészítő vagy önálló, orvost helyettesítő? Szabályozott-e a jogi háttér?

Természetünk felületességre való hajlamából fakadóan átveszünk helytelen kifejezéseket, rosszul alkalmazott fogalmakat („evidencia”, „colonoscopia”, „perioperatív” stb.). Minden írásnak, legyen az természettudományi, műszaki vagy akár történelmi, alapvető követelménye, hogy helyes állításokat tartalmazzon. Különösen igaz ez az orvosok esetében, ahol nélkülözhetetlen alapkövetelmény (lenne) a pontos munka, hiszen emberek sorsáról van szó. Ami pedig a fogalmazásainkat illeti, elengedhetetlen a szavak és a fogalmak egyértelmű és általánosan elfogadott használata.

A „fogalom” szó a „fogni” igéből alkotott főnév, amely azt fejezi ki, hogy valamit fel tudok fogni, markommal meg tudok ragadni, amit megérték. Hány vita zsugorodott volna egyetlen bekezdésbe, ha a vitatkozók meghatározták volna a szavaikat, vagy új fogalmak bevezetése előtt átgondolták volna azok helyességét! Az okszerű gondolkodás szíve és lelke, hogy komoly beszédben minden jelentős szót a legszigorúbb vizsgálatnak és meghatározásnak kell alávetni. Sokan gondolkodás nélkül vesznek át fogalmakat, azt sem tudva, hogy mit mondanak. Már a görög gondolkodók felismerték, hogy egy cselekedet többszöri megtétele egy bizonyos tulajdonságot, készséget alakít ki az emberben. Nyelvi vonatkozásban: a helyes szavak ismétlése, ismételt hallása állandósul a nyelvet használókban. Ennek azonban a fordítottja is igaz: a rossz állandó ismétlése annak megszi-

lárduását idézi elő, ami végül a szabályosság és a hivatalosság látszatát kelti.

A helytelenül bevezetett és kifocamodott kifejezések egy részének helyretételére ma már alig van lehetőség, a honosodóban lévőket elterjedését józan ésszel és készséges hozzáállással talán sikerül még időben megakadályoznunk. Erre tettem kísérletet jelen írással. Nehéz elviselni a felületességet, amely többnyire rendtelenségbe, rosszabb esetben értetlenségbe torkollik. Emlékeztetnék Hamvas Béla (1897–1968) kijelentésére: „Az az előítéletem, hogy a rend nemcsak szép,

hanem hasznos is. Rendnek nevezem azt, amikor minden a saját helyén van” (3).

IRODALOM

1. Der Chirurg 2013;84:231.
2. Deutsches Ärzteblatt 2020;117:B416–8.
3. Hamvas Béla *A bor filozófiája* Szentendre, Editio M. 1998.
4. Lábos Elemér *Természetes és mesterséges értelem* Budapest, Magvető Könyvkiadó 1979.

Rainer Maria Rilke

Szonett

Az új végképp nem ez, barátaim,
 hogy két kezünket a gép így lefogja.
 Ki hagyja, hogy a szerkezet kifossa,
 az „új” himnusza megfagy ajkain.

Hisz az Egész az végtelenül újabb,
 mint a kábel meg a száz emelet.
 Nézd, fenn a csillagtűz most is rebeg,
 de lenn az új tüzek hamar kihúnynak.

Ne higgyetek ügyes transzmisszióknak,
 amit meghajtanak, nem a jövő.
 Az aiónok csak aiónokhoz szólnak.

Több történt meg, mint ami létező.
 S a jövő minden szűzi távlatot
 a lélek sötét aknájába dob.

(1922, ford. ismeretlen)

Makra Júlia

Vermerán doktor orvosi műszavai Hamvas Béla Karneváljában. Kísérlet egy kórisme értelmezésére

Balázs Géza a *Magyar Orvosi Nyelv* 2019. évi 2. számában Bősze Péter kérdésére, hogy használjunk-e idegen orvosi szakkifejezéseket, vagy alkossunk inkább magyar nevezettárat, személyes élménnyel válaszolt:

„Hadd mutassam be egy leletemet, nagyon sok mindentről árulkodik: »Plaquéképződés, significans szűkületet okozó elváltozás nem látható... Az a. vertebralisokban anterograd az áramlás – a bal oldali a domináns ág. Az a. subclaviák görbéje trifázisos...« Azt mondta a beutalót író orvos barátom, hogy ez nagyon jót jelent. De amíg átvittem a leletet, egy kicsit izgultam; jó, hogy nem kaptam infarktust» (2a).

Hasonló tapasztalata, tudjuk, mindenkinek van, aki egyszer is kapott már a kezébe orvosi leletet, hiszen mi másból eredmények azok a jóhiszeműen kitekert, fontoskodó/pontoskodó, gyakran mulatságosra sikeredő „szakkifejezések”, amelyeket Balázs Géza finom humorral ekként mutat be:

„...itt az infarktus, ezt minden magyar ember ismeri. Van, aki ki is tudja mondani, sőt akad, aki le is tudja írni. Például úgy, hogy infraktus. A kérdést kiterjesztve, mindenki ismer tévesen mondott, félreértelmezett, esetleg népetimológias módon megalkotott betegség- és gyógyszerneveket. Csak példaként: szívrohama, jobb vállon ciszterna, megkaterizálták, intratraktus, infravénás. E jelenségnek több oka is van, de az egyik éppen az, amiről itt most szó van: a »titkos«, nem értett orvosi nyelv népi lecsapódása» (2b).

Az említett „titkos”, nem értett orvosi nyelv azonban nemcsak félreértelmezett vagy (el)hallás után magyarosított betegség- és gyógyszernevek megalkotására adott alapot, hanem a XX. század egyik legnagyobb gondolkodójának, Hamvas Bélának (1897–1968) is gazdag kincsbányául szolgált nagy ívű regényfolyama, a *Karnevál* megalkotásakor.

Jelen írásomnak a hivatottság hiánya okán sem lehet célja Hamvas szóhasználatának nyelvészeti vagy tudománynyelvi szempontok szerinti elemzése. Csupán egy meglepő párhuzamra kívánok rámutatni, a továbbiakra pedig a kíváncsiság sarkallt. A *Karnevál* első kötetének egyik mellékszereplője,

Vermerán doktor kórmegállapításai ugyanis a Balázs Géza által idézettre a megtévesztésig hasonlítanak:

„Apex culuridis, mondta Vermerán doktor. Az első percben bulamummificának néztem, de semmiképpen sem az. A blandolaria ebben az esetben differveszcens. A kórokozó az idegsavó szennylerakódásában képződő corpus priapeus. Sajnos menthetetlen» (5a).

Amint látható, az orvosgyetemet nem végzett és latinul sem tudó halandó számára mindkét kórisme nagyjából egyformán érthető, vagyis érthetetlen. Természetesen Hamvas – talán sejtve, hogy az átlagember nem feltétlenül veszi észre azonnal a görög–latin alapokra épült orvosi szaknyelv és az általa alkotott műnyelv közötti különbséget, hogy ez utóbbi az orvostudomány szemszögéből nézve csupa zagyvaság, éppen a furcsa párhuzamos valóságok egyikében élő Vermerán doktorhoz illő – siet is igazolni az olvasót:

„Vermerán doktor azt a hibát követi el, hogy önhatalmúlag olyan megjelöléseket használ, amelyeket rajta kívül senki sem ért.

A jelenlegi orvostudomány terápiái eredményei (...) nem kielégítőek. Lehet, hogy az egész tudomány alapja rossz. Ez azonban senkit sem jogosít fel arra, hogy saját szakállára új és érthetetlen elméleteket és szakkifejezéseket gyártson. Vermerán doktor az idegsavó szennylerakódásáról beszélt, és ebben valami corpus priapeusról, amiről senki se tudja, hogy micsoda. Az ilyesmit megállapítani nagyon nehéz. Néha igazán azt hiszem, hogy Vermerán doktor nagyszerűen tud latinul, de szavait szótárban senki se találja meg. Blandolaria és bulamummifica és hasonló kifejezések, ha érthetetlenek is, valóban érdekesek –

A corpus priapeus, mondta Vermerán doktor, a szervezet vizenyőinek szennylerakódásában képződő mikroszkopikus rák, amely phryxosist okoz, és az amellánakat pusztítja. Márpedig az amellánák –

Mit nevez ön amellánáknak? kérdezte Toporján.

A szervezet tuffolid elváltozásának előidézőit. Bizonyos fokon a tuffolid elváltozások –

Így nehezen értjük meg egymást, azt kérdeztem, hogy mi az amellána, és ön a tuffolid elváltozásra hivatkozik. Bár a szaklapokat figyelemmel kísérem, de ezzel a jelenséggel –

A phryxosis, mint normál vizenyőelváltozás –

Meg kell vallanom, ezzel a kifejezéssel sem találkoztam –

Ha a blandolariák differvescenciáját¹ csak egyszer is figyelemmel kísérte –

Toporján az órájára nézett és búcsúzott.

Az ember sokat tanul öntől, Vermerán doktor –

Barnabás Maximus: Csak az a kár, hogy ez a tudomány oly sok ember életébe kerül” (5b).

Ugyanakkor Vermerán doktor (sőt orvosszakértő!) különös fogalmai között bizonyos képzetársítással mégiscsak fedezhetünk fel kapcsolatot. A teljesség igénye nélkül: a kórokozó **priapeus** a verstanból ismert ógörög priaposzi sor neve, amelyet a hasonló nevű görög termékenységistenről neveztek el. Ezzel a sorfajjal komédiákban és szatírtjátékokban találkozhatunk, de Szapphónál, Anakreónnál és Catullusnál is előfordul (6). A **phryxosis** elnevezésű vizenyőelváltozásról, amelyet okoz, a kis-ázsiai Phryx folyó mentén elterülő ókori Phrügia lakói, a frigek juthatnak eszünkbe (1, 4), vagy akár a fríg zenei hangsor. De ha úgy tetszik, előkacsinthat belőle Marszüasz, a nevezetes fríg szatír (latinosan Satyrus Phryx) is (4), aki zenei versenyre kelt Apollónnal, a művészetek istenével, ám szerencsétlenségére veszített, ezért Apollón elevenen megnyúzta. Ez a bőrnélküliség pedig csakugyan súlyos bántalom, amire a **phryxosis** szó **-osis** végződése utal. A **phryxosis** további tartalmaként felmerülhet még a csúcsos fríg sapka, amely az ókortól kezdve hagyományosan a felszabadulás jelképe, a sapka jellegzetes alakja pedig visszautalhat Vermerán doktor eredeti megállapítására, miszerint a kór neve **apex culuridis**, amelyben a latin **apex** szó magas főveget, süveget, kalapot jelent (4).

Visszatérve a **phryxosis**ra: a *Karnevál* ismerői tudják, hogy akinek a kórelemzéséről itt szó van, az a bizonyos vörös hajú levéltári segédfogalmazó meglehetősen összezavarodva és elbizonytalanodva került Vermerán doktor látókörébe, miután felismerte, hogy mindaz, amit magunkból a világnak mutatunk, és amivel magunkat tévesen azonosítjuk (tudniillik a bőrünk, amit nem szeretünk vásárra vinni, és akár jól, akár rosszul érezzük benne magunkat, mégsem tudunk kibújni belőle), csupán álca², ezért elindult, hogy valódi önmagát megkeresse. Ily módon a bőr elvesztéséből eredő bántalom, amelyet Vermerán a **phryxosis** műszóval fejez ki, minden szokatlansága ellenére meglepően és meglehetősen pontos és tömör leírása a hősíket jellemző lelkiállapotnak, vagy ha úgy tetszik, kórnak.

A történetben ezenkívül még számos vermeráni kórkép és körleírás olvasható – amelyek értelmezése természetesen nem a *Magyar Orvosi Nyelv* lapjaira való –, egyebek között *hidropathosis*, *carpadentiocitis scotompressivitate*, *monolithikus gaioid elmezavar*, *hypertrazma* vagy *hyrophlogistikon*. Ezek, valamint a regényben található többi műszó alapján ki-kí döntse el maga, hogy Vermerán doktor meg nem értett lángelme-e, vagy közönséges sarlatán. Mindenesetre, hogy teljes legyen a kép, ide kívánczok doktorunk történetének a vége is:

„Vermerán doktor, a kórház főorvosa a legutóbbi hónapokban egyre súlyosbodó betegséggel küzdött, és gyakran azt mondta, legfeljebb még egy fél éve van, gyógyíthatatlan. (5c)

[...]

[Ön]magán a paraspermatoid állapot egyes tüneteit már hónapok óta tapasztalta, és megkísérelte, hogy ezt a kezdődő coitoleszcens állapotot a rendszeres Borodonoszov-féle kúrával kiküszöbölje. Borodonoszov tulajdonképpen a hylex rhodopiensisnek, az úgynevezett rhodopei betegségnek világhírű specialistája volt, s e baj gyógyítása terén kimagasló eredményeket ért el. Módszere az volt, hogy a beteget szorosan két deszka közé kötözte, a levegőbe lógatta, vízzel locsolta, és a végbélen át sótalan korpás savóval vagy árpakávéval táplálta. A betegek nagy része, hogy e kúrától megszabaduljon, inkább meggyógyult, vagy ha nem is, a szanatóriumból mindenesetre eltávozott. Vermerán doktor a gyógyeljárást két hónapon keresztül folytatta, és határozott javulást tapasztalt, de időközben, sajnos, észrevette, hogy diagnózisa téves volt. Ebben az időben ő már önmagát ragaszkór ellen kezelte. A ragaszkór csipásodással kezdődik, reggelenként a szem sarkában rizs, majd borsó nagyságú csipaképződés figyelhető meg. Később vizelési és székelési zavarok lépnek fel, aranyér, köhögés, fejfájás, az emlékezet kihagyása és álmatlanság. A betegség ebben a stádiumában már gyógyíthatatlan. A bubor (lebenysorvadás, lastica turcica) gyorsan kifejlődik, és a fluxilitás beáll. Amióta Vermerán ezt a betegséget önmagán megállapította, kénytelen volt önmagáról lemondani, és, mint sok embernek elmesélte, már csak azért él, hogy a betegséget önmagán megfigyelje, és ezzel a tudománynak szolgálatot tegyen. Állását egyelőre még nem hagyta el, sőt igen szorgalmasan dolgozott, étvágya is volt, jól aludt, és a betegségnek külső jele nem volt, de persze mindez csak látszat, semmi egyéb – (5d)

[...]

Vermerán a betegségébe nem halt bele, most is él, körgallért visel, a kórház igazgatója, és az orvostudományban végképp csalódott. Nem, kérem, szól, én oly sok szép orvosi kifejezést ismerek, hogy ön. De kérem, én bevallom. Azt mondom önnek, hogy garmelán panatelljei dagadtak? Ön erre nyilván megijedne, de biztosítom, semmi oka se lenne, mert nekem összes panatelljeim, még rambóliám is ötven éve dagadtak, és makkegészséges vagyok. Hívjon más orvost” (5f).

1 Látható, hogy a vermeráni fogalmak írásmódja változó: *bulamummifica/bulamumifica*, *differvescens/differvescencia*. Hamvas Béla írásai az író életében nem jelenhettek meg, az akkori rendszer a műveit tiltólistára tette, kéziratait csak az író halála után kezdték el – felesége, Kemény Katalin irányításával – feldolgozni, majd jóval később, 1983-tól kiadni. Dúl Antal, a Hamvas-életmű későbbi gondozója „a város minden zugában fellelhető, gépelési hibákkal teli szamizdatok” összegyűjtéséről tesz említést (3), ennek alapján valószínűsíthető, hogy a szóváltozatok csupán elírások. Ezt a feltevést erősíti meg a művet megjelentető Medio Kiadó közleménye is: „Az eredeti gépiratban sok az elütés, írásmódja a névalakok, helynevek, ragok kapcsolása esetében olykor eltérő. Ezeket a sajátos különbségeket, amennyiben azokat a kéziratot anyag is megerősítette, a szerzői szándéknak megfelelően igyekeztünk megőrizni és közölni” (<https://hamvasbela.hu/Utoszo-a-Karneval-uj-kiadasahoz>).

2 A műben az álcák levedlése kulcsfontosságú, a megszabadulás művelete. Hamvas a lelket nevezi „a Tízezerbőrű Tűz gyermekének” (5e).

IRODALOM

- Bárczi Géza, Országh László (szerk.) *A magyar nyelv értelmező szótára* Budapest, Akadémiai Kiadó 1959–1962. (<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/f-28F2F/frig-2C773/>, hozzáférés: 2020. február 17.)
- Bősze Péter *Szükséges-e a magyar nyelvű magyar tudomány?* MONy 2019;2:105(a), 106(b).
- Dúl Antal *Tények és értelmezések* Kortárs 2003;2. (<https://epa.oszk.hu/00300/00381/00066/dul.htm>, letöltés: 2020. február 17.)
- Finály Henrik *A latin nyelv szótára* Budapest, Franklin Társulat, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda 1884. (<https://latin.oszk.hu/cgi-bin3/index.cgi?function=index>, hozzáférés: 2020. február 17.)
- Hamvas Béla *Karnevál I. kötet* Szentendre, Medio Kiadó 2014:50(a), 50–1(b), 237(c), 238–9(d), 390–1(e), 446(f).
- Szepes Erika, Szerdahelyi István *Verstan* Budapest, Gondolat 1981:317.

ELEMNEVEK MAGYARUL

A kémiai elemek hivatalosan használandó angol nevét az International Union of Pure and Applied Chemistry szervezet fogadja el.

A Magyar Tudományos Akadémia 7., Kémiai Tudományok Osztálya, 11., Fizikai Tudományok Osztálya, illetve Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága a 104–118-as rendszámú elemek magyar nevére a magyar hangtani szabályok és a korábbi elnevezési gyakorlat figyelembevételével az alább javaslatot fogadta el, és ezek használatát ajánlja magyar szövegekben.

Rendszám	Jel	Magyar név
104	Rf	<i>raderfordium</i>
105	Db	<i>dubnium</i>
106	Sg	<i>sziborgium</i>
107	Bh	<i>bohrium</i>
108	Hs	<i>hasszium</i>
109	Mt	<i>meitnérium</i>
110	Ds	<i>darmstadtium</i>
111	Rg	<i>röntgénium</i>
112	Cn	<i>kopernícium</i>
113	Nh	<i>nihónium</i>
114	Fl	<i>fleróvium</i>
115	Mc	<i>moszkóvium</i>
116	Lv	<i>livermórium</i>
117	Ts	<i>tenesszium</i>
118	Og	<i>oganeszon</i>

Nyáry Szabó László

Görög rögök – hellén nevek. Klasszikus helyesírás magyarul!

A Berényi Mihály által feltett kérdésre: „-*phil* vagy -*fil*, avagy *mindkettő*?”, válaszom megértően egyszerű (de talán nem is annyira): -*phil*. Hiszen klasszikus görög φίλια, azaz *philia*: 'barátság', 'ragaszkodás', 'szeretet' szóból termett e φίλ, így óhellénes filhallásom szerint, „ó-*phil-anthróp*” lévén, csakis „*phil-szerető*” és „*phil-őrző*” lehetek.

Megjegyzés. A *philanthrópia* (φιανθρωπία) kifejezést Plutarkhosz (Πλούταρχος), a (szellemében is) 'gazdag uralkodó' (πλοῦτος 'gazdag' + ἀρχός 'uralkodó') használta először, eredetileg egy kicsit más, 'az emberi műveltséget értő, kutatva megértő' jelentésben.

Miért is *ph*, ha *f*-nek mondják?

Kezdjük hát az elején! Betű- meg hangtanilag: a hellén (népnyelviben görög) φ, más írásban ϕ betű hangértéke nem (volt) azonos a latin vagy a magyar *f* betű hangjával. Az ábécé szerinti helye, de még a neve sem egyezik e kettőnek. Ezért nem írta a latin – még élőben is hallván a különbséget – soha a φ-t *f* betűvel. Az óhellén, azaz a klasszikus görög φ, azaz *phí* egy – folyamatos légfuvallattal ejtett *p*-hez, azaz kétajaki zárhanghoz hasonló – kétajaki réshang. Ilyen ma nemigen él az európai nyelvekben. Hangtanászaink fölvetették, hogy élhetett ugyan az ómagyarban is ilyen, de ma ezt élőbeszédben senki nem ejti magyar földön. Nyelvjárásainkban sem.

Az *f* betűnk hangértéke szerint *fog-ajaki réshang*. Hasonló, de nem azonos, ahogyan nem azonos például az *s* az *sz-szel*, meg más *s(z)us(z)ogással*. Sőt, a φ és az *f* még ezeknél is sokkal kevésbé hasonlatos! Olyasfélék, ahogyan például az *sz* viszonyul a *théta*-val vagy egyéb pöszeséggel.

Két lehetőség adódik:

- Barbár módon *fog-ajaki réshangnak*, azaz *f*-nek ejtjük az óhellén, klasszikus φ-t (dimotikisködön/újjgörögösködön).
- Megtanuljuk a klasszikus, művelt hellén (ógörög) kétajaki réshang helyes ejtését. Ez nem nagy kihívás!

Különösen nem az például a kabard négyféle *zs* hang vagy a képtelen hottentotta csettin-kattan-hangok tanulásához képest.

Jómagam természetesen az utóbbit szorgalmazom: a nyelvi sokszínűséget! Ahogyan az élővilág sokszínűségét is! Hiszen gondolatainkban és szavainkban él túl vagy vész el a föld sokszínűsége is. Nyelvben és életben. Ez a „*kor-szerű*” zűr a fejünkben tombol. Fogalmainkat pedig mind rendezni kell! Bátor önítéssel, napi jóvátétellel, magunkkal szembeni kegyetlen bírálattal, tisztán, szpártaian. (Ómagyar őseinkhez méltóbban talán inkább szittyamód, hellénkedve „szkúthaián”). Ha nem teszünk érte, a züllött „*modern*” értelmiség árulása rohamosan veszni hagyja a föld minden kincsét! Nyelvet és életet. „*Nyelvében él az Élő!* – *Nyelvében él az Élet!*” (Nem csak a nemzet.)

A hazug szóhasználat hazug világhoz vezet. A hazug világ pedig maga a halál. Csak egyetlen élő példa: A hazug pillangópusztító „szúnyogirtás” kétes népszerűsítésével szemben az értéknek mind ordítanunk kell(ene)! A megvezetettek kedvéért hangsúlyozom: nem létezik „*vegyi szúnyogirtás*”! Csak rovarmészárlás: pillangópusztítás és szitakötőirtás, katicakevesbités, kétséges mellékeredményű szúnyoggyérítéssel. Ezt titkon a többség érzi is. Mégis nyelvük a hazug szavak mérget nap mint nap!

Mindezt naponta újra átgondolva – felelősségünk biztos tudatában –, nem lehet és nem szabad a közigenytelenség útjára, bitangba eresztenünk Európa nyelvi gazdagságának kincseit (sem) az értelmiség immár világraszóló árulásának és a konzumidiotizmusnak tapsikolva. A nyelvi igénytelenség végső soron nyelvrontás, ezáltal nyelvpusztítás, nyelvirtás. Philanthrópként (természetesen thétaival) személy szerint „*phobiám*” van, magyarul iszonyodom a „*fileskedések*”-től meg a „*fileskedők*”-től. Ez a hellénizmus (Ελληνισμός) alapjaiban való teljes tagadása. Lényegében bugrizmus! Görögül „*barbarizmus*” (βαρβαρισμός), minthogy e fogalom, a 'dadogósság' eredetileg klasszikusan a görög nyelvi „*helléntelenség*”-ekre használtatott.

Megjegyzem: ógörögül tanultam, de úgörögül – a ma beszélt nyelven – értek is... Saját kéziratos jegyzeteimben már diákkoromtól a ϕ jelét következetesen használok a latinokódú koppincs?? *ph* helyett minden görögből idézett szónál.

A fölvetést továbbvivő „Gaál-gondolat”-ként – többek között – szerepel *Szókratész* nevének írata:

A *Magyar helyesírási szótár* szerint két ékezettel írandó. Hogyan is írjuk? Végtelenül egyszerű! A hellén helyesírás szerint! Hiszen magyarok vagyunk! Befogadók! Nem nyugati gyarmatfosztogató kirekesztők! (Nyelvrontó angolok, franciák vagy más neves fajgyűlölők.) Akkor is, ha sokra tész: *Σωκράτης!* Tehát: *Szókratész*. (Klasszikusan középen, a röviden a hangsúly.) De csak azért így, mert a fajgyűlölő, antimagyar (hungarophob?) Wordben nincsen rendes, fején egy pöttyös „palóc a” (sem)!

No de hogyan is írjuk *Arisztotelész*?

Úgy, ahogyan köznyelvi is ejtjük, helyesen: Ἀριστοτέλης, azaz *Arisztotelész*, óhellénül az *e*-n a hangsúllyal.

Gaál-gondolat: *Szókratész* [...] *Arisztotelész*. Mondaná meg valaki: vajon az utóbbi esetben miért nincs ékezet az *o*-n, hiszen hosszan ejtjük? – Átfogalmazom kérdését: Miért hosszú... azaz hogy mikor rövid, meg mikor hosszú az *o* (z ó)görögben?

OMIKRON MEG ÓMEGA

Jó hírem van. Ez egészen egyszerű eset. Az ógörög írás következetesen jelölte az *o*-k hosszúságát, ahogyan teszi ezt a mai magyar is.

Sajnos az úgörög már ebben sem következetes, mióta a „tisza (görög) nyelvet”, a *katharevuszát* (Καθαρεύουσα), Koraész (Κοραΐς) nyelvét a múlt szemétdombjára dobták, sőt száműzték a törökkel tüzdelt meg foltozott új „népnyelv”, a *dimotiki* (Δημοτική Γλώσσα) kedvéért.

De vissza klasszikus bölcseinkhez! Az *omikron*, azaz az „*o* kicsi”, a rövid *o*, amelynek jele *ο*, az évezredek óta ismert kedves karika, illően az ajakkerek(ített) *o* hangra. Az *ómega*, vagyis az „*ó* nagy” pedig a hosszú *ó*, amely a görög ábécé utolsó betűjeként a keresztény körben a „vég” jelképe is. Gyermekeim hajdan „popóbetű”-nek nevezték az apróját alakja szerint: *ω*-t. A keresztény kultúrkörből a nagybetűje ismert, amely *Ω* alakban a záróhang, a VÉG.

Általános irányelvként jelzem: le kellene már végre szokni a *Magyar helyesírási szótár*hoz való képtelen ragaszkodásról! Az a mű nem megfellebbezhetetlen! Klasszikus nyelvi kérdésekben bizonyosan nem.

Amennyiben óhellén (ógörög) az érdeklődésünk, akkor ott van az ezeréves *Sz(o)uda(sz)-szótár* (Σοῦδα), magya-

roknak meg itt a pompás Györkössy–Kapitánffy–Tegyey *Ógörög–magyar szótára* (1993). Sajnos ragyogó kivitele ellenére tagadhatatlan féllábúsága, hogy „humanophil”, vagyis a földolgozott források – 46 szerző – között, *Arisztotelész* kivételével, csak irodalomalkotók és más „humán szerzők” szerepelnek. Hippokratészt például meg sem érinti e szótár, egyetlen idézett szóval sem. Vagyis az ógörög–magyar „reálszótár” még megjelenésére vár! Csakhogy szerzőink nem állanak készen erre. Aki pedig a kevésbé klasszikus úgöröggel – a ma beszélt nyelvvél – is beéri, annak ragyogó pallér Mohay András remek *Újgörög–magyar szótára* (1988, 2003). Ez egyik legtanulságosabb és legalaposabb élőnyelvi szótárunk.

HÉPHAISZTOSZ, POLÜPHÉMOZS, SZOPHOKLÉSZ STB., DE SZTEFANÁSZ

Gaál-kérdés:

„Mi magyarázza, hogy az *f*-et hol így, hol *ph*-val írjuk?”

Semmi más, csak a következetlenség! A klasszikus görög nem ismeri az (*e*)*f*-et, csak a *phi*-t, azaz a ϕ/ϕ jelét. Ezt jelölte a latin mindenkoron következetesen *ph*-val.

TH VAGY T

További Gaál-kérdés:

„A szótár szerint *Thalész*, *Théba*, de *Tükhikosz*, *Erasztosz*. Az első két névben *th* szerepel, az utóbbiakban csupán *t*. Vajon miért ez a különbség? (Ha az a megmagyarázhatatlan megmondolás szerepelne, hogy minden görög *t* írásakor a *th* formát követjük, akkor Platónnál miért hiányzik a *h*?)”

Meg kellene már végre tanulni hellénül (görögül) olvasni! És egyszerű lesz minden klasszikus hellén (görög) név és szó ejtése is!

A *t* és a *th* keverése jóval nagyobb baklövés a *phi* meg az *f* keverésénél, hiszen ez a két hang két külön betűvel jelölve élt a klasszikus hellénben, az ógörögben is, és ma is él az úgörögben is. A tau, a τ a magyar *t*-nek megfelelő betű és hangérték, míg a ϑ , illetőleg θ , a hellén *théta* megvan az *ó*- és az úgörögben is, nem létezik azonban e pösze hang az újmagyarban. Éppen ezért nincs megfelelő betűje a magyarban a *thétának*, így már klasszikus hagyományként, a latinok nyomán majmolva *th*-val helyettesítjük. Fölöslegesen. (Nyelvészeink feszegették ugyan a hajdani ómagyar *théta* hang lehetőségét is...) Érdekesen árnyalhatja még e képet, hogy a *thétát* kiejteni képtelenek, gyakran (hibásan) és bosszantóan (*e*)*f*-et ejtetnek (az angol pöszítés hasonló hangja helyett is).

Vegyük hát e fenti kérdéses négyet sorra: *Milétoszi Thalész* vagy *Thálész* (Θαλήης ὁ Μιλήσιος), (i. e. 624/623–548/545);

Thébai (Θήβαι), újjörögül Thíva (Θήβα) városa egyértelműen thétával íratik. *Tükhikosz*, a páli „szeretett testvér”, valamint a másik páli páli, *Erasztosz* pedig természetesen tauval, vagyis magyarul *t(é)*-vel írandó.

PLATÓN

Végtére is két és fél ezredév után érdemes lenne fölzárkózni a platóni széles vállú bölcsességhez. Platónhoz hasonlóan megvalósítani a testi és szellemi műveltség együttes eszményét. Platón tisztán *t*-vel, semmi pószítás! Platón neve bizony beszélő név. Életszágú ragadványnév: *Platón/Plátón*, azaz *Πλάτων*, a görög bölcs, helyesen hosszú *ó*-val, hisz ómegával (*ω*).

Görög hagyomány szerint Platón eleinte atyai öregatyja után az *Arisztoklész* nevet viselte; később – életrajzírója, Diogenész Laertiosz (Διογένης Λαέρτιος) szerint – testedző mesterétől, Arisztontól kapta a „Platón”, azaz *'Széles (vállú)*”, helyesebben *'Széleshátú*” nevet. Phleiuszi/Phliásziái Tímón (Τίμων ὁ Φλιάσιος) gúnyverses kötetében, a *Szilhoiban* (Σίλλοι) pedig egyenesen a *'legszelebb hátú*”-nak, *Platüszatosz*-nak nevezte az idomaiban is példaadó bölcsét.

HORATIUS

Gaál-kérdés:

„Ugyan miért marad meg az eredeti latin írásmódnál Horatius?!”

Az új helyesírási szótár szerint a magyaros átírás a forrásnyelvvél kapcsolatban kialakult közgyakorlattól is függ, valamint ha egy tulajdonnév nem szabályosan átírt alakban honosodott meg, hagyományos formájában használjuk.

Horatius Horatiusnak írta a saját nevét, és kortársai is így tettek. Tehetnénk tán mi is így. A rómaiak nem is *c(é)*-vel, hanem ahogyan írták, tisztán *t(é)*-vel is ejtették. Sötét középkori konyhalatinkodás és „modern” pongyolatinkodás helyett visszatérhetnénk végre mi is a klasszikus műveltséghez!

KOMPUTER

Gaál-kérdés:

„Értetlenül állok a komputer írásmódja előtt is, hiszen ez a szó ilyen formában se nem angol (computer), se nem magyar, ugyanis kompjúternek ejtjük. Akkor mi a csudának írjuk ilyen faramucin?”

A kompjúter kelletlen angolkodása helyett itt van nekünk a számítógép, amelyre egyre inkább illik a még magyarabb ámitógép (Sz.).

H ÉS CH

Gaál-kérdés:

„Érdekes módon a *polihisztor* szóban a *h*-t kiírjuk, de a *technika* szóban a németes *ch*-t alkalmazzuk.”

A soktudású *polihisztor*-ban (πολυϊστωρ) a hellén hehez *h(á)*-ja rejlik (a hangsúlyos iota előtt), míg a *technika* (τέχνη/τεχνικός) szóban a görög *χ*, azaz *khí* betűje élt túl a mi *h(á)*-nknál keményebb ejtésű – lágyszájpadibb, *k(á)*-sabb – (*k*)*h(á)* alakjában. A hellén klasszicizmust elvető újjörögök sok más értékük mellett elvesztették kétféle – gyöngye és erős – hehezüket. Az ógörögben még élt két hehezetet előre meg hátra görbe(dő) ékezettel jelöli minden szótár. E kettőt a klasszikus ógörögök nem hallották egynek, de hehezeteiket a *khí*-jükhöz még egy kicsit sem érezhették hasonlatosnak, hiszen egészen máshogyan, betűvel is jelölték.

GYÓGYGONDOLAT

Gaál Csaba számára könnyen levonható következtetés, hogy helyesírásunk a görög–latin szavak esetében meglehetősen következtelen. Egyszerű az ajánlásom: elég a klasszikus, eredeti hellén (ógörög) iratot követni! (Főnti források.) Ez nem „görögös viszketegség” (pruritus graecandi), hanem egyetemes műveltség és hitelesség. Ha elbizonytalanodna, állók rendelkezésére, bármikor szívesen segíték kiigazodni hellénophil kérdésekben.

Φιλανθρωπος Έλληνιστής
(Philanthrópszosz Hellénisztész)

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály

Ha rendet akarunk csinálni, akkor azt tegyük meg a többi nyelvből jött nevek esetében is! Nem tudom, született-e döntés arról, hogy a nem latin betűs nevek esetében az írásmód vagy a kiejtés vezéreljen-e minket. Az oroszban mi legyen a kiejtést módosító jerűvel és lágyítójellel? Lenin maradjon vagy legyen Lenyin? (Az AkH. 10. foglalkozott ezzel a kérdéssel.) A latin betűs neveket a külföldi anyakönyvek, hagyományok szerint írjuk, és megtanuljuk a kiejtésüket (Chopin és Sopen, Bruxelles és Brüsszel). Ebben nem vagyunk következetesek: Budapestet – behódolva a nyugati világnak – Budapestnek mondjuk mi is. Erről az jut eszembe, hogyan fogjuk Athént ejteni? Visszatérünk az ógörögökre? Egy biztos. Minél bonyolultabb az átírás, annál kevesebben fognak „helyesen” írni és beszélni.

VÁLASZ

Makra Júlia

Berényi Mihálynak arra a kérdésére, hogy született-e döntés a nem latin betűs szavak/nevek írásmód vagy kiejtés szerinti írásáról, a válasz az, hogy igen, született: sokévi előkészítő munka után az Akadémia megjelentette 1952-ben *A kínai nevek és szavak magyar átírása*, 1981-ben a *Keleti nevek ma-*

gyar helyesírása (2), majd 1985-ben *A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása – Az újjörög nevek magyar helyesírása* (1) című könyveket.

A *Keleti nevek magyar helyesírása* a görög nevekről csak a bibliai nyelvekről szóló részben tesz röviden említést és hoz néhány példát (2a), de mivel „a görög, illetve a vele történetileg szorosan összefüggő cirill írás [...] hazánkban összehasonlíthatatlanul ismertebb, mint bármelyik más nem latin betűs írásrendszer, sőt a tárgyalt írásoknak legalább alapfokú ismerete az általános műveltség szerves része” (1a), szükségessé tetszett a cirill írású szláv nyelvek és a görög nyelv neveinek átírására vonatkozó egységes szabályozás.

E munkához az újjörög nevek átírási szabályait Szabó Kálmán dolgozta ki, azokat az Akadémia Helyesírási Bizottsága 1981 májusában tartott ülésén fogadta el. A szabályozás alapelve, hogy az újjörög szavakat az eredeti kiejtés szerint kell átírni a lehetőség határain belül. Amint *Az újjörög nevek magyar helyesírásában* olvasható:

„Egészen a XIX. század végéig írásos gyakorlatunkat a görög – ókori, bizánci és újjörög – szavak és nevek latinus átírása jellemezte, s az első szabályozás is ezt a hamis, mert közvetítő nyelvet használó gyakorlatot erősítette meg. A görög nyelvfejlődést mint kiinduló alapot újjörög stúdiumaink úttörője, Télyf Iván vette figyelembe először, 1848-ban megjelent *Gyakorló ó- és újjörög nyelvtan c. kézikönyvében*, s kísérelte meg az újjörög szavak kiejtés szerinti átírását, noha nem jelölte pl. a magánhangzók hosszúságát. Felemás megoldást mutat első újjörög irodalmi fordításaink helyesírása is, részben a görög helyesírásban sem jelölt hasonulások átírásával, részben az írásképre hagyatkozással” (1c).

Később *A magyar helyesírás szabályai* 2. kiadása (1901) még vaglyagosságot biztosított a latinus és a görög írásképet figyelembe vevő átírási módok számára, az 1954-ben megjelent 10. kiadás 298. pontja viszont már kimondta:

„Az újjörög szavakban és tulajdonnevekben a görög betűket újjörög hangértéküknek megfelelő magyar betűkkel, a lehetőséghez mérten fonetikusán írjuk át” (1d).

Ez azonban a mindennapi gyakorlatban meglehetősen zavart szült, amely máig érzékelhető. Az ennek véget vetni kívánó 1985-ös szabályozás röviden az alábbi alapelveket (1e) fogalmazza meg:

1. A magánhangzók hosszúságát hiánytalanul jelöljük. Minden i hangot jelölő görög betűt *i*-nek, hangsúlyos helyzetben *í*-nek írunk át. Nem vesszük figyelembe az *o* és az *ω* írásképeinek különbözőségét, hiszen a két betű ejtése az újjörögben azonos. A magyar *ó* és *é* hang viszont nem pontosan azonos a görög hosszú nyújtott *o*, ill. *e* hanggal, ez esetben a két hangrendszer különbsége csak közelítő megoldást tesz lehetővé.
2. Hiánytalanul érvényesül a fonetikus átírás a két betűvel jelölt, de egy hangot kifejező magánhangzók átírásában, valamint a diftongusok átírásában.
3. A görög kiejtéshez való hűség követelménye kivétel nélkül érvényesül a magyar hangértékkel azonos hangot jelölő görög

mássalhangzók esetében. A magyar hangértékkel meg nem egyező négy görög mássalhangzó írásánál azonban ismét csak megközelítő megoldás lehetséges. (Például a $\gamma = g$, de magas magánhangzó előtt, a görög kiejtés szerint = j , például *Jeórpjosz* és nem *Georgiosz*).

4. Az újjörög nyelvben a kettőzött mássalhangzókat is röviden ejtik, s ezt jelöljük. Kivételek csupán a ciprusi nevek, mert Cipruson hosszan ejtik a kettőzött mássalhangzókat, s ezt a magyar átírás is érzékelteti.
5. Bár a zöngésedést és a zöngétlenülést a görög helyesírás nem jelöli, s általában a magyar átírasi rendszerben sem szokásos, mégsem nehéz jelölnünk, mert már több görög eredetű szavunk így honosodott meg.
6. A veláris zöngés nazálisok esetében is hiánytalanul érvényesül a fonetikus átírás.
7. Az újjörögben, ha bármilyen betűvel jelölt, hangsúlytalan helyzetben levő *i* hang áll egy másik magánhangzó (főképp *a*, *o*, *u*) előtt s egyúttal valamely mássalhangzó után, úgy az az előtte álló mássalhangzót meglágyítja, s az egészet egy szótagnak kell ejteni, tehát ún. áldiftongus jön létre. Ezt sem maga a görög helyesírás, sem más idegen nyelv nem jelöli az átírásban. Mi sem jelöljük, hanem az AkH. 10. 290. pontja alapján az írásképre hagyatkozunk: *Vangelió* és nem *Vangeljó*, noha ez utóbbi a pontos eredeti kiejtés.
8. Megőrizzük a hagyományos alakot néhány földrajzi név, valamint néhány olyan történelmi és irodalmi személyiség nevének átírásában, amely nevek már így honosodtak meg nyelvünkben, akár hibásan, akár magyarosított formában.

Az újjörög nevek magyar helyesírása a példákkal ismertetett alapelveket részletes átírasi táblázatba foglalja (1f), továbbá többoldalas példatárban (1g) sorolja fel a magyar szövegkörnyezetben leggyakrabban előforduló tulajdonneveket. Közveketet a példatár nem tartalmaz, mert mint Hadrovics László főszerkesztő a könyv Előszavában írja:

„...álláspontunk szerint a nyelvünkben használatos idegen köznevekre nem ugyanazok a beilleszkedési törvényszerűségek vonatkoznak, mint a tulajdonnevek többségére. A tulajdonnevek zöme ugyanis újból és újból kölcsönződik, és minden újabb átvételkor az eredeti név alak a kiindulópont (legfeljebb közben változnak az átírasi normák). Ezzel szemben a köznevek átkerülésükkor elvesztik élő kapcsolatukat az átadó nyelvi alakokkal, helyesírási és kiejtési szempontból a magyarban hagyományossá válnak. A köznevek mellőzését indokolja az is, hogy az általunk tárgyalt nyelvekből származó elterjedtebb idegen közzavak megtalálhatók az Idegen szavak és kifejezések szótárában [...], ahol helyesírásukon és eredetükön kívül jelentésükről és főbb stilisztikai jellemzőikről is felvilágosítást kapunk.” (1b)

IRODALOM

1. Hadrovics László (főszerk.), Zoltán András (szerk.) *A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása. Az újjörög nevek magyar helyesírása* Budapest, Akadémiai Kiadó 1985:8(a), 9(b), 209(c), 210(d), 211–2(e), 213–4(f), 216–39(g).
2. Ligeti Lajos (főszerk.), Terjék József (szerk.) *Keleti nevek magyar helyesírása* Budapest, Akadémiai Kiadó 1981:83–98(a).

Bősze Péter

Ez is, az is

Hozzászólók:

Berényi Mihály, Gaál Csaba, Kemény Gábor

HATÁSOS, HATÉKONY

Bősze Péter

Az angol nyelv a klinikai vizsgálatok értékelésében különbséget tesz az *efficacy* és az *effectiveness* szavak között, amelyeket a köznyelvben rokon értelmüként használnak.

Efficacy studies. Azt értékelik, hogy a beavatkozás, például gyógyszer adása, hozta-e a kívánt eredményeket a vizsgálatba való beválasztás körülményei között, amelyek rendszerint előnyösek: kevés a zavarótényező (confounding factor). Az ilyen tanulmányt magyarul nevezhetnénk *hatásvizsgálatnak*.

Effectiveness studies. Azt értékelik, hogy nem szigorú beválasztási feltételek esetén a beavatkozás a megkívánt hatású-e. Ilyen tanulmányokban gyakoribbak a vizsgálat kimenetelét befolyásoló zavarótényezők. Magyar neve *hatékonyságvizsgálat* lehetne.

A zavaró tényezők miatt előfordulhat, hogy ugyanazt a gyógyszert ugyanolyan betegeknek adva, a hatásvizsgálatban hatásosnak találják, viszont a hatékonyságvizsgálat alapján nem tartják megfelelőnek. Ennek alapján a klinikai gyakorlatban a *hatásos* és *hatékony* jelző jelentésében is van eltérés: az előbbi a közvetlen hatást, az utóbbi a körülményeket is figyelembe veszi.

Például:

- Valamely gyógyszer *hatásos* a petefészekrák ellen – elpusztítja a petefészek ráksejtjeit.
- Ez *hatékony* kezelés, például petefészekrákos betegeknél. Nemcsak pusztítja a ráksejteket, de a gyakorlatban is jól alkalmazható.

A *hatékony* jelző tehát azt is magában foglalja, hogy alkalmazható a gyakorlatban. Természetesen a hatásos kezelés legtöbbször hatékony is, de ezt nem jelöli.

Kiegészítés. Érdeemes megjegyezni, hogy az angol nyelvben használatos még az *efficiency* szó is, amely a hatékonyság mellett figyelembe veszi az anyagi ráfordítást (ár/érték arányt) is. Egy gyógymód akkor *efficient* (és nem csupán *effective*), ha nemcsak eléri a kívánt hatást, hanem meg is éri alkalmazni. Ez azonban a fentiek lényegét nem érinti.

HOZZÁSZÓLÁS

Berényi Mihály

A hatás és a hatékonyság (ahogy az angol szópár tagjai is) nagyon hasonlóak, holnap már nem tudom, hogy melyik is a melyik. Lehet, hogy ez csak az én gyengeségem, amit az olyan szótárak is fokoztak, amelyekben például ez van: hatékony = hathatós; hatékonyság = hatásosság = hathatóság. Talán jobb volna eltérő alakú szavakból alkotni szópárt, például hatás és alkalmazhatóság. A második szót most csak hírtelevízióban találtam ki a különbözőség szemléltetésére.

Kemény Gábor

A köznyelvben a *hatékony* melléknév több mint 50-szer gyakoribb, mint a *hatásos*. Az előbbi a *Magyar értelmező kéziszótár* javított kiadása (2003) a *Magyar Nemzeti Szövegtár* adatai alapján az 1., az utóbbi a 3. gyakorisági csoportba sorolja.

A két melléknév jelentése közel áll egymáshoz. A *hatásos* szó 1. jelentéseként az *ÉKsz.* ezt tünteti fel: „a kívánatos eredménnyel járó”. A *hatékony* pedig ugyanitt a következő értelmezést kapja: „a kívánt hatású”. Ez utóbbi a szótár a *vál* stílusminősítéssel látja el. Tehát míg ebben a jelentésben a *hatásos* semlegesen köznyelvi, a *hatékony* választékos.

Van még egy különbség a két rokon értelmű szó között, mégpedig az, hogy a *hatásos* melléknévnek van 2. jelentése is: „(kellő) érzelmi vagy művészi hatást keltő, például *hatásosan szavalt*. Ez a jelentés – a szövegkörnyezettől függően – enyhén leminősítő is lehet, ezt azonban a szótár nem jelzi. Példaként hadd idézzek egy részletet Juhász Gyula színikritikájából, amelyet 1924-ben Karel Čapek egyik darabjának szegedi bemutatójáról írt:

„Tipikus exportdráma. Érdekes, *hatásos*, egy kissé lassan indul, de azután gőzerővel, sőt villámos gyorsasággal robog célja felé” (a *Magyar történelmi szövegtárból*, A magyar nyelv nagyszótárának korpuszából).

A *hatékony*-nak nincsen meg ez a jelentése. Nem mondhatjuk, hogy valaki *hatékonyan* szavalt. Ez a szavunk csak azt fejezi ki, hogy valami kiváltja a tőle elvárt, elvárható hatást. A példát ezúttal is a *Magyar történeti szövegtárból* veszem:

„[...] az emberi jogok nemzetközi szférájában alkalmazott eszközök és jogintézmények vegyék tekintetbe azokat a sajátosságokat, amelyek a kisebbségek *hatékony* jogi védelméhez szükségesek” (Baka András 1992).

Köznyelvi jelentései és használata alapján mind a két mellék-név alkalmasnak látszik az angol orvosi szaknyelvi *efficacy*, *effectiveness* magyar megfelelőjéül, de a kettejük közti finom különbség csak a rendszeres és következetes használat foly-tán szilárdulhat meg. Ebben az orvosi végzettségű szakírók-nak kell döntenünk.

ÁTFERTŐZÖTTSÉG, ÁTOLTOTTSÁG

Gaál Csaba írta: „*Régóta zavar az átfertőzöttség kifejezés, amely helyett elegendő lenne csak fertőzöttségről írni. Hasonló a helyzet egyébként az átoltottság szóval is*”.

HOZZÁSZÓLÁS

Berényi Mihály

Az *átfertőzöttség* szó a mostani koronavírussal együtt terjed. A Google tízezer körüli előfordulásáról tud. A nagy többségnek és nekem is megfelel a régi *fertőzöttség*. A Google is ezt sugallja: ez utóbbi szóból jóval többet, nagyjából százharmincezeret talált. A mostani nyelvrontós időszak abban is megnyilvánul, hogy a divatos igeekötőket (be-, le-, át- stb.) oda is teszik, ahol eddig soha nem voltak. Eddig megbeszéltünk valamit, most meg átbeszéljük.

Más a helyzet az *átoltottság* szakszóval. Ez a szó benne van az értelmező szótárainkban is. Arányszám, amely azt mutatja, hogy a lakosság hány százalékát kell beoltani ahhoz, hogy kialakuljon a nyájimmunitás, vagyis olyan lassan terjedjen a betegség, hogy az oltatlanok is védettséget élvezzenek. Fogadjuk el! Annak ellenére, hogy az *átfertőzöttség* talán éppen az *átoltottság* mintájára jött létre. Az *oltottság* helyett a Google is az *átoltottság*ot javasolja. Kutyaharapás esetén az orvos a kutya oltottsága iránt érdeklődik, nem a kutyák *átoltottsága* iránt.

SZÓGYÓGYÍTÁSAIM

Nyáry Szabó László

égevágás, égemetszés a *kauterizáció* magyarul: műtéti metszés égetéssel, vagyis villamos kisütéssel okozott égés-sel. A sebészeten bevált művelet a vérzést okozó féméllal (szikkelvel vagy késsel) való metszés kiváltására. A villamos jelenség hangszülőzásával használható a **villam(é)met-szés, villam(é)gés**.

onkocsoport a rákkezelő szakértői csoport neve. Görög-magyar vegyes szó, de az angomán *onkoteam*nél még mindig jobb és magyarabb. A hellén onkosz (ὄγκος) eredeti jelentése is 'daganat', illetve 'duzzanat'.

pilletű, pilléstű, mókázón **pillentű**: a pilleszárnyú *szárnyastű* találóbban, képletesebben, magyarul.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály

Égevágás, égemetszés

E két szó láttán először égevágásra, vagyis gégemetszésre gondoltam, aztán gépelési hibára. A családom sem az égevágásból, sem a kauterizációból nem tudta kitalálni, hogy miről van szó. A villam(é)gés hallatán fokozódott a tanácstalanság. Ékezet-hiányt gyanítva a villámégevágással, villámégevágással is kísérleteztem. Metszést lehet vele kiváltani, mondtam könnyítéssel. Miért nem okozni? – kérdezték. Eldugult lefolyó ellen kausztikus szóda? – ez sem segített. Döntöttem: inkább maradjon a kauter!

Onkocsoport

Végre nem az onkoteam! Félsiker, hiszen megmaradt az onko. Ez is eredmény, noha eggyel több az idegen előtagunk (andro-, nefro-, uro- stb.). Örölnék, ha a csoport kiírtaná a teamet!

Pilletű

A másik kettőt le sem írom. A pilletű kifejezi a lényegét. A pillentű éppen a mókássága miatt nem tetszik, a két ajkhang (p, b) miatt annyira billentyűnek hangzik.

Gaál Csaba

Kauterizáció

Válaszom előtt szófejtés. Az angolok szerint *cauterize* szavuk a *cauteriser* középkori franciából származik, az pedig a latin *cauterizare* (égetés vagy bélyegzés izzó vassal) szóból ered. Mint a legtöbb nyugat-európai nyelv szavai, így ezek is végső soron a latin után a görögre vezethetők vissza: *καυτηριάειν* → *καυτήρ*.

Megnéztem néhány vonatkozó szótárt. (Az idegen szótárak magyarázatainak kivonatát magyarra fordítva közlöm.)

- *Cautery*: cold ~ kryokauter; galvano ~ elektrokauter; chemical ~ kémiai marószerszer (Medical and Pharmaceutical Dictionary, Thieme Verlag 1981).
- *Kautik*: szövetroncsolás marószerszerrel vagy elektromos árammal → *Elektrokoagulation*: szövetroncsolás mono- vagy bipoláris diatermiás árammal (Pschyrembel Klinisches Wörterbuch, WdeG 257. kiadás, 1994).
- *Cauterisatio*: a szövetek pörkölése, elroncsolása (termo-, elektro-) kauterrel vagy vegyi marószerszerrel (Orvosi Lexikon, Akadémiai Kiadó 1967).

A fentiekből kiténik, hogy a kérdéses *kauterizáció* jóval tágabb értelemben használatos, mint ahogyan az a jelen magyarázati kísérletben megjelenik: a hőhatáson kívül léteznek *fagyasztási* és vegyi eljárás is. A hön alapuló alkalmazásnál a kauterrel nemcsak (1) vágok, (2) vérzést csillapítok, hanem ha kell, (3) szövetet is roncsolok, vagyis használata ezen belül

is sokrétűbb, mint amit a tervezett fordítás jelent, és ami a mostani meghatározásban jelentésbeszűküléssel járna.

És most magáról a magyarított szóról. Olvasva a főszerkesztői kérést, az első szavak (*égevágás*, *égemetszés*) annyira mellbe vágta, hogy a félreértések elkerülése végett vissza-kérdeztem, nem elírásról van-e szó. Az *ége-* előtagot nem tudom mire vélni, ezért zavar. A kérdésben megfogalmazott eljárás hőhatáson alapszik, de a görögből eredeztetett idegen nyelvi forma is arra utal, hogy itt *éggel* összefüggő módszert alkalmazunk. Így tekintve és csupán józan eszemre támaszkodva az *égevágás* vagy az *égyemetszés* lenne elfogadható, mindazonáltal még ilyen formában is rendkívül különös módon. Ami pedig a magyarázat végén szereplő „villam(é) metszés”-t és „villam(é)gát”-t illeti, teljesen mértékben visszatetsző, de felesleges is kihangsúlyozni a *villamos jelenléte*, mert a lényeg a hőhatáson van, nem az azt előidéző okon.

Végül egy szakmai megjegyzés Nyáry Szabó Lászlónak ehhez a mondatához:

„A sebészetben bevált művelet a vérzést okozó fémlel (szikével vagy késsel) való metszés kiváltására.”

A *kiváltás* szóval vigyázni kell, mert a *kauter* maga is égési sebet idéz elő, ezért alkalmazása sem mindennapos bőrmetszésre (égési zóna keletkezhet), sem pedig érzékeny képletek (erek, idegek) környékén nem ajánlatos, utóbbi esetben ráadásul kifejezetten tilos. A sebészetben nem *kést*,

hanem *sebészke*st használunk, ez alól kivétel az *amputációs kés*. A *sziké* és a *sebészke*s azonos jelentésű szavak, lásd az értelmező szótárakat, azaz nincs vagylagosság. Ahogyan az életben gyakran előfordul, rendszeresen mondunk szavakat, de soha nem gondolkozunk el azok eredetén. A németben a sebészke *Skalpell*, az angolban lényegében ugyanez, *scalpel*, és mindkettő a latin *scalpellumból* (sebészke, érvágó) ered. Bár a *sziké* is idegen eredetű kifejezést sejtet, mégsem az! A világhálón a Czuczor–Fogarasi-szótár nyomán az alábbiakat találtam:

(*sziké*) *fn. tt. szikét. Szab., Dávidnál és Sándor Istvánnál am. metsző eszköz, késféle szerszám, fogas sarló. Gyökre nézve rokon a szeg (metsz), továbbá szekerce, szakóca szókhoz; s teljesen egyezik vele a mongol szüke (hache, coignée), mandsu nyelven: szoukhe. V. ö. SZEG, ige.*

Onkocsoport

Az előbbi terjedelmes magyarázat után itt könnyű helyzetben vagyok. Teljesen egyetértek az engedélyes megoldással. Az „onko-” előtag mára annyira közismert, hogy elfogadottnak tekinthető, így hát a hozzácsatolt „csapat” megengedhetővé teszi a vegyes szóhasználatát. Másként csak körülményesebben lenne leírható, ami nyilván korlátozná a használatát. Saját szakkönyveimben magam is így használom.

Butterfly

Így írom szándékosan, mert a német is átvette az angol szót, és ugyanazt a fogalmat takarja, mint a javasolt magyar megfelelők. Bár igen találó a *szárnyastű*, ismerve az emberek természetét, törekcsenek a rövidebb formákra. Ezért számomra legmegnyerőbb a *pilletű*, amely kifejezi a lényegét, és nem utolsósorban a pille ősrégi magyar szó!

Bősze Péter

Miközben elismeréssel olvastam Nyáry Szabó László lenyűgöző nyelvészeti fejtegetését a(z ó)görög nevek kiejtésével kapcsolatban (38–40. oldal), ismét kiderült, hogy mennyire sok nehézség van az idegen szavak írásával; parttalan viták forrása. Megértem a szerző ragaszkodását a *-phil* utótaghoz. Megőrizte ezt a középkorban kialakult görög–latin orvosi nyelv is – noha már semmi köze nem volt az ókori göröghöz. Görög–latin forrásnyelvi szerkezetekben ma is így írjuk. Más a helyzet a magyar szöveggörnyezetben. Írása a *-phil* utótagú szakszó elfogadottságán múlik. Ha az adott szakszót:

- idegennek ítéljük, csak a *-phil* írható;
- ha szaknyelvi jövevényszónak, írható így is, úgy is – megegyezés dönt;
- ha köznyelvi jövevényszó, csak a *-fil* végződés a megfelelő írásmód.

A bökkenő a szakszó helyzetének megállapításában rejlik, azaz hogy idegen-e, avagy szaknyelvi vagy köznyelvi jövevényszó. A kérdés megint megfeneklett. Az egyetlen megoldás a köznévi idegen szakszó magyarítása. Részletekre itt nem térhetek ki.

Berényi Mihály, Bősze Péter, Varga Csaba

Szövegezési hibák

Berényi Mihály

BEFEJEZETT MELLÉKNÉVI IGENÉV

Melléknévi igeneveink közül némelyik haldoklik, a *befejezet*-tet a régi nevével együtt (múlt idejű) talán már el is temette a köznyelv. Helyette a *folyamatost* használják. Íme két példa a sokból:

„Zajlik [...] a kontaktkutatás a koronavírussal fertőzött, [...] Prágába tovább utazó külföldi diáklányok ügyében.”

Ez a mondat 2020. március 5-én jelent meg. Mit olvashattunk ki belőle? A diáklányoknak szándékukban állt továbbutazni, vagy esetleg már Prága felé tartottak. Valójában a diáklányok már Prágán is túl jártak, egyikük éppen Dániában. Helyesen – befejezett melléknévi igenévvvel – ez a mondatrész ilyen lett volna: *Prágába továbbutazott diáklányok*. Ha a befejezett helyett mindig a folyamatost használjuk, nem tudhatjuk, hogy mi mikor történt, történik vagy fog történni. Lemondunk a finoman árnyalt megfogalmazásokról. Nem mindegy, hogy a vérzés elálló vagy elállt.

Más kérdés, de nem maradhat szó nélkül a *kontaktkutatás!* Kontakt? Ilyen magyar szó nincs, viszont van – a latin *contactus*-ból származó – *kontaktus*. Sajnos itt kiszorította az angoltól jött *contact* fonetikus formája. Békés, magyar megoldásként hagyjuk ki mindkettőt! *Tart annak a kutatása, hogy kikkel érintkeztek e diáklányok.*

Szokásosnak nevezném az ilyesféle kifejezéseket: *A ma 8-kor kezdődő műtét 10-re befejeződött.* Már befejeződött, de még mindig csak kezdődik? Így – a folyamatos helyett a befejezett melléknévi igenévvvel – jobb lett volna: *A ma 8-kor kezdődő műtét 10-re befejeződött.*

Amennyiben erre a műtetre holnap kerülne sor, a mai szokások szerint ezt íránk: *A holnap 8-kor kezdődő műtét 10-re befejeződik.* Azért, mert a *beálló* melléknévi igenevek is haldokolnak: *A holnap nyolckor kezdendő műtét 10-re befejeződik.*

Nyelvünk folyamatosan egyszerűsödik, de szegényedik is.

A HATÁROZÓSZÓK MONDATBELI HELYE

A közélet mondataiban éppen úgy megfigyelhetők a határozószók helyével elkövetett szórendi hibák, mint a szakszövegekben.

„A fülzsír okozta fülzúgás kezelése a legkönnyebb, mert a fül kitisztításával rendszerint a fülcsengés megszűnik azonnal.”

A mondat megfogalmazója a rendszerint határozószóval a fülcsengést emelte ki: a fül kitisztításától több minden megszűnik, rendszerint a fülcsengés is. Jobb lett volna e három változatból az egyik:

Rendszerint a fülzsír okozta fülzúgás kezelése a legkönnyebb: a fül kitisztításától a fülcsengés azonnal megszűnik.

A fülzsír okozta fülzúgás kezelése a legkönnyebb, hiszen rendszerint már a fül kitisztításától azonnal megszűnik.

A fülzsír okozta fülzúgás kezelése a legkönnyebb, hiszen a fül kitisztításától a fülcsengés rendszerint azonnal megszűnik.

A második példa azért tanulságos, mert pont az ellenkezőjét mondja annak, amit szeretett volna. Ez az örömtelinek szánt mondat akkor jelent meg, amikor a járvány a mélypontján volt.

„Hét koronavírusos beteget ápolnak már csak a Korányi Intézetben.”

Olvashatjuk ezt a mondatot úgy is, mintha a járvány kirobbanásának idejéről szólna.

Hét koronavírusos beteget ápolnak már csak a Korányi Intézetben.

Helyes szórenddel:

Már hét koronavírusos beteget ápolnak csak a Korányi Intézetben.

A szándékolt mondatot akkor kapjuk meg, ha a *már csak* határozószót a helyére tesszük:

Már csak hét koronavírusos beteget ápolnak a Korányi Intézetben.

Varga Csaba

SZÉPHALMI KARCOLATOK*

Egyes nyelvészek szerint nincs szükség nyelvművelésre, hagyni kell a nyelvet saját útján fejlődni. Vagyis nem baj, ha valaki suksüköl, nem baj, hogy hogyan beszélnek a kereskedelmi rádió- és tévéműsorok műveletlen és ostoba szereplői. Mindezt el kellene fogadnunk, mint a nyelv természetes fejlődését. E felfogás ellen kívánok néhány apró és bátoratlan lépést tenni az alábbiakban.

КАК ТЕБЯ ЗОВУТ?

Új kiadásban jelenik meg Dmitry Glukhovskij novelláskötete, tudjuk meg egyik hetilapunkból. A fordító is megszólal egy rövid nyilatkozat erejéig, és szintén, immár barátilag, Dmitrynek nevezi a szerzőt („ötletelni kezdtünk Dmitryvel...”). Elgondolkodtató. Már a fordító is? A szerző neve ugyanis *Дмитрий Алексеевич Глуховский*, azaz Dmitrij Alekszejevics Gluhovszkij lenne tisztességes (és szabályos) magyar átírásban. Aki ebben az országban valaha tanult oroszul (és szerencsére vagyunk még néhányan), nem nagyon értheti, mi folyik itt. A cirill betűs nevek átírásának is – mondhatnám Kádár hangját utánozva – *vannak szabályai*. Ez mindenkire vonatkozik, fordítóra, kiadóra egyaránt. Azért, mert angolra úgy írják át, nem kellene szolgálai módon nekünk is átvennünk.

Verne Gyulánál még érthető volt Sztrogoff Mihály, de ne kelljen már ezután Mikhail Gorbachevet, Leonid Brezhnevet, Yeltsint, Putint, vagy még inkább Gorkyt, Dostoevskyt, Tolstoyt használnunk.

De mi a helyzet a tudományban? Ez már nehezebb dió. Orosz (ukrán, fehéroroszból stb.) szerzők nevével szinte csak angol átírásban találkozunk a szakirodalomban, angol nyelvű tanulmányokban. Nagy részük egyébként is Nyugaton él már, és így használja a nevét. Hivatkozni is csak így tudunk rájuk saját kéziratunkban. Ma már ritkaságszámba megy, ha valaki eredeti orosz nyelvű cikket idéz. Kövessük hát a tudományban bevált hivatkozási rendet, de azért Csajkovszkij, Muszorgszkij maradjon meg nekünk így...

„IDE VELED, RÉGI KARDUNK!”

„Add oda! Kinek? Hát nekem! Akkor miért nem azt mondod, add ide?” *Herein, hinein, heraus, hinaus, herauf, hinauf...* Ismerős? Aki valaha németet tanult, azt biztosan sokat nyugtatták ezekkel a dolgokkal, mert nem mindegy a cselekvés iránya egyik nyelvben sem. És nyilván meg is tanulta, hiszen észszerű a rendszer. Épp ezért engem nagyon zavar, hogy gyakorlatilag a fél ország nem tudja a saját anyanyelvén, hogy ha valamit elkérünk valakitől, akkor azt kell mondanunk: „add ide”. Miután szülővárosomból az ország másik végébe

költöztem, rá kellett döbennem, hogy az „add ide” helyett használt „add oda” nem csak egy a sok fővárosi torz nyelvi alkalmazás közül, máshol is használják. Pedig a dolog – azaz a cselekvés iránya – egyértelmű. Ha valakit magunkhoz hívunk, nem mondjuk, hogy „gyere oda”. Ugyanez történik az idenezz, idefigyelj, idesüss stb. használatakor is. Ahogy a költő is azt mondja: ide veled, s nem oda veled, régi kardunk! Ez miért nem egyértelmű mindenkinek? Persze az sem javít a helyzeten, hogy bizony a magyarra hangolt filmekben is gyakran beszélnek így.

De nem csak itt érhető tetten a zavar. Mondok más példát is. „Átjössz ma este? Átjövök!” Hogyan? Nem „átmegyek” a helyes válasz? *Jönni és menni* igéink pontosan abban különbözik egymástól, hogy más az irányuk: idefelé jövünk, elfelé pedig megyünk. Nem olyan nehéz ez. Bizony, jó lenne ma is egy dr. Hársing Lajos a filmek magyarításánál!

AZ ESTERHÁZYAK ESETE FERTŐDDEL

Haydn-hangversenyeket ajánl figyelmünkbe a Bartók Rádió. A helyszín a „fertődi Esterházy-kastély”. Helyes ez így? Nem nyelvtanilag, hanem egyébként. Hol is tevékenykedett Haydn? Természetesen nem Fertődön, hanem Eszterházában. A kastélyban. Vagyis semmiképp sem a fertődi, hanem az eszterházi Esterházy-kastélyról kellene beszélnünk. Az, hogy Eszterházát a Rákosi-korszakban (1950) Fertődhez csatolták, e tekintetben semmit nem nyom a latban. Esterházy (Fényes) Miklós herceg sem értené a helyzetet, ha feltámadna. Ő a kastélyt *Schloß Eszterháza*, azaz „eszterházi kastély” néven említi egy 1766-ból fennmaradt levelében.

Elgondolkodtató lehet a párhuzam például éppen Kazinczy Ferenc esetével. Őt a „széphalmi vezér”-ként emlegették egykor, irodalomszervező tevékenysége miatt. Széphalom község ma már közigazgatásilag Sátoraljaújhely egyik városrésze. Ettől ő még a széphalmi vezér maradt, ahogy a Kazinczy-emlékhely, illetve a nemrég megnyílt Magyar Nyelv Múzeumának és rendezvényeinek helyszíne is Széphalom. Ahogy Eszterháza elődtelepülése Süttör néven ismert, Széphalom is Bányácska volt Kazinczy előtt. Mégis a „híres ember” után hívjuk ma is így. Éppen, mint Eszterházát.

A LEGMINIMÁLISABB KOCKÁZAT

Ilyen persze nincs, ez a megfogalmazás pongyola. A *maximális* és *minimális* nem fokozható, jelentésüknél fogva a melléknév felsőfokai (azt jelentik: legnagyobb, legtöbb, illetve legkisebb, legkevesebb.) Hasonló a helyzet az *ideális* és *optimális* szavakkal. Ezeket mindenki használja, de nem mindenki van tisztában a jelentésükkel. Nincs ideálisabb vagy legoptimálisabb. Az *ideális* jelentése: tökéletes, eszményi, elérhetetlen. A valóságban azonban csak az *optimális* jöhet létre, az adott körülmények, feltételek mellett elérhető legjobb lehetőség vagy megoldás. Más szóval, ezek szintén jelentésükben hordozzák a felsőfokot. Mint ahogy olyan sincs,

hogyan valaki kicsit terhes vagy nagyon terhes (bocsánat, áldott állapotú). Másodrendű frissességű halról is csak Bulgakovtól tudunk:

- „– Másodrendű frissességű tokhalat szállítottak nekünk – mentegetőzött a büfés.
- Marhaság, öregem!
- De kérem szépen, hogyhogy marhaság?
- Másodrendű frissesség, ilyen nincs! Frissesség csak egyféle létezik, elsőrendű, és egyben ez az utolsó is. Ha a hal másodrendű frissességű, az azt jelenti, hogy bűdös, romlott” (1).

ANAEROB MIKROBIOM

A mikrobiom kutatása és felhasználása (székletátültetés) a gyógyászatban igen ígéretes terület. Vizsgáljuk meg most a címben említett jelzős szerkezetet. A *mikrobiom* kifejezést sokan sokféleképpen írják vetített ábráikon és cikkeikben. Írásmódja pedig nem lehet kérdéses. Az orvosi szakirodalomban csak nemrég megjelent szó, a *biom*, a magyar biológiai (ökológiai) szakirodalomban régtől fogva bevett kifejezés. Az úgynevezett társulástanban (cönológia) használják. Angol szövegben *biome* irandó (kiejtése: 'baroum'). A mikro- (görög eredetű) előtag írásának módja egyértelmű a magyar szövegben. Tehát magyarul *mikrobiom*, míg angolul *microbiome* a helyes írásmód.

Kicsit bonyolultabb a helyzet az *aerob/anaerob* jelzővel. Leírva nincs vele gond, annál zavarosabb a kiejtése. Az *a-e* külön ejtendő (*a-e-rob*). Sokan „é”-vel ejtik, gondolván, hogy az „ae” betűkapcsolat latinban többnyire „é”-nek ejtendő. Csakhogy ez a szó eredetileg görög. Az *aepo-* előtag levegőt jelent, számos összetételben találkozhatunk vele (aerodinamika, aerodróm, aerogén stb.). De! Forduljunk csak a jó öreg *Révai*hoz (mármint nem a régi rendszer művelődésügyének őréhez, hanem a *Nagy lexikon*hoz). Mit látunk benne? „Aér (lat.) levegő.” Tehát valóban, latinul is levegőt jelent. De miért van ott az a két pont? Éppen azért, hogy figyelmeztessen: külön ejtendő a két hang, minthogy a szó idegen (görög) eredetű. A régebbi orvosi szakirodalomban még nem restellték odabiggyeszteni a pontokat, mára azonban végleg eltűntek. Kár értük.

Vagyis: Gizikét a gözökével, aerogént az erogénnal ne keverjük! És repüljünk az *Аэрофлот*-tal!

[Szerkesztői megjegyzés: a Györkösy-szótárban az „a” is két-pontos: ää.]

FELMEGYÜNK BUDAPESTRE

„Hozasd *fel* a fiút mielőbb Budára” – írja Arany a Toldiban. „A vidéki évek után végre *felszerződhettem* egy fővárosi színházhoz...” – mondja a színész. Vagy: „*Felmegyek* a miniszterhez” – egy magyar film címe 1961-ből.

Vidéki embernek gyakran kell a fővárosba utaznia, ilyen-olyan ügyeket intézni. Miért nem elutazunk vagy elme gyünk Budapestre, ahogy más város esetében tennénk, miért „felme gyünk”? A fővárosiak pedig bárhova is utaznak vidékre, akkor „lemennek”. (Talán csak Kékestető a kivétel.) Mi ez, ha nem értékítélet? Hajdan Budára azért mentek „fel”, mert ott volt a király, na de ma?

Hogy van ez más országokban? A franciák, németek, olaszok, amerikaiak nem mennek *fel* a fővárosukba. Nagy-Britanniában még él, de régies az „up to London” kifejezés. Oxford és Cambridge hallgatói pedig az egyetemükre mennek *fel*. (Így például egy Oxford–London úton kétszer is *fel*mehetnek, egyszer a fővárosba, aztán vissza az egyetemükre.) Érdekes, hogy az erdélyi magyarok Bukarestbe nem *fel*, hanem *lemennek*, minthogy az a térképen „lentebb” van.

És a csattanó. Felhívás a Sárkányhajó Regatta résztvevőikhez egyetemünk honlapján: „A versenyzők részére az Orfűre való *lejutást* 12:30-kor ingyenes buszjáratok indításával biztosítjuk.”

RIZIKÓFAKTOR

Nagyon divatos kifejezés, de nem érezzük, mennyire recseg-ropog a magyar szövegek környezetben? Nyakra-főre használják az áltudományok képviselői, a csodaszereket hirdetőik is, mert olyan tudományosnak tűnik.

Ássunk kicsit a kifejezés mélyére. A *Risiko-Faktor* vagy *Risikofaktor* a németben használatos szóösszetétel, mit keres hát a magyar szövegben? A faktorról tudjuk, hogy latin eredetű (*factor*), és tényezőt jelent. A (*das*) *Risiko* pedig (így, *k-val* írva) „*echte*” német szónak tűnik (többese: *Risiken* vagy *Risikos*). Pedig olasz eredetű, igaz, ma már az olaszban csak egy tájnyelvi változat.

De mindegy, honnan került hozzánk, akkor is öszvérszó, két tagja más-más nyelvből származik. Van szép magyar megfelelője? Persze hogy van: *kockázati tényező*. Kicsit hosszabb, választékosabb, és főleg a miénk.

A rizikófaktoron kívül van még néhány „rizikós” kifejezés, amely szebb lenne magyarul: rizikóbecslés – kockázatbecslés, rizikópercepció – kockázatérzékelés, rizikókommunikáció – kockázatközlés stb. De a legszebb, amelyet egy magyarságára igen sokat adó szaktárs tollából olvastam (a kockázatkezelés helyett): a *rizikómenedzsment*. (Brrrr!)

Mit lehet erre mondani? Talán csak azt, amit az egykori hirdetés: „...köszönjük Emese!” (Félreértések elkerülése végett: az illetőt *nem* Emesének hívják.)

SZABAD SZÉL

Tanult kollégám hívta fel a figyelmem, hogy a cirill betűs neveknek nemcsak az átírásával vannak gondok (lásd „Kak тебя зовут?”), hanem kiejtésükkel is. Sarohin tábornokot például Nagy Imrének, Tolbuchint pedig Vámháznak ejtjük mostanában. Ez bizony igaz, „...*mintha csak magam mondtam volna!*”

S erről mindjárt eszembe jut e kedves történet Kodály Zoltánról. Az 50-es években egy magyar művelődési bizottság vezetőjeként a Mester is kénytelen volt Moszkvába látogatni. Az egyik fogadáson aztán a sok ismeretlen hivatalnok között végre egy ismerős arcot fedezett fel, egykori zeneakadémiai tanítványát.

– Hát maga meg mit keres itt, *Deutsch?* – kérdezte tőle meglepetten.

– Nem tudta, Mester? Én vagyok itt a *Dunajevszkij*.

Megjegyzés. Iszaak Dunajevszkij kárpátaljai származású zeneszerző, Kodály tanítványa volt a Zeneakadémián. Később a Szovjetunióban különösen *Szabad szél* című művével vált híres operettszerzővé. Nagypapjának, *Deutsch* kántornak imáit ma is éneklük a zsinagógákban.

CSODÁLKOZOL A KOKAINISTÁN...?/GONDOLKOZÁL AZ OKAIN IS TÁN...

A fenti Kosztolányi-idézzel ellentétben nem a kábítószeréről szeretnék beszélni, hanem a rácsodálkozás és az okokról történő gondolkodás kettős szükségességéről.

Borzasztó összevisszaságot látok az élőlények tudományos neveinek használatánál. Az még hagyján, hogy a hirdetésekben tudományosnak tűnő nevekkal dobálóznak, holott azt sem tudják, miről beszélnek. Például: „el-kazei-danon” – harsogják. Ez valóban tudományosnak tűnik a fogyasztó számára, csak hogy így semmi értelme. Itt, ugye, a *Lactobacillus casei*-ről van szó, amelyet írott szövegben lehet ugyan rövidíteni, de csak ha már egyszer kiírtuk a teljes *genus*-nevet. Szóban azonban soha! És persze az is kérdéses, hogy *hogyan és milyen jogon lehet egy élőlénynek egy árucikk nevét adni, könyörgök!* (Igen! *Könyörgök*, és nem *könyörgöm*, mert nem ikes ige.) A terméken ugyanis így használják: *L. casei Danone*. Szegény Linné foroghat a sírjában.

Persze miért is csodálkozunk? Vegyük talán górcső alá az orvostanhallgatók ez irányú ismereteit. Tízből heten-nyolcan nem tudják, hogy mi az *Escherichia coli* teljes neve. Ők csak „ekóli”-ként ismerik, így is használják. (Nem beszélve az angol nyelvű hallgatók *í-kolájozásáról*. Itt, ha lehet, még rosszabb a helyzet.) És akkor még megemlíthetnénk az orvosi filmsorozatok szörnyű „szakmai” nyelvezetét is. Ám ha lehet

fokozni, még ennél is meglepőbb, hogy kifejezetten tudományos ismeretterjesztő tévécsatornákon is jelentős mennyiségű orvosszakmai balgaság (vö. böszmeség) hangozhat el.

Az *eboláról* szóló, jelenleg futó sorozatban (*The Hot Zone – Halálzóna*, National Geographic) például folyamatosan pszeudonómásznak nevezi szegény *Pseudomonast* az a hangját kölcsönző színész, aki a *Doktor House* című sorozat egyik kulcsszereplőjének hangja is volt. A rengeteg rész párbeszédei során ennyi sem ragadt rá. Az egyes részek végén egyébként, a film készítői között megneveznek egy orvosszakmai szakértőt is, aki a magyar változatért felel. Én itt most nem nevezném meg őt...

AKKREDITÁCIÓ

Az *akkreditáció* kifejezéssel nincs különösebb baj (csupán, hogy idegen szó), amennyiben „oktatási intézmény vagy laboratórium akkreditálását valamire (például szak oktatása, laboratóriumi mutató mérése stb.)” értjük alatta. Használata egyértelmű.

Csak hogy a napi sajtóban főleg egy másik jelentésében használják. Az *akkreditál* külügyi szakszóként kétféleképpen is él a mai nyelvhasználatban. Kétféle vonzattal is rendelkezhet, attól függően, honnan, milyen szemszögből nézzük. Hagyományosan a *hol?* kérdésre válaszoló alak a szokásos, például nagykövetünket *Londonban akkreditálták* (azaz a királynőnek átnyújtotta megbízólevelét). Újabban a *hová?* kérdésre felelve is használatos, nagyjából „*kiküld, delegál valahová*” értelemben, például *Párizsba akkreditált nagykövetünk*.

Amennyiben valamely kormány megbízólevellel lát el egy külügyért, és elküldi egy másik állam kormányához (leginkább államfőjéhez), akkor a „-ba/-be/-ra/-re” lesznek a helyes ragok. Míg ha az idegen állam államfője/kormányja elfogadja (divatosabban: *befogadja*) a megbízólevelet, akkor a „-ban/-ben/on/-en/-ön” közül lesz valamelyik helyes. Mindezt persze elsősorban az újságíróknak illene tudniuk. Ők azonban előszeretettel keverik. De hát ma már bárki írhat újságot. Akár én is.

ELSŐDLEGES ELSŐDLEGESSÉG, MINT KETTŐS DUPLIKÁTUM

„Magyarország számára elsődleges prioritás a Nyugat-Balkán biztonsága”. Az idézet a *Magyar Hírlap* főcíméből származik. *Elsődleges prioritás*, mondja tehát a honvédelmi tárca vezetője, és írja az újság hatalmas betűkkel.

„Az *elsődleges prioritás* a szakellátásában dolgozó, az elvándorlási krízissel érintett szakterületek orvosainak és dolgozóinak bérrendezése” – jelenti ki az államtitkár.

„Ha a Magyar Olimpiai Bizottság kap 37 milliárd forintot, az Országos Mentőszolgálat pedig csak 32 milliárd forintot, akkor én úgy gondolom, hogy az EMMI-ben megint nem folytattak le nagyon fontos vitákat arról, hogy melyik az *elsődleges prioritás*” – szólal fel a képviselő az Országgyűlésben, és közvetíti a televízió *élő egyenesben*.

Hmm. Ez aztán az *új nóvum*, mondhatnánk stílszerűen. A prioritás, amely önmagában elsődlegességet jelent, miért nem elég nekik? A két utolsó idézet ráadásul orvosoktól származik. Tanultak latint...

FRÁNYA IGEKÖTŐK

A Monarchia hadseregében a vezénylési nyelv természetesen német volt. Egy adoma szerint onnan lehetett megismerni a magyarokat a soknemzetiségű seregben, hogy gondolkodás nélkül válaszoltak egy-egy igekötővel a németül feltett kérdésre.

- *Verstanden?* (kb. megértette?)
- *Ver!* (meg-)

Ez persze teljesen értelmetlen a németben, de a magyar nyelvben az ilyen rövid válasz bevett – és nyelvtanilag helyes – gyakorlat. Eljössz? *El*. Beállsz? *Be*. Elhiszed? *El*. Valószínű, hogy ebben anyanyelvünk teljesen egyedi. És az egyediséget érdemes megővni.

De semmiképp sem úgy, ahogy egyesek teszik tudatlanságból. Vannak ugyanis igéink, amelyek *látszólag* igekötőt viselnek. Ilyen például a *fellebbez* vagy az *eliminál*. De ez csak formai hasonlóság. A *fellebbez* jelentése szerint fentebbi (feljebbi, fellebbviteli) ítélelőszékhez fordulást sugall, tehát *lebbezni* nem lehet. „*Fel kellene lebbezniünk? Fel!*” Ez így teljesen helytelen.

Természettudományos szövegekben gyakori szó az *elegyít*. Ezt sem lehet úgy használni, hogy „ezeket egymással el tudom egyíteni...”. Az *elegyít* jelentése: hozzákever. De nem úgy, hogy az *egyít* a kever, az *elegyít* meg hozzákever.

Még az egyetemen egyik afrikai csoporttársam beszélt így: „*Ne abálj ki!*”. Neki persze ez kifejezetten jól állt.

SZÉCHENYI HÚSZ-HÚSZ

Igen, ez a hivatalos megnevezése egy hazai fejlesztési keretprogramnak. Ki találhatta ki? Talán egy Amerikában nevelkedett szépreményű ifjú valamelyik kormánytárcától. Nyilvánvaló pedig, hogy itt 2020-ról mint évszámról van szó.

A magyar nyelvben az évszámok és általában a számnevek körében szigorú és következetes rend uralkodik. Miért pont

az angol nyelvből kell példát venni, ahol az évszámok kimondása körül elég nagy a zűrzavar? (Amit ott látunk, az az egykori államvezetés élén álló Grósz Károly szállóigévé vált mondása szerint: „*az anarkia, a káhosz*”).

Addig nincs baj, amíg négy különböző számjegyből áll az évszám, hiszen kettesével párosítják: 1914 – *nineteen-fourteen*, azaz tizenkilenc-tizennégy. De mit mondanak például 1900-ra? *Nineteen-hundred*, azaz tizenkilenc-száz. 1901-re pedig *nineteen-ou-one*, azaz tizenkilenc-nulla-egy. 1000-nél és 2000-nél már baj van. Ezeknél kénytelen-kelletlen egyezret, illetve kétezret mondanak, sőt néha elé rakják a „*the year*”-t is, tisztázási céllal. 2000 után tovább fokozódik a baj. Például 2012 *two thousand (and) twelve* is lehet, de *twenty twelve* is. Azaz kétezer (és) tizenkettő, valamint húsz-tizenkettő.

Tényleg ezt kellene nekünk átvennünk? Nooormális???

pH 5.5

A *húsz-húsz*hoz hasonlóan elharapódzott egy másik angol-majmoló szokás, a tizedespont használata is. A tudományoskodó szépségipar tudatlan üzletkötői kezdték el azt Magyarországon, hogy a tizedesvesszőből egyszerűen pont lett: *pé-há-öt-pont-öt*. Nem csak írásban, beszédben is. És még örülünk, hogy legalább a pH-t helyes betűkombinációval írják, mert lehetne *ad absurdum* Ph, P_H vagy P_h is. (A pH betűszóban a *p* a negatív tízes alapú logaritmust jelöli, míg a *H* a hidrogénion-koncentrációt.)

Persze lehet, hogy tévedek, és a rádiósok hamarabb kezdték ezt a gyakorlatot a hullámsávok megadásával: FM 95.5 (efem-kilencvenöt-pont-öt). De mindegy is, a lényeg, hogy a magyarban – a némethez hasonlóan – tizedesvesszőt alkalmazunk, és nem pontot, mint például az angolszászok.

A háttérben persze most is ott settenkedik a számítástechnika. A számítógép számbillentyűzetén tizedespontot találunk, amelyet a magyarított parancssorok vesszővé alakítanak, de hányan szívták már a fogukat a két rendszer eltéréseiből fakadó többletmunka miatt!

És érdekességként itt van még a számítógépes alkalmazások egymást követő változatainak elnevezése is: például 2.0, 3.0 stb. (Én még dolgoztam a számítógépes hőskorban MS Word 5.0-val is.) Ez persze nem számérték, csak egy elnevezés. Ez esetben az öt-egész-nulla-tized valóban elég ostobán hangzana.

ÖÖÖ... ÚGYMOND...

Azt már nagy nehezen el tudtam fogadni, hogy a tévében, rádióban egy megszeppent és gyakorlatlan nyilatkozó nem tudja jól kifejezni magát, és az *úgymond* tölteléksszóval igyek-

szik finomítani suta kifejezéseit. De ma már egyre többetől hallom, sőt leírva is látom ezt a szerintem teljesen fölösleges szót. Viszont megtudtam, hogy a nyelvészek szerint a létjogosultsága egyáltalán nem kérdőjelezhető meg, és az ilyeneket *diskurzusjelölő*nek nevezik.

„A látszólag minden funkció nélküli elemek széles jelentéskörrel bírnak, ahogy azt a *diskurzusjelölő* terminus is mutatja. Ez az elnevezés arra utal, hogy [ezek a] szavak a diskurzus működésére vonatkozó információkat jelölnek. De pontosan mit is jelent ez? Hát azt, hogy jelezhetik a beszélgetés részeinek az összetartozását, jelölhetik az egymáshoz való viszonyukat, kifejezhetik a kommunikáció szereplői közti kapcsolatot, a diskurzusdarab és a beszélő közti viszonyt, valamint a tágabb kontextusra is utalhatnak.” (2)

Eltekintve attól, hogy engem még úgy tanítottak, „hát”-tal nem kezdünk mondatot még szóban sem, ez a szöveg túl általános és elég nehezen érthető. De még ha feltételezzük is, hogy van értelme élőbeszédben az *úgymond* használatának – mondjuk, idézőjel helyett –, írásban biztosan nincs. Persze idézhetek örökbeű szerzőt is 1828-ból, aki rendszeresen használta a szót:

„Szobámban gyakran fordúla meg egy Rakics nevű rác közlegény.
– De goszpode – *úgymond* –, mi dolog az, hogy te víg vagy, míg mások mindig búslakodnak? Mit csináltál, hogy idehoztak? – Mondám neki, hogy minden vétkem az, hogy leírtam valamit és hogy társaimat el nem árultam.
– Hiszen úgy huncfut volnál, ha azt cselekedted volna – *úgymond* –, s mi vétek van abban, hogy valamit leírtál, ha magadnak írtad?”
„– Hát mi újság?
– Nem jó – *úgymond* –, mert ennek a kövérseggű papnak la, [...] holnapután leütik a fejét.” (3)

Csak hogy az idézetek önmagukért beszélnek. Itt az *úgymond* nem jelent mást, mint azt, hogy a párbeszéd másik szereplője ezt *mondta*. Vagyis ez az *úgymond* – „úgymond” (!) – nem az az *úgymond*.

Szerintem el kellene már felejtetni ezt a divatot is, társaikkal együtt (*hogy így, de viszont, ugyebár stb.*), már csak a „fentebb stíl” nevében is.

CSITT-CSATT, KITT-KATT...

Emlékszik még valaki a korosztályomból a *Játék a betűkkel* című vetélkedőre? Ez tulajdonképpen a nálunk akkor még ismeretlen *Scrabble* magyar változata volt. Egri János volt akkoriban a játékevezető, akinek közismerten merev nyaktartását Gálvölgyi János utánozta nagy sikerrel („Így vagyok beállítva nyakilag...”).

Miről jutott eszembe? Az említett játék egyik szabálya az volt, hogy a kirakott szót akkor fogadták el, ha a játékos értelmes mondatba tudta foglalni. Például egy hölgy kirakta, hogy *csatt*, majd mondatba foglalta így: „Övemen a csatt fényesen csillog.” Egri – teljes joggal – nem fogadta el ezt a mondatot,

hiszen ebben a *csat* egy t-vel írandó, ellenben a *csatt* egy hangutánzó szó.

Miért nyúlnak meg nálunk a közbeszédben a mássalhangzók? Miért lesz az eredeti *topból* a kiejtésben *topp*? „Nem vagyok toppon.” „Hol vetted ezt a szexi toppot?” Vagy itt van példának a *szett*. Eredetileg főleg a teniszben használatos angol fogalom: *set* (játzsma). A magyar közbeszédbe *készlet* jelentésben került át, és mindjárt megkettőződött a szóvégi „t”. Nincs olyan hirdetőújság, amelyben ne fordulna elő. A teniszközvetítésekben még egy t-vel mondják, de már szalagcímben láttam így is leírva: Federer csak két szettet nyert valaki ellen.

Federer pedig valószínűleg elég *fit*t ember, holott ez az angolból származó szó szintén csak egy „t”-vel lenne írandó. És akkor még nem beszélünk a származékairól. A *fitnesz* vagy rátermettség (gyakran angolosan: *fitness*) a törzsfejlődés alapja, valamely faj megmaradása ezen múlik. A közbeszédben egy edzési módszert neveznek így. Látható az írott és világhálós sajtóban *fitnessz*, *fitnesz* és *fitnesz* írásmóddal is...

Az orvosi laborokban gyakran használunk úgynevezett *kiteket* (azaz egy-egy jellemző érték meghatározásához összeállított vegyszerkészleteket). Reméljük, nem megy át a közbeszédbe, nem válik a *kit* is e szokás áldozatává.

És persze tiszteljük meg a japánokat, hogy nem *jappánként*, a chileieket, hogy nem *csilleiként* emlegetjük őket.

NÉGY-KETTŐ A FÉLIDŐBEN, A VÉGÉN HAT-HÁROM!

A híres londoni angol–magyar meccs után énekelték a fenti sort a Kossuth-nóta (később a Kossuth Rádió szünetjele) dallamára a lelkes szurkolók 1953-ban. Hogy jön ez most ide? Úgy, hogy az úgynevezett 6 : 3-as szabályról szeretnék értekezni a továbbiakban.

Mindannyian azt hisszük, hogy tudunk helyesen írni magyarul. Ám legkésőbb az első szakcikk, diplomamunka stb. írásakor kiderül, hogy sok mindenben bizonytalanok vagyunk. Az egyik ilyen érzékeny pont az egybeírás, különírás vagy kötőjelezés kérdése az összetett szavaknál. Pedig a szabályok egyszerűek.

Kettős szóösszetételt nem tagolunk kötőjellel, akármilyen hosszú is. (Persze érthető okokból vannak kivételek is, például plakk-képződés vagy curettage-végzés.) Ha hat szótagnál nem hosszabbak, akkor a hármas összetételeket sem kötőjelezzük (például mandulagyulladás, de: garatmandula-gyulladás). A 6 : 3-as szabály nem hivatalos elnevezés, benne a hatos szám a szótagok, a hármas pedig a szóösszetételi tagok számát jelzi.

További tagok kapcsolásánál a kötőjel el is mozdulhat, például tumornekrózis-faktor + vizsgálat = *tumornekrózisfaktor-vizsgálat*. Jelzős szerkezetek is áldozatul eshetnek az összszefonásnak, például szövettani vizsgálat + kérdés = *szövettanivizsgálat-kérés*. Miért is? Mert a *vizsgálatkérés* nem lehet szövettani. (4)

Egyszerű (?) ez, mint Kolumbusz/Colón/Colombo tojása!

FEKETENADÁLYTÖKIVONAT-TARTALMÚ

Nézem a hirdetést. *Magas feketenadálytökivonat-tartalmú* termék? Szabályszerűen így kell(ene) írni. De lehet-e a tartalom *magas*? Vagy csak a *koncentráció* lehet magas? Vagy az meg *nagy*? Hogy is van ez?

Hagyományosan ilyenkor a *nagy/kis, kicsi* jelző volt használatos a magyarban. De – főként a szaknyelvekben – egyre inkább a *magas/alacsony* melléknév a gyakoribb, és ez a szokás már a mindennapi nyelvhasználatban is elterjedt.

A *nagy* > *magas* változás – a Nyelvtudományi Intézet Tanácsadó Szolgálatára szerint – részben német vagy angol nyelvi hatásra (*hoch/high*), részben pedig – és ez az erősebb – az adatgörbék és mérőműszerek sugallta természetes, képi szemléletből következik, például *magas láz, magas (vér)nyomás* stb. Ma már ez teljesen elfogadott. Következő lépésként ez a változás azokra a szókapcsolatokra is kiterjedt, amelyekben nincs meg az említett szemléleti háttér, például *magas (= jó) minőség, magas (= idős) kor* stb.

Röviden, a *magas* melléknév immár jó néhány évtizede több jelzős szerkezetből fokozatosan kiszorítja a hagyományosabb *nagy* jelzőt: *magas ár, magas kamat, magas költségek; magas kockázat*. Ma már ezek sem mondhatók helytelenek, többségét meg is szoktuk mostanra. Így lesz ez bizonyára a *magas feketenadálytökivonat-tartalmú* termékkel is.

* Az összeállítás „Kazinczyádák” címen, első közlésben a PTE ÁOK Orvostudományi Közlöny című lapjában jelent meg. Köszönet a szerkesztőségnek (főszerk: prof. Bogár Lajos) az engedélyért.

IRODALOM

1. Mihail Bulgakov *A Mester és Margarita* Budapest, Európa Könyvkiadó 1978:200.
2. *Hát szóval tulajdonképpen mik is azok a diskurzusjelölők?* <https://www.nyest.hu/hirek/hat-szoval-tulajdonkeppen-mik-is-azok-a-diskurzusjelolok>.
3. Kazinczy Ferenc *Fogságom naplója* 1828.
4. Bősze Péter *Magyar orvosi nyelv. Helyesírási útmutató* Budapest, Medicina Könyvkiadó Zrt. 2019:34–45.

Bősze Péter

HOZZÁSZÓLÁS

■ „*Nyelvünk folyamatosan egyszerűsödik, de szegényedik is*” – írta Berényi Mihály a példái zárásaként. Jól mutatja ezt Varga Csaba *feketenadálytökivonat*-ról írt gondolatsora: a *magas* kiszorítja a hagyományos *nagy* jelzőt. A baj az, hogy ebbe belenyugszunk. Mivel nem vagyok nyelvész, nincs güzsba kötve a kezem, nem csak szemlélnem szabad a nyelv alakulását, tiltakozhatom is a „helytelen” irány ellen. Hallom a nyelvészek kérdését: mi a helyes? Ki mondja meg? Berényi Mihály vagy Bősze Péter, a mindentudó? Ők határozzák meg, hogy mi legyen a helyes? Ezek a kérdések a természettudományokkal foglalkozó ember számára érthetetlenek. Nem tartom helyesnek öbe tett kézzel nézni valami olyan szegényedését, romlását, amely ellen tehetek. A nyelv szegényedése nem helyes – gondolom, ezzel egyet lehet érteni. Tiltakozom az ellen, hogy az orvosi nyelvben a *nagy kockázat* helyett *magas kockázatot* mondjunk/írjunk. A *magas kor, magas ár, magas minőség* stb. jelzős szerkezetek angol nyelvhatásra terjednek. Okát szemléltető ábrákkal magyarázzák – mutatott rá Varga Csaba. Magyarul egyszerűen mondhatók: *idős, drága, kiváló*; és már nincs töprengés, hogy a *magas* vagy a *nagy* legyen a bővítmény. A *magas koncentráció* kifejezésben nem szembezőkő a *magas* jelző, noha itt is a *nagy* a megfelelő. A *koncentráció* azonban szükségtelen idegen szó; magyarul *töménység*, és így egyértelmű, hogy *nagy töménységben*. Egy biztos – írta Berényi Mihály – „én nem 8 óra magasságában kelek, hanem 8 óra körül”.

A *feketenadálytökivonat-tartalmú* szóösszetétel teljesen szabályos: a jelzőegybeírás szabályából (korábbi második mozgósabály) következik. Az orvosi csoportnevek írásánál (beletartoznak a gyógynövények nevei is) azonban kerüljük ezeket; rendre szerkezetes megoldással helyettesítjük. Ebben az esetben is szerencsésebb:

a magas feketenadálytökivonat-tartalmú termékkel helyett a sok feketenadálytökivonatot tartalmazó termékkel

fogalmazás jóval tetszetősebb, és jelzőválasztási nehézség sincs.

■ Figyelemre méltó, hogy még a „jövényszóvá” vált idegen szó is befolyásolja a szöveggörnyezetét. A jövényszót idézőjelbe tettem, mert ha valamely szó már jövényszó, akkor már nem idegen – de mégis az. Hatványozott a szöveggörnyezeti hatása a nemzetközi angol nevezeteknek, még akkor is, ha a magyar megfelelőjüket írjuk. Sokszor a nemzetközi nevezetek elhagyása a szabatos magyar fogalmazás kulcsa.

PARP-gátlokkal gyors tüneti válasz érhető el.

A *gyors tüneti válasz* a *symptomatic response* átültetése; magyarul a tüneteket enyhítjük, csillapítjuk. PARP-gátlókkal a tünetek gyorsan csillapíthatók.

■ Fordításoknál a tükörfordítástól való eltérés vezet a szabatos magyar mondatokhoz.

Példa	This is my first day out of bed.
Tükörfordítás	Ez az első napom, ágyon kívül.
Magyarosítva	Ez az első nap, hogy felkeltem.
Magyarul	Ma keltem fel először. (A tükörfordítás részét képező első nap kifejezést el kell hagyni.)

■ A *nagy* > *magas változás* írásmód szokatlan, noha teljesen megfelelő. Azt jelöli, hogy a *nagy* jelző helyett a *magas* jelzőt használjuk. A nagyobb jel (>) alkalmazása a számoknál szokásos. Bátran használható szavak között is.

■ Az *úgymond* tölteléksszóval kapcsolatban írt meghatározás szomorú:

„A látszólag minden funkció nélküli elemek széles jelentéskörrel bírnak, ahogy azt a diskurzusjelölő terminus is mutatja. Ez az elnevezés arra utal, hogy [ezek a] szavak a diskurzus működésére vonatkozó információkat jelölnek. De pontosan mit is jelent ez? Hát azt, hogy jelezhetik a beszélgetés részeinek az összetartozását, jelölhetik az egymáshoz való viszonyukat, kifejezhetik a kommunikáció szereplői közti kapcsolatot, a diskurzusdarab és a beszélő közti viszonyt, valamint a tágabb kontextusra is utalhatnak.”

Azt mutatja, hogy nincs magyar nyelvű magyar nyelvészeti nyelv, avagy nyelvhasználat. Szomorú, mert a magyar nyelvű szóhasználat – megítélesem szerint – a nyelvészek elsőrendű felelőssége, a nyelvészeti szaknyelvben is.

AZ IDEGEN SZAVAK BŰVÖLETÉBEN

Minden tudománynyelven tró elszámolással tartozik anyanyelve használatáról!

■ A [...] a nagyon aktív relapszáló-remittáló sclerosis multiplex (RRSM) kezelésére alkalmas...

A nevezet a *Relapsing Remitting Multiple Sclerosis* nemzetközi elnevezés magyarosított formája.

A *remission* azt jelenti, hogy valamely betegség tünetei megszűntek, csillapultak – a betegség nyugalmi állapotban van. Helyettesítésére számos magyar szó közül választhatunk: alábbhagy, csökken, enyhül, csitul, csillapodik, lanyhul, szűnik, apad, lecsihad (tájszó).

A *relapse* magyarul *kiújulás*.

A *relapsing remitting* jelzők apadó-kiújuló, enyhülő-kiújuló, lecsihadó-kiújuló stb. szóalakzatokkal helyettesíthetők. Ha valamely betegség enyhül és újra kiújul, megint enyhül, megint kiújul, az váltakozik. Azaz váltakozó sclerosis multiplexről van szó.

A *sclerosis* jelentése 'keményedés', például gyulladós vagy a szövetközi állomány megvastagodása, avagy a kötőszövet felszaporodása.

A *multiplex* jelentése 'többgócú, szétszórt'.

A *sclerosis multiplex* az agy fehérállományának betegsége. A velőállomány (mielin) pusztulását követő helyreállító folyamatok következtében kemény tapintatú, látható, szürkés rózsaszín felrakódások jönnek létre. A betegség vagy folyamatosan rosszabbodik, vagy rohamokban jelentkezik.

A *sclerosis multiplex*nek nincs hivatalos magyar megfelelője. Régi magyar orvosi neve: *foltos elkeményedés* volt. A *foltos* jelző találóan fejezi ki a többgócúságot, az *elkeményedés* pedig a szöveti megjelenést, és utal a folyamatra is. A folyamatosan rosszabbodó az *előrehaladó*, a rohamokban jelentkező az *váltakozó* formája.

Relapszáló-remittáló sclerosis multiplex – magyar orvosi nyelvünk, hol késsel az éji homályban? Az ilyen nevezetek használata merénylet a nyelv ellen. Szép magyar neve is van: *váltakozó foltos elkeményedés*. Tudom, hogy ezt sokan nem értik, mert kizárólagosan *sclerosis multiplex* nevezésként tanulták; akkor legalább: *váltakozó sclerosis multiplex*.

A nagyon aktív bővítmény hibás. Mi aktív, azaz tevékeny? A nyugalmi állapot vagy a kiújulás, avagy ez is, az is? A szerző azt akarja mondani, hogy a rohamok gyakran jelentkeznek; a gyakran váltakozó... Nem tudom felfogni, hogy miért ez az elvakult ragaszkodás az idegen szavakhoz.

■ A [...] gyakran váltakozó sclerosis multiplex (RRSM) kezelésére alkalmas..., de még inkább: a gyakran váltakozó foltos keményedés (*relapsing remitting multiplex sclerosis, RRSM*) kezelésére...

A nyelvi tudatosság a műveltség egyik alapmutatója. A nyelvhasználati tudatosság a szellem meg az általános műveltség mércéje. E műveltségi mutató ma az orvostársadalomban siralmas szinten tengődik. Sajnos ezt műveltebb betegeink észlelik is, így az orvosok megbecsültségük szintjét maguk is nyomorítják, magyarul orvostársaink nyelvi műveletlensége az egész orvostársadalom megbecsülését csorbítja.

Szegedi Szabó László

E SZÁMUNK KÖZREMŰKÖDŐI

BERTÓK LÓRÁND	Budapest <i>dr.bertok.lorand@gmail.com</i>
BERÉNYI MIHÁLY	Budapest <i>drbem@hotmail.com</i>
GAÁL CSABA	Ehingen, Tagesklinik, Németország <i>DrGaal@aol.com</i>
GRÉTSY LÁSZLÓ	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest <i>gretsyl@t-online.hu</i>
KAPRONCZAY KÁROLY	Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár és Levéltár, Budapest <i>kapronczaykaroly@semmelweis.museum.hu</i>
KESZLER BORBÁLA	Eötvös Loránd Tudományegyetem Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest <i>keszler.b@t-online.hu</i>
KISS JENŐ	Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai és Dialektológiai Tanszék, Budapest <i>kiss.jeno@btk.elte.hu</i>
KISS LÁSZLÓ	Szent Erzsébet Egészségügyi és Szociális Munka Főiskola, Pozsony <i>kiss.agi@panelnet.sk</i>
MAKRA JÚLIA	<i>makrajuli@outlook.com</i>
MATEKOVITS GYÖRGY	Temesgyarmat <i>matekgyuri@gmail.com</i>
NYÁRY SZABÓ LÁSZLÓ	Magyar Kulturális Örökség Alapítvány, Szeged <i>levelek@makultur.hu</i>
PALKOVITS MIKLÓS	Semmelweis Egyetem Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézet, Budapest <i>palkovits.miklos@med.semmelweis-univ.hu</i>
ROSIVALL LÁSZLÓ	Semmelweis Egyetem Kórélettani Intézet, Budapest <i>rosivall.laszlo@med.semmelweis-univ.hu</i>
SZABÓ T. ATTILA	Balatonfüred <i>szabotattila@gmail.com</i>
VARGA CSABA	Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Orvosi Népegészségtani Intézet, Környezet-egészségtani Tanszék, Pécs <i>chemsafty@freemail.hu</i>

